

4175

Clarissimo Domino
Ladislao Malnasi
M. Supremi Ref.
Consistorii N. D. M.

mittit sub Secretario h. Gaidy

L. Linc. 1780.

27. April. Josephus Lafalvi

Ex Oblatione
Reverendi Domini
Malnasi sub ~~scripto~~

3627.

F 26 V

I

*per quod et
an*
S. D. F. W. Ref. n.
Cupem venis, Sub auspice
Pro Michaelis Ligethi et
D. O. J. Finca 1778.

A' TERMÉSZET SZÉPSÉGÉRŐL
VÁLO

BESZÉLLGETÉSEK.

Mellyeket Német Nyelven írtt

JOHANN GEORG SULZER.

A' Berlini F. Királyi Gymnasiumban
Mathesist tanító Professor.

Most pedig Nemzete háznára Magyarra
fordított

SÓFALVI JÓSEF.

KOLO'SVÁRATT,

Nemzet. A' Réf. Koll. betüivel, 1778.

Imprimatur

Cibinii, Die 11-a. Mensis Xbris, An. 1777.
ANTONIUS BIRO Actuarius Cossnis
mp.

983

MÉLTÓSÁGOS R. SZ. BIRODALOMBÉLI

SZÜLETETT GRÓF, SZÉKI

TELEKI LÁSZLÓ

UR Ö EXCELLENTIÁJÁNAK,

A' SZENTSÉGES TSÁSZÁRI KIRÁLYI ÉS
APOSTOLI FELSÉGEK ARANY KOLTSOS
KOMORNYIKJÁNAK; MIND A' FELSÉGES
TSÁSZÁRI UDVARBAN, MIND AZ ERDÉ-
LYI NAGY FEJEDELEMSÉGBEN LÉVŐ
LEG-FÖBB TANÁTSBAN VALÓSÁGOS ÉS
BELSŐ TITOK TANÁTSÁNAK, UGYAN
AZON FEJEDELEMSÉGBEN FŐ POHÁR-
NOKJÁNAK; AZ ERDÉLYBEN ÉS MAGYAR
ORSZÁG NÉMELY RÉSEIBEN AZ HEL-
VÉTZIAI VALLÁS TÉTÉLT KÖVETŐ EK-
KLÉ'SIÁK', NAGYOBB ÉS KISSEBB OSKO-
LÁK' FŐ ELÖL-JÁROJÁNAK ALÁ-
ZATOSON AJÁNLOM.

Kegyelmes Uram!

MInémű nagy nyereségemnek tartom én, hogy Excellentiadat, a' kinek Személyében maga a' Mindenható egy Szíve szerént való emberében, egy Ötet buzgón tisztelő egyenes Dávidban gyönyörködik; a' Királyi Felség egy Szolgálatjában fáradhatatlanul foglalatoskodó igaz Hívét kedvelli; a' Magyar Haza, egy Törvényeiben jártas tanácsos Nestorát, a'nak bölcsőségéért 's virágzásáért életét gyertya módjára emésztő báládatos Fiát szereti; az Ekklesia egy töréfen álló Mó'sesét, romlásainak bellyre állításában törekedő való

valóságos Néhémiássát, erős gyámo-
lat örüli; a' Proféta Fiak gazdagon
tápláló Abdiassokat áldják; minden
nyomorúságban lévők bizonyos óltal-
mazókat találják, hogy mondom
Excellentziádat több alázatos szolgálai
között különösen úgy tisztelhetem,
mint egy olyan gyermekségetől fog-
va való Patronusomat, a' kinek Keresz-
tényi Virtussai között leg-először
Kegyességét, nevezetesebben pedig ér-
ilemetlen személyembe mutatni méltó-
ztatott Grátziáját esmérni volt sze-
rentsem: azt sokkal mélyebben bé-
nyomva viselem, báládatos szívem-
ben, mint sem a' gondolatoknak kül-
sőtzi.

ső tzimere és tolmátsa, a' beszéd ül-
tal eléggé ki-nyilatkozthatnám.

Kinek szentelhettem volna hát mel-
több jupon Hazámnak javára szán-
dékozó buzgó indulatomnak ezen leg-
első 'Sengéjét mint Excellentiádnak;
ha csak a' vastag báládatlanságnak
gyalázatos bélyegét önként nem akar-
tam volna bomlokomon bordozni?

Egy olyan munkát nevezetesen,
a' metlynek egyedül csak az a' tzél-
ja, hogy az embereket a' valóságos
gyönyörűségre, az igaz boldogság'
Kút-fejéhez az ISTENhez vezérelje,
hogy ezt az imádandó Felséget, ne
csak a' külső Isteni Tiszteletnek szo-

kott bellyén, ne tsak a' Templomban,
banem valabolott az Ő Lábainak nyo-
mait, mindenható újjainak vonásit
bagyta, a' mellyekkel tellyes a' Menny
és Föld, tellyes az egész Természet
mindeniutt a' Földnek poráig meg-
bunnyászkodott alázatossággal tisztel-
jék: Kinek Grátziájában ajánlbattam
vólna inkább, mint a'nak, a' ki mint
valóságos bölts Keresztény, jól tud-
ván mi legyen az igaz nevi leg-főbb
Jó, a' mellynek fel-találásában a'
Természetnek meg-bomályosított
világánál járó Böltsék minden ba-
szon nélkül a'nyit fáradoztak, és a'
mellynek bírása nélkül nem-is lehet
kép-

képzelní boldogságot; életének min-
den napjait ama' díszes Koronával,
az URnak útáiban találtatott tisztes
vénséggel ékeskedő meg-öszült idejé-
ig, a'nak keresésében tiszteletében
töltötte, és azt Világi fényes mel-
tóságának ragyogó sugári között-is
szemei elől soba el nem vesztette.

E' roppant Világnak élet nélkül
való otrómba matériáját nem magá-
ért, banem a' rajta lévő étlettel bíró
valóságokért, az értelemtől meg-fosz-
tatott valóságokat pedig az okossá-
gal fel-rubáztatott nemes Teremté-
sekért szöllította elő a' Mindenható
a' semmiből a' valóságra; hogy lenne
a' Te.

a' Teremtés az ISTEN véghetetlen
Ditsőségének fényes tüköre, és az
Ő Imádandó tökéletességeinek tágos
theatruma, mellyben a' látbatatlan
nyilván láttatik, a' meg-fogbatatlan
kézzel tapogattatik.

Nem tsak a' ra basznos a' Szeretet-
re méltó Természet, hogy az ő minden
féle jókkal teli kamarájából, 's gaz-
dag kintses tárbázából az élettel bí-
ró valóságokat naponként táplálván,
e' Világot fenn tartsa és a' pusztu-
lás ellen meg-öltalmazza: hanem még
e'nek felette, hogy különösebben az
embernek szívét-is gyönyörködtesse,
és az ő boldogságát nagyobb gradusra

emel.

emelje. És őb melly boldogok volna-
nak az emberek, ha a' gyönyörüse-
geknek azt a' véghetetlen gazdagsá-
gát, a' mellyet a' Természetnek vi' sgá-
lása közölhetne ő vélek, valójában es-
mérnék! Szánakozásra méltók azok,
a' kik azokat a' sokféle gyönyörüség-
ket, a' mellyeket mind a' régibb, mind
az újjabb Auctorok írásinak olvasása
szerezhet másokban, nem érzik: de
azokért könyveket lehetne bullatni,
a' kik előtt a' Természetnek minden
böltességel teli könyve bézároltatott,
vagy leg-alább olvasbatatlan. Mert
a' ki a' Szépségnek remek példáit e'
ben a' Könyvben nem olvasta, igen

vé.

vékony értelme vagyon a'nak a'
Szépségről; a' ki pedig olvasta, még
sem érzi, az épen nem tudja mi lé-
gyen az igaz Szépség.

Az embernek minden foglalatos-
ságának nevezetesebb és leg-főbb tziel-
jának kell tehát lenni a' Léleknek,
mint a' mi nemesebb részünk tehet-
ségeinek nagyobb tökéletességre va-
ló vitettetésének. Következésképen
csak az érdemli-meg a' Bölts nevet,
a' ki a' maga tselekedeteit mint a' fő
végre vezérlő eszközöket tzieljához
illendőképén rendeli, a' ki az ő Lel-
kének tehetéseit nagyobbra emeli,
elméjét az emberi természet nemes-
ségé.

ségéhez méltó dolgoknak esméretével
bétölti, az ifjui beves időnek hibá-
it magából ki-irtja, szívét a' vétkes
hajlandóságok és rendeletlen indulatok
rabsága alól fel-szabadítja, és magá-
nak belső tsendeséget 's meg-elége-
dést szerezhet. Külömböző utakat és
módokat lehet próbálni ezen végnek
el-érésére; de a' mellyek nem mind
egy forma rövidek. Talám nem bi-
bázom ha azt mondom, hogy a' Ter-
mészet' vizsgálása egyenes út e're.
Mert alig lehet találni, a' mi az el-
mét magasabbra emelje, mint a' Ter-
mészet munkáinak szemlélése; midön
ez az embert magához az egész Ter-
mé-

mészert URához az ISTENhez ve-
zérli; a' szívet a' felháborodott in-
dulatoktól megtisztítja, és szelid 's
kellemetes érzékenységekkel tölti-bé;
a' mint e're e' Munkátskának olya-
sása világos példákat adhat.

De ezen kívül még közelebből-
is munkálódja ez az ember böl-
dőségét. Látjuk hogy természet szerént
béöltatott az a' gyermeki gyenge
időtől fogva az emberi szívbe, hogy
mindennek végére menni, mindene-
ket tudni kívánjon. Mi végre öntöt-
te az emberben ezt a' nyughatatlan
indulatot a' minden ő teremtséinek
természetehez illendő böl-
dőségeket
kivá-

kívánó Teremtő; hanem azért, mi-
velbogy ez által lehet a' valóságos böl-
dóságra jutni, a' melly nem egyéb, ha-
nem az embernek természetéhez alkal-
maztatott állandó gyönyörűség? Mi-
nél szélesebben ki-terjedett pedig az el-
mének esmérete, minél nagyobb a'
szívnek tökéletessége; a' nál nagyobb
gyönyörűséget, következésképen a'
nál nagyobb böl-
dóságot érezhet az
ember. A' midőn az ilyen állandó
gyönyörűséggel való élésre, az igaz
böldóságnak bírására alkalmasok-
ká téjzen minket a' természet vi's-
gálása; a' kor nem tsak tsupa esz-
köz ezen végnek el-érésére, hanem
a'

a' míg a'ra készít, már egyszermind
érezteti-is velünk az igaz gyönyörű-
séget, és így egy gyönyörűségből más
gyönyörűségbe viszen benniünket. Ha
egy meredék és igen alkalmatlan ú-
ton valami szép kies helyre lebetne
menni, örömeft el-szenvedné akárki
az útnak unalmát: de a' Természet
vi'ssgálása egy ró'sákkal violákkal é-
kesült úton viszen az olyan műlató
helyre. Illyen a' Természet vi'sgá-
lásának más tudományok felett való
betse és méltósága! Minden más Vi-
lági tudomány tsak emberi böltses-
ség; de ez Isteni Tudomány és való-
ságos Theologia. Minden más tudo-
mány

mány tsak Theoria, a'nak Praxisa
a' Teremtés. A' Plátó, Boyle, Lock,
Neuton, Leibnitz, Clarcke és Hal-
ler munkáiban lebet tsudálni az Em-
beri Léleknek az Angyali Lelkek'
szomszédságáig fel-bató magasságát:
de a' mikor a' Természetnek nagy
Könyvét olvassuk; a'kor a' véghe-
betetlen Valóságnak meg-mérsékel-
betetlen Nagyságát és Felségét kell
imádnunk.

A' Természetnek, mint az igaz
Szépségnek tágas mezején egy né-
bány szál virágból füzött bokrétátská-
ját JOHANN GEORG SULZER
Uramnak, Berlinben a' F. Prussiai

Király költségén az badi bivatatra készülő Ifjúság badi mesterséget (Militaris Architecturát) tanító Professorának midőn az Excellentiád Gráciájába ajánlani bátorkodom; sokkal jobban esmérem az én gyengeségemet, mint sem hogy e körül véghez vitt fáradozásom által magamat az Excellentiád kedvező ítéletének meg-érdemlésével biztathatnám. És ba szintén lehetne-is az aránt valami reménységem; fundálnám azt egy felől az Excellentiád természeti Kegyességében, más felől pedig a' Matéria szépségében, és az ő munkáival mindenek előtt közönsé-

zönséges kedvességet talált nagy érdemű Auctor kellemetes írása módjában. Ha a' Közhaszonra tzelő igyekezetem, kedvet talál Excellentiád előtt; nagyobb lesz az énnekem akármelley jutalomnál, és többeknek-is próbálására hatbatós indító eszköz. A minden gyönyörűségeknek ki-merítbetetlen Kút-feje a' míg Világi életét egyenes szívű tisztelői között ez Hazának örömére megtartja, töltse-bé az Excellentiád Szívét háborúságot nem esmérő tiszta gyönyörűséggel, mikor pedig napjaival való meg-elégedése után

után drága Virtusai az Egekre e-
melik, részesítse a' változbatatlan
Mennyei Gyönyörűségekben a' vég
nélkül való Bóldogságban, búzgó
szívéből óbajtja az

Excellentziád

Leydában. 1775. Eftendőben.
Sz. Gy. Havának 13-dik napján.

alázatos főlgája
SÓFALVI JOSEF

A Z

A Z A U C T O R' E L Ö L - J Á R O B E S Z È D E.

HA e' következendő Beszélge-
getések' *Materiájának Szépségéhez*
nem bíztam volna, hogy azok minden
tzifra öltözet nélkül-is tetzeni fognak: nem
bótsátottam volna Világ eleibe ez egyné-
hány Leveleket. A' melly Reménységem
vayon e're nézve ezen Munkának az Ol-
vasók előtt léjendő kedvessege aránt, az
egyedül tsak a' benne lévő *Meteriának*
méltóságán fundáltatik.

Meg-érdemli a' Teremtés, hogy figyel-
metesen vi'sgáljuk és tsudáljuk azt. Igen
nagy Gyalázatnak tartom én ki-menni e'
röl a'fényes *Theátrumról* a' míg azt meg-
sem-is esmérnéd. Egykor egy Király igen
pompás Palotát építettett egy Kedves Em-
berének számára, midön az semmit se tud-
na benne; a'nak Kamaráit minden szüksé-
ges Házi portékákkal gazdagon fel készít-
tette; a' Ház volt egy szép Kertben, a'
mellyre nyúlt egy kies zöldségű mező.
Minden fel-találtatott ottan, valamit tsak

§§ 3

a'

A Z A U C T O R ' E L Ö L

a' Gyönyörüségre és mulatságra ki-gondol-
ni lehet. Bé-vitettetvén a' Király' Kedve-
se e'ben a' Házban, midön első tekintet-
tel körül nézné az egész Épületet, sok dol-
gokat lát ottan, a' mellyek mire valók lé-
gyenek, nem tudja, de a' mellyeknek haz-
nokát könnyen ki-találhatná; mint-hogy
az a'ban lévő Dolgok ki-műtatták mimó-
don kellyen azokkal élni, mert a' Király,
a' ki az ő Indulatit jól esmérte, mindene-
ket ahoz képest kézítettett. Ez a' Király
Kedvese a' leg-első Kamarában, a' mellyet
leg-hamarébb talált, bé-menvén, minden
nap maga helyébe vitette az ő eledelét,
és sok Éztendőkig mind csak a'ban az egy
Kamarába lakván, egykor egyszer ugyan a'-
ban meg-hal, a' midön még csak egy nyo-
mot se lépett volna azon kívül, hogy az
ő Urának egész Épületét, a' mellyet a'
maga haznára fordíthatott volna, meg-te-
kintse. Mit ítélnék a' Királynak ezen
Kedveséről.

Nem külömben tselekezünk mi-is, ha a'
Termézetnek minden esmérete nélkül költ-
tözünk ki e' Földről. Kétség kívül minde-
nek a' mi haznunkra vagynak e'ben ren-
deltetve; és óh melly igen gyönyörüséges
éle-

J Á R O B E S Z É D E.

életet élhetnénk mi, ha minden dolgok-
nak haznait tudhatnók, ha a' Terméze-
tet esmérnök! Reményem, hogy sokat
szólgálok azoknak, a' kiket ezen Munkám
által a' Termézet' figyelmetes vizsgálására
fel-indíthatok. És ugyan ezt igyekezem
e' jelen való munka által véghez vinni, a'
mellyet csak e' végre ítélnem méltónak
nyomtatás alá bocsátani.

Ha a'ról, a' mit magamban érzek, a'
más érzékenységeiről-is ítélnék; semmit
sem kételkedhetem a'ban, hogy a' ki e'
rövid Munkát olvasándja, a' Termézetnek
szépsége, és a'ban uralkodó hiba nélkül va-
ló szép Rend és nagy Böltségség által hat-
hatóson meg-ne illeljék. Azt pedig kü-
lönösön óhajtanám, ha egy jó Poéta érez-
hetné azt, a' mit én érzek, midön a'
Termézetet szemlélem. Nagyon örvende-
ném azt, ha egy olyan ember elevenebb
színekkel festvén-le a' Termézet' szépségét,
feledékenységre juttatná az én tsekély raj-
zolásomat.

Szükség továbbá azt-is említenem, hogy
nem terjeszkedtem olyanokra e' munká-

AZ AUCTOR' ELÖL

ban, a' mellyek *Physicushoz*, vagy *Termézet* vizsgálóhoz illenek; hanem csak egy néhány Szépségeit írtam-le a' *Termézetnek*, a' szerént, a' minémüknek tetzenek azok az *Ember' zeme 's* elméje előtt. Nem írtam én-le minden Szépségeket, a' mellyeket láttam; hanem azok között csak némelyleket, csak az lévén az én *Fövebb Tzélom*, hogy az ilyen forma szépségekre figyelmezövé tégyem az én *Olvasóimat*. A' kit ha a'ra indítanak az én gyenge rajzolásaim, hogy a' *Termézetet* maga-is szemlélje, és a'nak Szépségeit vizsgálja, tökéletesen elértem az én végemet. Ohajtom, hogy a' kik e'dig valamely virágos Kertet, vagy szép Mezőt csak futólag tekintettek-meg, és az ottan lévő fíneknek fok-féle változásaiban gyönyörködtették magokat; indíttatnának-fel ezen *Írás* által, hogy ezután ugyan azon helyeken sokkal nagyobb Szépségre vigyázzanak, a' melly a' *Plántáknak Formájokban, Proportiójokban* és *Atyafiságokban* áll; és a' *Termézetnek* minden más részeiben-is hasonlóképen az el-rejtett Szépséget keressék, míg nem utóljára, a' Szépségeknak külömbb külömbb

grá-

J A R O B E S Z É D E.

grádicsain a' minden Szépségeknak Kút-fejéhez vezéreltetnek.

Minthogy pedig akármely Szépséget sokkal könnyebben lehet érezni, mint szemle-írni; e're nézve tellyességgel nem hízelkedem a'zal magamnak, hogy azt, a' mit magam érzettem, mindenütt elég világoson elő-adtam volna. Jól látom hol kellett volna nékem világosabban állani, és hol tettem az én *Írásommal* homályosabbá a' szép *Matériát*. De minél többet fog elmélkedni ezen dologról önnön maga az *Olvasó*; a'nál nagyobb lesz az által az én nyereségem. Meg-fogja tapasztalni, hogy néhol olyan útakra talál, a' mellyeket én majd nem-is illetem. Igaz az ugyan, hogy talám nem kellett volna énnékem ezen *Matériának* elő-adásában a' többek fellett nehéz útat választani; de így gondolkodtam, hogy ez által némelylek dolgokra nézve nyertes leszek, a' mellyeket más úton el-nem értem volna.

Jól lehet sokszor gyanúságra ad az alkalmatosságot, midőn valamely *Író* a'zal mentegeti a' maga hibáit, hogy nem völe elég-

AZ AUCTOR' ELÖL

elégséges ideje Munkájának ki-dőlgozására; reám nézve mindazáltal helyyes ez a' men-
tség. Az ugyan igaz, hogy fok ideig he-
verték én nálam e' néhány Levelek; de
minthogy különösön csak a' magam fáramom-
ra kékítettem volt azokat, mind a'dig ha-
logattam bővebben ki-dolgozni, míg nem
egyzer későre volt azt tselekedni. Ta-
lám ki-pótolom máskor, a' mit most el-
múlattam.

Végezetre, hogy ezen Munkátskában in-
rézett Tzélomról bizonyos légyen az Ol-
vasó, rövideden elő beZéllem.

Azt igyezem leg-elsőben-is meg-mú-
tatni, hogy a' Termézetnek közelebbről
való vi'sgálása, egy az Embernek leg-ke-
lemetesebb foglalatosságai között; mint-
hogy a'ban minden-felé olyan Szépsége-
ket találunk, a' mellyek aránt ki-móndha-
tatlan belső érzékenység vagyon mi ben-
nünk. Rendel elő fámlálom a' Szépség-
nek ezen nemeit. Némellyek tsupán csak
a' külső érzékenységeket illetik, mint p. o.
valamelly vidéknek, külömbféle fíneknek
's a't. szépsége. Az e'félék fordulnak elő

az

J Á R O B E S Z É D E

az *Első Beféllgetésnek Első Réfében*. Má-
fok vizintag olyanok, a' mellyek több
gondolkodást adnak az Elmének. Ide tar-
toznak a' Plantáknak 's Oktalan Állatok-
nak *Proportiójokból*, és egymással szépen
meg-egyező Formájokból fármazó szépsé-
gek, a' mellynek az *Első Beféllgetésnek*
következendő réfében írattnak-le.

Ez után következik egy olyan forma
Szépség' Neme, a' mellyet nem a' külső
érzékenységek, hanem csak az értelem
femlélhet. Ez áll azokból a' fámtalan fok
Példa nélkül való mesterséges munkákból,
a' mellyek a' Termézetben minden felé
talátnak; és a' mellyek minden mester-
séges miveket, a' mellyeket valaha tsinál-
hattak, vagy gondolhattak az Emberek fok-
kal fellyül haladnak. Utóljára következik
az értelmet gyönyörködtető Szépségnek
leg-felsőbb grádusa, a' melly a'ban a' hí-
ba nélkül való Fő Bóltsefségben áll, a'
mellynek *Planuma* szerént rendeltettek,
mind közönségesen az egész Teremtés,
mind pedig különösön minden *Teremtett*
Dolgoknak Nemei. Ezek a' Szépségek mú-
togattnak a' *Második Beféllgetésben*.

A

AZ AUCTOR' ELÖL

A Harmadikban ki-tértem egy kevésbé fel-vett útamból, de a' mellyért könnyen botsánatot nyerhetek; midön e'ben, a' Világnak ISTENTől való fázmasát, és a' Teremtőnek a'ban minden-felé ki-tetző Böltséjét és Végeit az ISTENT tagadóknak ellenvetései ellen meg-óltalmazom. Nem fűkségtelen foglalatoskodás ez a'mái időben.

Ujjabb Gyönyörüségek' Kút-fejeit nyit-fel a' Termézet vi'sgálása, a'nak Munkái-nak váratlan és kellemetes sok Tulajdon-ságai által; ezeknek egy néhány példait lát-hatni a' Negyedik Beféllgetésben, a' mellyeket igen sokkal lehetett volna meg-bő-víteni, ha tzelom volna e'ről hozzafon be-félleni.

Mind ezek által az mútattatik-meg, hogy minden időben leg-kellemetesebben fogla-latoskodhatunk a' Termézet' vi'sgálásában, mint-hogy ki-meríthetetlen a'ban a' Szép-ség. Oh vajha meg-gondolhatnák ezt ne-vezetesen azok, a' kiknek semmi dolgok nem lévén, olyan forma gyönyörüségekre vízi őket a' hívalkodás, a' mellyekben e-gézen el-véz az Emberi Termézet' Méltósága.

Ha

J Á R O B E S Z É D E.

Ha valaki nem tsak gyönyörködtetni a-karja magát a' Termézettel, hanem e'nek-felette még többet kíván; mind az Érte-lemnek, mind pedig a' Szívnek Oskolájá-vá teheti azt. Mindenik Beféllgetésben le-het látni e'nek bizonyyságát, nevezeteseb-ben pedig az Ötödikben, a' mellyben meg-mútattatik, mi-módon tölti-bé hasznos Dolgok' esméretivel az Értelmet, mi-mó-don neveli az Elmét, és mi-módon tézi jobbá a' Szívet a' Termézet' vi'sgálása. Oh vajha az én Olvasóim közül sokan tapasztalhatnák a'nak ezt a'bóldog munkál-kodását ö magokban.

A'KÖVETKEZENDŐ BESZÉLGETÉSEK

L A I S T R O M A.

ELSŐ BESZÉLLGETÉS.

A' Termézet' külső szépségeiről lev. 1. 45.

MÁSODIK BESZÉLLGETÉS.

A' Termézet' Mesterségeiről. lev. 45. - 101.

HARMADIK BESZÉLLGETÉS.

A' Történetről. lev. 101. - 143.

NEGYEDIK BESZÉLLGETÉS.

A' Termézet' Tsudáiról. lev. 143. - 176.

ÖTÖDIK BESZÉLLGETÉS.

A' Termézet' leg - felsőbb Szépségeiről. - -
- - - - - levél. 176. - 198.

ELSŐ

ELSŐ

BESZÉLLGETÉS.

A' TERMÉSZETNEK
KÜLSŐ SZÉPSÉGÉRŐL.

CHARITES: A' múlt Télnek hozzás
únalma, és egy Jó Barátomnak un-
zólása a'ra vettének engemet, hogy a' köze-
lebb való Tavaž végén egy néhány napokig
el-hagyván a' Vároft, a' mezei gyönyörűség-
gel élnék. Egy rövid ideig való kinn - mű-
latás soha se hagyott még e'dig olly nagy meg-
illetődést az én Elmémbe mint ez a' mosta-
ni. Mert onnan lett haza jövelemtől fogva,
ottan - ottan érzek magamban, a' mezei ember
életének, és az én kedves Barátom kies me-
zejének 's halmainak kívánására gerjedező In-
dúlatokat. Ohajtom gyakorta; óh vajha én
A ott

ott lehetnék, a' hól a' Termézetet egészen fel-nyitva lehet fémlélni! A' melly kívánságot, nem valamelly titkos fémorúság, nem is a' Városon való lakásból fármazott únalom; hanem azon nagy gyönyörüségnek meg-gondolása férzette én bennem, a' melyet a'kor érzettem leg előzőr magamban, mikor az én Jó Barátom a' Termézet' fépségének vi'sgálására indított engemet. Elöttem forgattam az-ólta mind azokat, a' mellyeket láttam az én Barátomnál, valamikor csak vagyon időm azokra vetni Elmémet; igyekezem a' Termézet fépségéről follytatott Beszéllgetésünkre emlékezni; méltóknak itelem azokat féüntelen eleven emlékezetbe tartani, és ezen Irásom által kívánom-is az örökös feledékenségtől meg-fabadítani.

Egy jó reggel nap fel-jövele előtt há-ló Kamarámban jöven az én Barátom, így féolit-meg nagy vidámsággal engemet:

EUKRATES: Kelly-fel Barátom! mert olyan gyönyörüséget mutatok Tenéked, a' mellyről ti Városiak semmit se tudtok.

CHARITES: De mi lehet az, a' mi meg-érdemlené, hogy tsendes nyúgodalmamat illy jó reggel félbe féakasszam érette?

EUKRATES: Kelly-fel csak, nem fogod meg-

meg-bánni; avagy leg-alabb e'ben az egy dol-gban töltsd kedvemet énnékem.

CHARITES: Engedek néki, és midön már mind a' ketten kézen vólnánk a' ki-menetel-re, féintén a'kor kezd a' napnak fel-jövelele előtt o'flani a' Hajnal. Egy oda nem mékfe lévő Halomra vezetvén azért engemet EUKRATES, midön fel-értünk vólna a'nak tetejére, e'pen a'kor vólt a' Nap fél-derülésében. Igen tífza és tsendes vólt külömben az Idő, csak hogy a' közel lévő madarak énekléscivel zengett a' Levegő Ég. Elöttünk vólt egy tágos mező a' mellyen féerte-félllyel némelly Faluk, magános Házak, hófzan el-nyuló erdők, és imitt-amott holmi árnyékban lévő bokrotskák láttzattanak; az egész Térseg pedig sok Tókkal meg-vólt féaggattatva. Meg-illetett engemet ez Hellynek fépsége, és egy kevélsé meg-állapodván, így féollok az én Barátom-hoz. Ha nem vólna semmi különös dólgod, féeretném itt múlatni egy kevélsé, mert meg-érdemli ez a' vidék, hogy féemesen meg-te-kintsük.

EUKRATES: Igen jól vagyon kedves CHARITESem, maradjunk itt, csak hogy keressünk egy olyan helyet, a' melly nedves ne lenne az Harmattól, hogy ülhetnénk-le a'ra.

CHARITES: De Te, a' mint látom, annyira kedvelled ezt a' szép tekintetű helyet, hogy nagyon félek attól, ne hogy a' főbb Tzél, a' mellyért illy jókor fel-költöttél engemet, el-felejtse. A' mellyre el-mosolyodván, így felel nékem

EUKRATES: Hogy felejténém én azt - el kedves Barátom, midőn nem volt semmi egyéb Tzélom, hanem hogy e'ről a' Halomról a' Reggelnek szépségét femléltessem Te veled? Csak ezért háborítottam én - meg a' Te édes álmat, minthogy kedvesebb ez a' reggeli nyugalomnál, sőt kedvesebb a' mi érzékenységeinket tsiklándoztató minden dolgoknál.

CHARITES: Jó hogy már itt vagyunk; mert ha azt elébb meg-jelentetted volna, valószággal nem költém volna - fel. Örvendem mindazonáltal, hogy láthatom ezt a' szép vidéket, és meg - vallom, hogy nagyon tetszik ez nékem, minthogy előttem egészen újság. De rajtad nagyon tsúdálkozom, mi módon gyönyörködtetheted magadat künтелен a'ban a' szépségben, a' mellyet már olly sokszor láttál? Ugy faladé minden nap a' Reggel' nézésére, mint-ha ugyan a'kor látnád azt leg elsöben. Nékem leg - alább úgy tetszik, hogy

hogy minekutánna már egykez meg-láttam; csak azért a' gyönyörüséget nem fakasztanám töbör félben reggeli nyugodalmamat; mivel-hogy minden reggel ismét csak azt látnám, a' mit már jól tudok képzelni.

EUKRATES: A' mint látom, nem eszméred még Te öh CHARITES ezt a' gyönyörüséget. A'nál kellemetesebb ez, minél többet gyönyörködik valaki a'ban; minthogy az, ha szabad úgy állanom, az Emberi Termézet' mivóltához nagyon alkalmaztatva. Nem úgy nagyon e'nek dolga, mint az emberi romlott indulatoktól találtatott gyönyörüségeknek. Nem mindeneknek tetszenek ezek; nem-is mindenkor gyönyörködtetnek; a' Termézetben való gyönyörködés pedig mindenekkel közönséges. Nem hallod - é mit énekelget a' szegény fántó-verő ember a' maga ekéje mellett? A' Termézet' szépségének femlélése, a' melly minden nap kemei előtt nagyon, el-felejteti véle az ö nyomorúlt sorsát 's szölgai állapotját, és olly nagy gyönyörüséggel tölti - bé elméjét, hogy azon terhes munka alatt-is, a' mellynek semmi háznát sem vézi, vigadozva énekel. A' Termézet alta néki ezt az érzékenységet, midőn az olly válogatott ékességekkel tsifrázta-fel önnön ma-

gát, a' mellyekben mind a' Bölts mind a' bolond, mind az Ifjú, mind az öreg, egy-aránt gyönyörködhetnek. Nevezz óh CHARITES avagy-tsak egy olyan gyönyörüséget énnékem, a' melly leg-nagyobb divatjában vagyon e' Világon; nevezz tsak egyet olyat, a' melly minden embereket, minden időben és minden állapotban gyönyörködtetne? Nem gyakran vágyakozol-é még a' leg-nagyobb Világi gyönyörüségek közepette-is, hogy gyengén mérsékelt vídamsággal újjítsd magadat? nem elégér látad-é, hogy az aggodás és únalom az Udvári vigasságok között-is, melly nyilvánssággal ki-mutatják magokat az ábrázatban?

CHARITES: Ugy vagynak ugyan mind azok; de onnan nem lehet egyebet ki-hozni, hanem tsak ezt, hogy egy gyönyörüség fints olyan a' Világon, a' melly küntelen tartó volna.

EUKRATES: De ha ugyan tsak lehetséges egy olyan állandó gyönyörüség; az nem más, hanem a' mellyet a' Termézet' szépségének fémlélése adhat minékünk. Szüntelen való újság ez előttünk, és e'nek befogadására mindenkor nyilva van a' mi szívünk, valamikor tsak az hijában valóság, és a' háborgó

In-

Indulatok el-nem foglalták azt. Nem tudod-é hogy a' meg-éomorodtak, különösebben pedig a' Szerelmesek, e'ben találják az ő fővebb enyhüléseket? Nem sokkal inkább meg-viidul-é a' Beteg egy kívánatos nap-fény' fémlélésére, mint akarmi egyéb frissítő eszközök által? Nem látod-é, hogy a' leg-nagyobb Királyoknak-is, a' kik mindenféle gyönyörüségekkel birnak, leg-nagyobb vigasságok a' Termézet' szépségében vagyon? Miért keresik az olyan helyeket, a' hol a' Termézetet fémlélhetik, valamikor nagy vigasságot akarnak éerezni magoknak? Miért nevezik az ottan lévő Házaikat *Múlató Hellyeknek*? Vallyon nem a'ról való titkos vallás tételek-é mind ezek, hogy az háborús embert egyedül tsak a' Termézetnek fémlélése vidámitja-meg? Mídon pedig azt gondolod, hogy ezen gyönyörüségére-is reá ún az ember, a'ban meg-tsalatkozol. É'pen más formán vagyon itt a' idolog. Olyan tulajdonsága vagyon a' Termézetben ~~fundamentum~~ gyönyörüségeknek, hogy azokat soha se lehet meg-únni; sőt minél többet merit valaki e'ből a' tiszta kút-főből, a'nál inkább kívánja azt; mert könnyebbség és újjulás találtatik a'ban. Jól tudod azt Te-magad, melly fok Éftendőtől fogva foglalatoskodom

A 4

én

én ezen gyönyörűség körül, és hogy ezt a *Theatrum*, a' mint most szemünk előtt vagy, lámtalan sokszor láttam; mindazonáltal most-is mindenkor úgy tartom, mintha legelőször szemlélném azt. Mihellyt fel-nyitom reggel az én szememet, leg-ottan különös gyönyörűséget érzek magamban, a' mindeneket meg-elevenítő napnak újjonnan lett fel-derülésén: Gondolkodom leg-elsőben - is ama' minden Világosságnak Kút-fejéről, és leg-ottan előlik minden lankadtság az én Tagaimból; sietek a'ra a' helyre, a' melly felől kezd feltettzeni az a' kellemetes Fényesség, és ez a' Reggeli vidámság egész nappali dólgaimra elhat. Ezen Gyönyörűség' szemlélésére hoztalak én ide Tégedet óh CHARITES!

CHARITES: Bóldognak tartalak Tégedet, hogy illy kevésbe kerül néked ez a' nagy gyönyörűség, a' mellyet én olyan könnyen nem érezhetek mint Te, mivel-hogy náladnál sokkal több változásokat és különbségeket találok a' Természetben.

EUKRATES: Sőt inkább, én magam se látok semmiben olly' nagy különbséget és változást, mint a' Természetben. A'ban ugyanis, nem csak lámtalan, és egymástól egészen különböző Gyönyörűség' *materialit* lehet találni;

lenni; hanem e'nek felette, ugyan azon egy Dologban - is véghetetlen a' különbözőség. Tekintsed e'ben a' Vidék-bentsak a' fűzökre nézve való különbözőséget! gondolhatni-e e'nél tökéletereőbb különbözőséget? Melly véghetetlen azoknak fűzök! de még-is melly kellemetes azoknak a' sok ezer fűzöknek egymással való meg-egyezések!

CHARITES: Tsúdálkoztam ezen a' szépségen, és egy kevés ideig figyelmetesen szemlélvén azt nagyon meg-is illetett engemet. A' mellyet midon észre vett volna, így fölít meg engemet

EUKRATES: A' Természetnek nagy feregetőjévé tézlek én még Tégedet. Ne fordítuk hát-el innen még egy kevésé a' mi szemünket; mert talám nem vettél még észre minden a'ban találtatható szépséget.

CHARITES: Annak-utánna külön-külön mütogatott nékem minden szépségeket, mellyek az előttünk fekvő Vidékben láttattanak. Figyelmezővé tett a' Napnak, mint a' leginkább ki-tettző *Figurának* ditsőséges fényességére; az-után, a' reggeli *Horizon* két oldala felől lévő Felhőknek kellemetes fűzökre, a' mellyek ezen reggel különösön ékesek voltak; elemre adta továbbá, melly szépen özve ille-

nek egy-mással az elevenebb Éinek a' gyengébbekkel, mellyekkel azelőttünk fekvő égész mező bé-vólt festve; mútogatta e'nek felette a' távol lévő erdőknek sötétes kékségét, a' mellytől az Égnek Éine febbnek lenni tettzett, az Halmokan 's Völgyeken láttzó fámtalan, de egymással tökéletesen meg-egyező külömb Éíneket; végezetre pedig a' Réteknek 's Vétéseknek külömb - külömb árnyékozátokat mutató meg-újító zöltségét. Ézre kezdém a'kor venni, hogy e'dig nem voltam elég figyelmetes; mert már most valósággal nagyon megilletett engemet ez a' tökéletes szépség. A' midőn az én halgatással egybe köttetett hámulásomat ábrázatomból ki nézvén, így áll hozzám

EUKRATES: Mondd-meg nékem igazán, mert látom hogy munkában vagy az Elméd, mond meg, mit éreztél magadban, midőn ezt a' bal-kéz felől való hosszú Völgyet egészben végig nézed? Ezen a' lábunk alatt lévő nedves Réten el-kezdvén, nézz végig az Erdők és Halmok között, a' míg az utolsó *Horizonig* bé-láthatod ezt a' Völgyet.

CHARITES: Jól látod kedves Barátom, hogy épen úgy vagyok én, mint a' ki csak most kezd a' Szerelemhez; hallgat az, és csak Sze-

Szemeivel 's Elméivel dőlgozik. Meg-kezdetre győzni az én Éivemet a' Termézet. Ha csak azt a' Völgyet nézem-is végig, véghetetlen nagy külömbséget és változást tapasztalok lenni a' rajta lévő Dőlgekben; de a' mellyek olly tökéletesen meg-egyeznek a' Éimnek való hízelkedésben, hogy azokat magam gyönyörködtetése nélkül nem felemlélhetem. Jól látom, melly fokkal tökéletesebb itten, mind a' Éíneknek illendöképen mérséklett elegyítése; mind pedig minden Réteknek egymás között való rende, állása 's nagysága, hogy sem mint akármelly híres Kép-író munkájában volt valaha.

EUKRATES: Mint-hogy óh CHARITES kedvelleni kezdted a' Termézet' szépségét, és hogy már gyönyörködve fordítod a'ra a' te Éimeidet; reményelem hogy nem sokára ezen szépségnek igen nagy szeretőjének lenni felemléllek tégedet. E'nek szeretete kedves Barátom, nóha igen gyenge, még-is minden mások felett kedves a' mi Érzékenységeinknek; és akár melly nagyon réá adjuk e're magunkat, még se tarthatunk soha a'tól, hogy ez Rendelatlenségre, vagy B lgatag tselekedetere vezetne bennünket, ámbár a'zal együtt minden ki-gondolratható szépségek munkálódnak a' mi Éiveinkben.

CHA-

CHARITES: Nem lehet bizony a'tól félni, mett igen gyengén tsalogató édeségre talál ott a' mi szerelmünk. Meg-vallom néked óh EUKRATES, hogy nem olyan mézke vagyok én még a'ban, a' mint Te gondolhatod; mert nóha kedves érzékenységeket szerzenek azok én bennem: mindazáltal nem éppen olyan hathatósok, hogy sok időre elfoglalhatnának engemet. Talám erősebbek az én indulatim mint sem a' Tiéd, és azokra nézve hathatósabban illető dolgokat kívánnak.

EUKRATES: A' Termézetnek éppen eza' *A' Termézet gyengesége illetése.* } felidsége, ez a' gyengesége az, a' melly igen hasznos és illendő a' mi indulatainkhoz. A'ban egyezik-meg a' Termézet a' mi Termézetünk eredeti felidségével. Mert a' miképen a' Termézetben' sokkal több dolgok találhatnak, a' mellyek tsak gyengén és kedvesen illetik a' mi érzékenységeinket; mint sem a' mellyek rendeletlen és háborgó indulatokat okoznának: azonképen a' mi Elménk-is természet szerint inkább termett a' gyengébb, mint sem az erős, és hathatós érzékenységre. Magad tudod azt óh CHARITES, hogy a' leg-kellemetesebb érzékenység-is több álmalmat okoz, mint sem gyönyörüséget, ha az igen sebese lézen. A' Termézet' szemlé-

léséből származott gyönyörüség éppen ez okra észve olly kellemetes mi előttünk, mivel nintsenek a'ban ollyan fel-háborodott mozgódások, indulatok, a' mellyeket mindenkor únalom fokott követni. Amaz előttünk lévő Patak helyesen példázolhatja a' mi Elménket. Valameddig tsendesen foly az a' maga partjain belül, mind a'dig szép tisztá vize vagyon, és igen szép gyenge páfint, ezer 's meg ezerfele kedves Virágok prémezik azt-meg; de mihelyt meg áradván nagy rohanással kezd folyni, leg-ottan oda lef ez az ékesség, és az ő e-lébbeni szép folyamatja zavarossá válik.

CHARITES: Nékem pedig úgy tetszik, hogy egészen más forma a' mi Termézetünk' állapotja. Egy ollyan Vizhez lehetne inkább az Elmét hasonlítani, a' melly a' sebess föl-jás által meg-tisztul, és által-látzó lézen; a' hozzás állás miatt pedig meg-rothad. Így mi bennünk-is talám hasznosabbaknak lehet tartani a' fel-búzdúlt indulatokat. Magad látod EUKRATES, hogy az eleven 's vidám gyönyörüségeket a' lassú és tsendes vigasságnál minden nagyobbra betsülli.

EUKRATES: Illyen eleven gyönyörüséget bizonyoson talál, a' ki kedvelli a' Termézetet; és tulajdonképen ez az, a' mellyet a'nyira keres

keres a' Világ. A' éokás, és a' *módos* Világban uralkodó nagy vezertség nyomja-el a' Léleknek ezen eredeti érzékenységet, és a' helyett olly fok fene Indulatokat plántál a'ban, a' mellyek azt az elébbeni, és Természeteivel egyező gyenge gyönyörűsegekre érzékenytlenné teszik. A' fok Gond, Uualom, külömb. féle praktikák, egy főval, a' Tisztességre való vágyódásból és Fösvenységből származni éokott minden egyéb Érzékenységek, a' mellyekben helyhezteteti a' mái nagy, vagy ha inkább tettik úgy nevezni, a' mái pallérozott *módos* Világ minden ö gyönyörűségét, éüntelen való nyúghatatlansággal a'nyira bé-töltik az Elmét, hogy a' gyengébben esett illetődésekkel meg-nem elégzik, ha csak egészen fel-nem háborittatik; nem érez semmi gyönyörűséget, ha csak nem ollyan rend felett való a' vigasság, hogy a' éüntelen való kedvetlenséget el-nyomhassa. A' ki ellenben, minden e' féle teréhtől szabados Elmével bir, az akár-melly gyengén mérséklett szépségben bővséges gyönyörűséget talál. Az ártatlan Ibjúi élet ollyanokban talál magának vigasságot, a' mellyek merő azon semmiség. Illyen üresnek kell lenni a' mi Elménknek - is, ha a' Természetnek gyengén illető Gyönyörűségét ele-

elevenen óhajtjuk érezni. Mert egy ollyan *Sanctuarium*, egy ollyan éent hely az, a' melyben csak az ártatlan Lelkeknek vagyon szabados menetelek. Valamiképen a' fel-zavarodott viznek éíne, sem az Égnek, sem a' mellette lévő Vidéknek formáját ki-nem mutatja, hanem csak a' tsendesen menő folyamathoz látrzik az a' szép Festés, úgy a' Természetnek kellemetes felid ábrázatja - is csak a' tsendes Elmében látrzik-meg.

CHARITES: 'Te hát meg-veted az ollyan Gyönyörűségeket, a' mellyek hathatósabbak levén, nagyobb meg-indulásokat éereznek mi bennünk?

EUKRATES: Tellyességgel nem. Tsak épen azt akarom az által meg-mutatni Tenéked, hogy a' gyengébb érzékenységek illetődöbök a' mi Természetünkhöz. A' Természet' éemlélése hathatósabb meg-illetődést-is indithat, söt egész bémúlásra-is jútathat bennünket. Sokkal kellemetesebb édesgetésekkel bir az, mint sem a' mellyeket most ézettél; Most csak a' Természet ^{szemé} illeték-meg azok; De figyelmezz tsak azokra a' kedves hangokra, a' mellyek amaz erdötskéből jönnek; ezen kis patakotskának tsergedezésére; midön az a' köveken, és a' tölgy 's fenyő fák gyökerein alá-

alá-foly; vagy a' vigan éneklő madarak' hang-
gitsálására; Most a' Parsirta vidám eneklése
gyönyörködtet Tégedet; majd a' Filemile
hanggitsálása inditt Te-benned, elébb gyenge
azután örvendees érzékenységeket. Most a' jó
kedvü Pintyöke vidámit Tégedet, majd az el-
méiséget mutató (: mesterséges nótájú :) Ken-
derike ferez mély gondolkozásokat Te ben-
ned, midön az, mint valami *Silenus*, a' Ter-
mézet titkairól láttatik énekelni. melly nagy
külömbőség vagyon ezeknek hangjokban, nem
csak azoknak vékonyságokra vagy vastagságok-
ra, hanem a' Nótáknak formájokra nézve-is!
Hallgatok a'ról a' kellemetes jó szagról, a' melly
olly sok ezer Füvekből, Virágokból, sőt ma-
gából a' Földből ki-gőzölög, a' mellyet belső
gyönyörűség nélkül nem érezhettz. Ámbár ki-
rsiny dolognak láttatik ez előtted, a' tsendes-
ségben lévő Elmét mindazáltal hathatóson
meg-illeti az.

Mit gondolz, miért múlatok én egész ó-
rákig egyedül csak magamra amaz Erdőben?
Ezek, kedves Barátom, leg-jóbb órái az én
Életemnek. Meg-nyitom a'kor minden Ér-
zenységeimet a' 'Termézet' gyenge és igen
kellemetes illetésének el-fogadására; Gyakor-
ta valami titkos édeség éppen a' bámúlásig
ne-

neveli az én gyönyörűségemet, a' melly az
én ~~szívem~~^{Sívem}nek leg-belsőbb rejtek kamaráját-is
meg-harja, a' midön oztán, a' nyájas vigas-
ságokban egészen bé-merül az én Lelkem. Il-
lyen állapotban sokszor képzeltem magamban,
mintha valami szent szózat azt sugallaná a' Be-
rekből az én Füleimbe: *Illy szerelmetesek,
illy gyönyörűséggel tellyesek a' Termézet' Urá-
nak minden munkái. Mind ezek a' magokat ked-
veltető Ékekségek csak erőtelen sugári a'nak
az eredeti szépség' bővséges és igen boldog ki-
áradásának, a' mellynek szemlése meg-elevení-
ti még valaha a' Te Lelkedet. Maga a' nap,
csak árnyéka a'nak Fényességének; és valamit
most látz és tapasztalz, leg-kissebb az az ő mun-
kái között, és a' Te azokban való magad gyö-
nyörködtetése, a'nak a' Boldogságnak, a' mely-
re rendeltetett a' Te halhatatlan Lelked, leg-
első gráditsa.*

Ezeket képzeltem kedves Barátom, hogy
mondja nékem az a' lassú szózat. És olyan-
kor, a' tsúdálkozástól, és azon Nagy Hatal-
manságnak mélységes meg-alázódással való
Tiszteletétől mint egy magamon kívül ragadtar-
ván, olyan áldott érzékenységeket tapasztalok
magamban, a' mellyek azt tselekezik, hogy
véghetetlen nagy Jónak tartsam én azt, hogy

valósággal bírok. Könnyen által-láthatod óh CHARITES, hogy én ehez képest minden Városi vagy Udvari Gyönyörüségeket meg-vetek, sőt minden egyéb vigasztomat-is kevésre betsüllöm.

CHARITES: Bóldognak tartalak Tégedet óh EUKRATES, hogy illy' nagy hasznát veheted a' Te magánodon való Életednek. E' érint sóha se lehetett Te bövséges gyönyörűség nélkül. Helyesen tselekezel mindazáltal, ha ezen Te Bóldogságodat Jó Barátidon kívül másoknak nem jelented.

EUKRATES: Vezem észre mit gondolsz. A'tól félsz, a'mint látom, hogy talám az e' féle gondolatimért *Fantastának* fog-engemet tartani a' mái okos Világ. De semmit se hajts e're. Azért befeletem én ki Te előtted a' magam gyönyörűségét, mivelhogy ollyannak tartalak Tégedet, a' ki már a' Természetnek Tanítványa, vagy ha ez a' nevezett inkább tettzik, Szeretője kezdettélni Nem a' Világnak való ez az Eledel!

CHARITES: Minthogy azért engemet *Tironak*, vagy Uj Tanúlónak tartasz e'ben az Oskolában, a' ki már a' Természet' *Sanctuariumába*, vagy fent helyébe bé-mehet; igyekezem ezokáért, hogy minden a'ban találtató szépségeket figyelmetes szemekkel szemléljek.

EUK-

EUKRATES: Te bizonyára nem sokat mivelhettz még ottan. Mert a' melly szépségeket látunk most, igen kitsiny részei a' jobban el-rejtett szépségeknek. A' külső Érzékenységekkel tapasztalhatad ezeket; de a' titkosabb helyen lévők a' Te Elmédnek nyitvatnak-fel. Hasonlatos a' Természet egy szép festett Képhez, a' mellyben egy értetlen szemlélő-is láthat valami szépséget; tétzenek néki a'ban a' színek, de egy kevés ideig gyönyörködve szemlélvén, elébb mégyen, 's leg-ottan elfelejtkezik a'ról. A' ki pedig tud hozzá, a'kor kezdi magát a'ban leg-jobban gyönyörködtetni, mikor már oda hagyta azt az első. Sokkal többet lát ő a'ban; Nem csak a' színek, hanem e' mellett, minden rézeknek illendőképén lett meg-választatások, egy mással való helyes egybe kötetések, azok között a' leg-kisebbiknek - is az egész Kép' nagyságához képest való *proportioja*, egy szóval, a' Kép-Irónak egész Festése és *Gustussa* egy formán megilletik ötet. Sokat talál ő a'ban a' mi gyönyörűségére vagy on néki, de a' mellyet a' mások, észre se vett vala; és így az Emberi Természet' közönséges tulajdonsága érint, sokkal hathatósabb az ő gyönyörűsége, minthogy az el-rejtett szépségeket nézi, és a' melly

B 2

Ke-

Regulák érint festette azokat a' Kép-író, azokat-is által-látja.

Igy vagyon óh CHARITES a' Termézet' dólga-is. E'ben a' tsúdára méltó szép kepben te még csak a' éíneket láttad. De ha ezután is szeretöje létezé a' Termézetnek, sokkal nevezetesebb Dólgoknak juttz a'ban esméreté. A' Termé- } re. Akadé itt a' valóságos szépségeknek
 } *szépségben való* véghetetlen tágas mezejére, a' szép
 } *Rendes* Rendnek 's meg-egyezésnek Tartomán-
 } *Egyesség.* } *nyára.* Oh ditsöséges tekintet! Ezernyi ezer egymástól különböző, de mind gyönyörűség és egymásközött még-is meg-egyező *Formák* tűnnek itt elődbe. Ha mind együtt nézed azokat, azon egy *Regulát* láttz közöttök; ha pedig mindeniket külön-külön szemléled, mindeniknek Formáltatásában *különböző*, és kinek-kinek a' maga Termézetéhez alkalmaztatott *Regulákat* találz; el-nyira, hogy bizonytalan légy benne, hogy vallyon a' magános *Formák'* részei között való szép *meg-egyezését* tsúdáljad-é inkább; vagy pedig mindenik *Formának* a' többtől való tsúdára méltó különbségét?

CHARITES: Ne késsél hát kedves EUKRATESEM ezen szépségek' esméretére juttatni engemet. Tudod ugyan-is, hogy a' Testek' állásá-

lásaról 's *proportiojáról* való Tudományban én sem vagyok épen tudatlan.

EUKRATES: Mennyünk alá amaz árnyékos Rétre, hogy ne süssön bennünket a' nap-fény.

CHARITES: Kereftül menvén azért azon kis Tölgyesen, a' melly mellett ültünk vala, értünk egy patakhoz, a' melly a' mi elébbeni tölő heljüktől nem mekke, a' Tölgy-fák árnyékában tsergedez alá-felé. A' midön így áll hozzám

EUKRATES: Sok nevezetes Remek munkákat láttál Te a' Kép-Írás, Kép faragás', és Építés' mesterségében. Már most egy olyan Oskolában vezetlek Tégedet, a' mellyben tanulta *Adám*-is (*) a' kinek munkáit annyira tsúdálod, más hires Kép-Írókkal együtt a' maga mesterségét. Ollyan munkákat mutatok Te néked, a' mellyek nem a'nyira tűnnek ugyan szembe, de a' mellyekben a'nál nagyobb az el-rejtetett mesterség.

B 3

CHA-

(*) Ezen hires Mester Ember, a' ki a' maga három Testvérei között, kik mindnyájan egy mesterséget üztek, kézfitt egynéhány remek munkákat a' kép' faragás mesterségében, a' mellyek a' *Sans souciban* (:az az: a' Prussiai Király Berlin mellett lévő Udvarában:) rész érint a' Márvány köből való munkák palotájában, rész érint pedig a' *Terrassenben* vagynak.

+ igazibban: Poszdam mester.

CHARITES: Tsak ugyan nem vízel tá-
lám valami félre való *Nimfák'* Barlangjában a'
hól olyan Tsúdákat lathatnánk, a' mellyről
anyit beféllét *Opitzius*. Mert nóha olyan
formát mutat ez a' Helly, nevezetesebben pe-
dig ez a' Berek, mintha épen itt laknának a'
Szüz *Nimfák*; kételkedem mindazáltal, hogy
olyan Barlang volna itt; mivel a' *Thesaliái*
Hegyeken, mint a' *Nimfák'* tulajdon Hazájok-
ban sem hallottam sóha, hogy ilyen forma Bar-
langok találtattak volna. E're így felel mo-
folyogva

EUKRATES: Nem a' költött *Nimfák* Bar-
langját, hanem az igaz ISTENnek lakó hel-
lyet akarom én meg-mutatni Tenéked. Ama'
kellemetes síkságon, és ezen féntelt Berekbe
lakik a' Termézet, a' melly egymást érő kép-
ségekkel izifrázta-fel a' maga állását.

CHARITES: Jútottunk azonban egy igen
hires mezőre, a' melly fekszik egy hegy allyá-
ban, melly körül lévő sűrű Tölgyes egy
Amfiteatrum forma kerekseget mutat, tsak
Dél felől lévén nyílás rajta, a' hól fekszik ez
a' Térség. A' Hegynek oldalában minden fe-
lől alá-felé zivárgó vizek nedvesítik azt, és
olyan szép gyenge zöldség, olyan sok féle
virágok láttzanak azon, hogy másutt egy an-
nyi

nyi darab Földön, nehezen lehet annyit talál-
ni, és én kételkedem, hogy lehet-e vagy *Thes-*
saliában, vagy akármely más Tartományban
egy kellemetesebb helyet találni e'nél. Alig
tartóztattam-meg magamat, (: így fóllok azon-
ba az én Barátomnak :) hogy így ne kiáltok
fel: *Imé valósággal Szent Helly ez; bizonyosan*
Istének laknak itten! Illyen gyönyörűséges
helyet még sóha se láttam.

EUKRATES: Ez a' Helly tsak képe a'nak,
a' mellyről fólloztam Tenéked. Tsak egy
rendbéli képséget tsúdálhattz még e'ben. De
vi'sgallyúk tovább - is, és lássuk azokat-is, a'
mellyek el-vagynak rejtelve. Jól tudod óh CHA-
RITES melly sok drága virágokkal éke-
sítette-fel ezt a' mezőt a' Termézet!
Azok színének külömbsege, és azok-
nak árnyékozások tettzenek Tenéked; de hát
a'ra figyelmeztél-e e'dig, hogy bizonyos Ren-
dekre vagy *Familiákra* osztotta azokat a' Ter-
mézet, kit - kit bizonyos Nagyság és *propor-*
tio szerint formált, kinek - kinek bizonyos hel-
lyet, életnek módját, és különös tulajdonsá-
gokat szabott-ki? Melly sok Atyafias *Familiák*
térnek a' virágok között egy kis Társaságot,
a' mellyek közzül mindenik *Familia*, a' maga
tulajdon Törvényei szerint igazgattatik? És

melly fok illyen apró Társaságokból lézen egy nagy Ország!

CHARITES: Bizonyára óh EUKRATES azt gondolnám most, hogy tsak mesét beéltél előttem, ha már ma valóságot-is nem tanul-tam volna tölled.

EUKRATES: Nem jut-é eszedbe, hogy *Haller*-is emlékezik a' Plánták' Társaságáról; a' midön a' kevély *sárga Entzián* virágról így szól.

Amott magas Feje a' szép *Entziánnak*,

Meg-haladja sorsát az apróbb plántáknak.

A' mennyi virágok tisztelik Zázlóját,

Ugy nézheted, mint egy fámos nemzet sorát.

A' maga Ötse-is ezek' seregében,

Szolgálatot tézen, kék öltözetében. (*)

E'ből világosan által-láthatod a' *Plánták'* Országát. De fóllyunk még világosabban.

Ha-

(*) Az *Entzián* nevű virágnak vagynak *Linnéus* szerint (in Edition. 12-ma:) 22 Nemei. Az az nagyon olyan plánta 22. féle, a' melly mind különbözik egymástól, de még-is az ő állatok és formájok a'nyira meg-egyez, hogy mindeniket ugyan azon egy félének kellyen tartani. De azon a' köz formán kívül, a' melly mindenikben fel-találtatik, mindenikben nagyon valami olyan különös-is, a' melly azt a' többtől megkülönbözteti. A' *sárga Entzián* tekintetre méltó szép *Plánta*, melly az ő pompás virágával

Hasonlatosképen láthatjuk az élő állatok között, hogy azokat-is bizonyos Nemekre vagy Familiákra osztotta a

{ Az élő állatok Or-
fága.

Termézet. Egy kutya p. o. akármenyire különbözzek más kutyától, tsak ugyan minden egybe meg-ismeri, hogy mindenik ugyan azon egy nemre tartozik. A' *Farkas* üzni termett nagy *Júbájk* komandort, és az előttem kedves hízlekedő *Tzenket*, egy nemre vized, ámbár nagy különbség légyen a' kettő között. Mert egy első tekintetre mindjárt észre véted, hogy nagy hasonlóság nagyon közöttök, és hogy a' nevezetesebb *Regulák*, a' mellyek szerint formáltattak, mindenikben meg-egyeznek. Min-

B 5

denik-

val 's Levelével öt lábnyi magasságra-is felnő. A' leg-kissebb féle *Entzián* virágban, a' mellynek kék fíne nagyon, és egy újnyinál nagyobbat sóha se nő, nyilvánossággal ki-tettzik az a' Forma és Termézet, a' melly a' nagyobb félében, u. m. a' *sárga Entziánban* találtatik. Ezen két féle, *sárga* és *kék Entzián* között pedig még sok más kisebb 's nagyobb *Familiák* vagynak, a' mellyek mind együtt egy nemet téznek. Az a' Tudomány a' melly a' *Plánták'* nemeit tanítja, *Botanikának* neveztetik.

(†) De hogy nagyobb világosságba helyheztessem a' Dólgot, olyan példát vétek fel a' mely az *Entzián* virágnál esméretesebb *Plánta*, és a' mi Nemzetünkben-is, minden előtt tudva nagyon. Esmérünk p. o. egynéhány rendbéli virágokat,

denikben ugyan azon Fövebb Rézek, hasonlatos *proportio* vagy *Test állás*, és ha szabad úgy állanom, egyenlő ertelem, vagynak. Minden állapot pedig, a' mellyben ilyen *forma Test állás* és *proportio* vagyon, az mind a' *kutya nemre* tartozik. Ha fok ilyen *Nemzettséget* vagy *Familiát* egybe-foglalunk, a'ból egy egész *Status* lézen, vagy akármi más nével

rágokat, a' mellyeket *Liliomnak* nevezünk. Vagyon t. i. *Fejér Liliom, Tüzes Kék, Sárga Liliom*; és talám még az a' két féle virág - is: a' mellyet *Fejér* és *Sárga Tuba Ró'sák* hívnak a' Magyarok, nem a' *Ró'sák*, hanem a' *Liliomok* közzé tartoznak, a' mint a' *Liliomok* bélyegei között lévő harang formájok mutatja. Ezekben látunk olyan bélyegeket, a' mellyek mindenkor állhatatosan jelen vagynak mindenikben, úgy hogy mindeniket azon egy *Nemü* virágnak, vagy *Liliomnak* nem tartani nem lehet. De más felől a' *Émet gyönyörködtető pompás öltözetü Fejér Liliomban* ismét tapasztalunk olyan bélyegeket, a' mellyek a' *Kék, Tüzes*, és más *Liliomokban* nintsenek; a' minthogy viszontag ezek közzül - is mindenikben vagynak olyanok, a' mellyek a' *Fejér Liliomban* nem találtnak. És ezek a' különös Bélyegek azok, a' mellyek az ugyan azon egy féle *nemre* tartozó virágokat különböző *Familiákra* osztják. Hasonlóképen vagyon a' dolog, a' *Ró'sák, Tulipántok, Violák, Nárcissusok, Hyácintusok*, és minden egyéb virágok, Füvek, sőt a' nágyobb Élő fák között-is:)

vel nevezzük azt. Nem különben a' négy lábú állatok között lévő *Nemek-is* együtt vétetvén, a' *négy lábú állatok Orzága* (: *Regnum quadrupedum* :) lesz belőlök. Más *Ország* vagy *Társaság* ismét az, a' melly a' *Madarakból* áll, és a' mellyek, mint éintén a' tsak most említett *négy lábú állatok*, különböző *nemekre's Familiákra* vagynak el-osztarva. Más *Orzágot* téfnek viszontag a' *Halak*, mást a' *Bagarak*, mást a' *Férgek*. E' éerint látod, hogy az *élő állatokra* nézve helyes *Fundamentumon* épült az, a' mit tsak mesének gondoltál lenni.

É'pen így vagyon a' *Plánták Országában-is* (: *Regno Vegetabili* :) a' dolog. A' legkisebb *Füvetske* nem különben mint a' *éép Tulipánt*, ez pedig mint éintén a' nagy *Tölgy Fa*, a' *Plánták* közzé tartozik. Mindenik ugyan azon egy *Monarchia*, egy *Birodalom* alatt vagyon, és ugyan azon egy közönséges *Törvény* által igazgattatik. A' miképen az *Élő állatok Orzága* éámtalan fok *nemekhöl*, és mindenik *nem* fok egymástól különböző *Familiákból* áll; úgy vagyon a' *Plánták* állapotja-is. Igen nagy *éámmal* vagynak azok, mellyek közzül mindenik különös *proportioval* bir, úgy mindazáltal, hogy midön kinek - kinek a' maga különös rézei egybe

be rakattatnak, egy minden tekintetre nézve tökéletes meg-egyezést mutató *Plánta* válják azokból.

Tsudára méltó pedig az a' szépség a' Termézet' munkáiban, hogy azok egymás között a' nyira meg-egyeznek; más felől pedig olly igen nagyon különböznek-is. A' kö-fal oldalából ki-növő *Isóptól* fogva, a' *Libanus Tzedrusáig*, minden *Plántákban* ugyan azon fővebb részek vagynak. Mindeniknek van gyökere, fára, virága, levele 's a' t. Mindenik azon egy Törvény vagy *Regula* szerint nevedik, szaporodik, és terjed. De e' mellett minden *Nem* különbözik-is a' másiktól. Olly fok ezek között mindeniknek maga különös *proportioja* vagyon; különbözök a' környül álló dolgok mindeiknek eledelére, nevedésére és szaporodására nézve.

Hasonlatosképen nem lehet bámulás nélkül szemlélni, a' midön az *Élő állatok'* minden *Nemeit*, a' *Férgeket*, *Bogarakat*, *Halakat*, *Madarakat*, és a' *Négy lábú* vagy *Tsetses állatokat* gondolattal el-járván, úgy találjuk, hogy mind ezek valamiben meg-egyeznek egymás között. Egy *Fejek*, egy *Szájok*, egy *Gyomrok* 's a' t. A' magok táplálására 's óltalmazására egy forma kézségek, a' magok *Nemeknek* szaporítására

tására 's fenn tartására egy forma *Törvények* vagyon; de a' melly közönseges *Regulák* minden *Nemnek* Termézetekhez képest, külömb. külömbféleképpen változnak. (*)

Ha tsak a' *Négy lábú* (:vagy Linneus szerint a' *Tsetses*;) *állatok nemét* tekintjük-meg, a' mellyek három Fővebb Rézektől, u. m. *Főből*, *Testből*, és *Lábakból* állanak; és meg-gondolljuk, melly bámulásra méltó nagy számú egy mástól egészen külömböző, de más felől egy másal még-is szépen meg-egyező *Formákat* készített ezen három Rézektől a' Termézet: nem lehet, hogy a' mi Elménk a' Termézet' Böltésességét eléggé tsúdálhassa! Mely igen nagy bövséggel vagyon azoknak *proportiojának*, vagy *Testek állásának regulájára* változtatása és egybe szerkeztetése! Jól tudod óh CHARITES, minémü Erzekenségeket szeresz a' mi Elménkben a' Termézet, egy szép *proportiojú* vagy állású *Testnek* szemléléséből! Meg-itélheted azért azt-is, mely nagy Gyönyörüsége lehet egy ollyan Értelemmel bíró Valóság-

(*) A' Termézetből ki-tettző szépségnek ezen Neméről való gondolatokat igen világoson elő adta *Hutchinson*, azon nevezetes munkájában, a' melly *Anglus Nyelvből Frantziára*-is fordítatott ezen *Titulus* alatt: *Recherches sur l'origine des idées de la beauté etc.*

ságnak, a' melly a' Termézetnek ezen fámtalan meg-foghatatlan Böltségségét, mellyet az, olly fok és egymástól különböző dolgoknak bizonyos *Regulák* szerint való meg-egyeztetésében mutat, által láthatja? Innen vagy az, hogy olly fok Bölts és nagy Emberek az e' félelnek szemlélésében találják a' magok leg-főbb gyönyörüségeket. Mert a' ki egytér meg-kóstolta ezt a' gyönyörüséget, olly hathatós tsalogató édesgetéseket talál a'ban, hogy kéz legyen minden egyéb vigaságtól bútsút venni inkább, tsak hogy ezzel az egyel kedvére élhessen. Láthatz olyanokat a' Termézetet ennyire szeretők között, a' kik a' nyúgodalom' és Bóldogság' öléből ki-kelvén, figorú és rengeteg helyeken tévelygenek, sőt a' Világnak más részeiben búdosnak, tsúpán tsak azért, hogy ezeket a' Kintseket vizsgálják, tsúdálják, és magokat azokkal gyönyörködtesék. (*) Ily hathatós tsalogató édeséggel bir az e' féle szépség!

CHARITES: El-hízem, hogy igen nagy Gyönyörüség fármazik ezeknek az olly fok félel-
kép-

(*) A' híres Kép író Afhony Merián, *America-nak Surinama* nevü Tartományában útazott, hogy az ott lévő Bogarakban való szépséget tsúdálja. Ilyen példákat bővön lehetne elé fámlálni.

képen változó *Formáknak* szemléléséből. Ugy tettzik mindazáltal, meg-botsás ezért énnékem, hogy Te rend-felett emeled ezt a' dolgot. Ámbár mind a' *Plánták*, mind az *Élő-állatok* igen szépen legyenek formáltatva; azt mindazáltal meg-engeded énnékem, hogy tsak egy derék Mester Embertől ~~is~~ kézzittetett Bálványban-is (: *Statuaban*;) fokkal elméfebb *proportio* találtatik, mint minden *Plántákban's* *Élő-állatokban*; és e' szerint, a' *Mesterség' munkája* fokkal nagyobb tsúdálkozást érdemel mint sem a' *Termézeté*.

EUKRATES: E'zel semmire se mégy Te ellenem. Ugyan-is; honnan vézi a' mester Ember a' maga munkájának a' *Formát*? Avagy nem a' Termézetből-é? Nem az Emberi Test állása - é az a' *Forma*, ugy-mint a' melly egy valóságos pompás alkotványa a' Termézetben? Az Ember pedig, nóha leg-zebb, de tsak egy a' Termézettől formáltatott *Élő állatok* között. Illyeneket pedig fámtalan fokakat formált a' Termézet, mellyek közzül mindenik olly tökéletes munka a' maga *Nemében*, mint éintén az Ember. A' midön azért tsak az Emberi *Formában* olly fok féle *Regulákra* kell vigyázni, a' mint ezt a' *Kép' irás* vagy *Kép faragás* mesterségben tanúltad; hát a' Termézetnek
melly

melly véghetetlenül sok dólgoakra kellett figyelmezní, a' midön mind azoknak az Állatoknak Testeket formáltra? Látod továbbá öh CHARITES, hogy a' *Kép' írásban* vagy *Kép' faragásban* való minden Emberi mesterség véghetetlen kitsiny része a' Termézet' mestesege-nek; tsak egy kis tseppetskéje a'nak a' fe-nekerlen Tengernek mellyből mennél többet merithet a' Mester ember, a'nál tökélete-febb az ö munkája. I'nen gyakran hallhatod, hogy minden Mester Emberek a' *Termézetet* magok Tanítójának, a' *Teremtést* pedig a' ma-gok Oskolájának lenni egy hájjal vallyák. Egy *Ép Képet* se tsinálhat a' mesterség, a' mellynek ere-deti formája (: *Originálja* :) a' Termézetben fel-ne találatnek. Tekintsd-meg az *Építés' Mester-ségben* (: *Architecturában* :) lévő tzipra *tzirádá-kat*, a' *Corinthusi pompás Oflópokat*; melly igen könnyü azoknak minden részeinek első *Formáját*, *Originálját*, fel-találni a' Termézetben! Okoskodjál már a'ról a' Gyönyörüség-ről, a' mellyet az Emberi mesterségnek illy kevés tökéletességgel bíró munkáiból vezünk, a'ra, a' mellyet a' Termézetnek közelebbről való szemlélése adhat minékünk, és fontold-meg, melly véghetetlenül fellyül haladja a' *Termézet a' Mesterséget!*

Egy

Egy dólgot említek még Tenéked, melly-ből a' Termézet' méltósága 's Gondofsága vi-lágosabban ki-tettzik. Tudod azt, hogy a' Ter-mézet hámtalan sok *Kép'-Formákat* kézített, mellyek között mindenik tökéletes illendö-séget mutat a' maga *Rendében*, ezeket a' *For-mákat* olly' szorosán egybe-kötötte egymással, hogy hól legyen az a' határ, a'hól azoknak egyik *Familiája* a' másiktól meg-külömbözik, alig le-hessen észre venni; és hogy azok a' *Nemek-is*, a' melyekre tartoznak azon *Familák*, söt a' a' *Termézetnek* mind a' *három Orzága*, vagy nagyobb részekből álló *Társasága*, úgy özve vagynak köttetve egymással, hogy végezetre, mind ezekből a' hámtalan sok *Formákból*, tsu-pán tsak egy minden részeiben illendöséget mutató *Egész* (: *Totum* :) váljék.

Ha valaki tsak kevés *magános Formákat* (: *Formas singulares, v. individuales* :) esmér a' Termézetben, ki-nem találhatja, mik, és mi-re valók legyenek azok. Gondolly p o. egy *Legyet*, egy *Kigyót*, egy *Egeret*, és egy *Élé-fántot*, melly felettébb való nagy távólság vagyon az *Élő-állatoknak* ezen *Nemei* között. De ha az *Embertől* fogva a' leg-kisebb *fere-gig* el-járod elméddel, a' Termézetben lévő minden *állatok Nemeit*; bámúlással fogod ész-re venni, hogy a' *Légy* nem külömben, mint

C

AZ

az *Éléfánt*, egy olyan lépen egy-másból folyó *Lántznak* femei, a' melly nem lehetne egész, ha csak a' leg-kisebbik esnék-is ki ezen karikák vagy *lántz* femek között. Epen azok az egymástól a'nyira különböző dolgok, a' mellyeket a' Természeti dolgok között lévő ellenkezésre foktak például elő-hozni némelyek, épen azok, mondom, tökéletesen meg-egyeznek, egy *Egésznek* formálásában. Egy olyan *Lántznak* femei azok, a' mellyben egykarika a' másik után, ha az egész *Lántzon* végig nézünk, meg-kisebbedni láttatik, de hól esék azoknak nagyságokban a' kisebbedés, észre venni nem lehet.

Egy két példából világos lesz a' dolog. Az Ember után leg-közelebb való állat a' *Nagy féle Majom*. De gondoljuk külön azt az *Emberben*, a' mi a' nevelés és az Erkölcök által változott jobbra az ő Természeti állapotjában, igen bajos lézen az *Embert* meg-különböztetni az *Majomtól*; (*) (:ha t. i. mindeniknek csak a' Testét nézzük :) nóha valóságos különbség vagyon a' kettő között. Ez a' két *Nem* azért erősen egybe vagyon köttetve egymással. A' *Majmok sok-féle Familiáji* kö-

(*) Lásd a' *Természet* munkáiból vétetett I. Erkölcsei Elmélkedésben a' VIII: §-ra tett Jegyzéseket, lev. II.

zött hasonlóképen vagyon a' dolog; mind a' dig, miglen a' *Majmoknak* leg-utolsó *Familiája*, más *Nemből* való *Állásokkal* ismét olly erősen köttetik össze, hogy a' két *Nem* között való határt alig lehessen megmondani.

Az *Élő-állatoknak* leg-utolsó *Neme*, és a' *Plánták* *Országá* között-is olly nagy közelség vagyon, hogy e' miatt némely *Állatok* sok éz *Éztendőkig* *Plántáknak* lenni tartattak. (*) Ha valaki a' *Teremtett* *Dolgok* vizsgálását az *Emberen* el-kezdvén, grádisonként áll alább-alább; midőn azt gondolhatná, hogy az *Ember* vagyon még előtte, már a' *Plánták* *Országába* találja magát. Illyen erősen határokat tett a' maga munkái között a' *Természet*. (**)

Igy lehet a' *Plánták* *Országáról*-is gondolkodni. A' *Plántáknak* minden *Nemei* egymás között, és végezetre a' *Plántáknak* egész *Országá* a' *Kövek* *Országával* olly erősen vagynak egybe köttetve, hogy alig lehessen meg-

C 2

mon-

(*) Lásd a' fellyebb említett I. *Elmélkedésben* §. VII. *Corallumokról*. és a' VI-dik *Elmélkedés*. §. CVI: a' *Polypusokról* való *Jegyzéseket* p. 78. 79. 80.

(**) Ugyan azon I. *Elmélkedésben*. 5. 6. lev. §. VI: VII: VIII.

mondani, hól végeződik az egyik, 's hól kezdődik a' másik. Ez a' tsúdálkozásra méltó változás, melly nagy Gyönyörüséget érez a'nak, a' ki azt által-láthatja, nem lehet ki-bezélleni; mert sokkal nagyobb meg-egyezés vagyon a'ban, mint sem ez vagy amaz Testnek formájában lehetne látni. Egy szóval, kedves Barátom, az illyen forma *Elmélkedések*, igen méltóságos Gondolatokat éreznek a' Termézet felől mi bennünk; és midön látja a' Lélek az a'ban lévő nagy Tökéletességet, egészen elbámúl azon. Egy ollyan Gyönyörűség ez, a' mellyhez hasonlót nem lehet találni.

CHARITES: A' mig ezeket bezéllette az én Barátom, úgy tettett nekem, mintha valami álom látásban vólnék. Jól láttam, hogy az ő ézavai helyyes *fundamentumon* épültek; és az ő *Elmélkedéseinek* újsága meg-illetett engemet. Némellykor kezdettem nem hinni az ő bezéllének, de ismét észre vettem, hogy nem *fundamentum* nélkül való az. Végezetre of-tán így szóllok ő néki: Bizonyára kedves Barátom! egy egészen új Országot, a' láthatatlan, vagy Test nélkül való *Lelkek' Világában* egy valóságos *Indiát* mutatzt Te énnékem, (: *in mundo immateriali* :) a' hól a' Tsúdálkozást és az Ujságot mindenkor Hason követi. Igen nagyon

nagyon el-köteleztél engemet, hogy ezeket nekem meg jelentetted. De nagyon félek a'tól, hogy mivel te nem mindenkor lehettz vezérem, nem mebbe mehetek e'ben a' tsudálatos Országban; hanem valami sivatag éigetbe vetődöm, vagy talám hajó-törést-is szenvedek.

EUKRATES: Ne fély a'tól óh CHARITES, mert igen derék i'ten az út; Söt naponként több több talámányokat reménylhettz e'ben az Országban. Még e'dig, hogy a' Te éokott bezélléd éerint éólljak, tsak a' külső partjait láttad e'nek az *Uj Világnak*; de ha kedved vagyon bellyebb-is menni a' éárazon, sokkal több tsudálatos dólgoakat fogé látni, és a' Te Elmédet újabb kintsekkal fogod meg-gazdagítani.

CHARITES: Ezen bezélléd közben tovább-tovább haladván, ismét a' Házba vezet engemet EUKRATES, mivel magóssan vólt már a'kor a' Nap, a' midön-is így éólllok ő hezzá: Kéves órákkal ez előtt, tsak nem kételenségből kísértelek ez helyyre Tégedet, nem tudván még a'kor, mitsoda szépségeknék jútok ottan esmérétére; mostan pedig sokkal nagyobb kedvetlenséggel követlek, hogy el-vízel a'tól engemet. Ugy tettik, hogy sohajtás nélkül meg-nem válhatom ezektől. Ez előtt egy néhány

minútákkal sem kedves, sem unalmas nem volt nékem a' Termézet; azután kezdtem azt kedvelleni; most pedig egészen el-foglalta már az én gyenge szeretemet.

EUKRATES: Nem egyebet várhattam egy olyan *Gustustól*, a' minémüt csimérek Te benned. Jól tudtam én azt, hogy ha tsak távulról femléltetem - is veled ezeket a' szépségeket, érzékeny fogsz Te azokra lenni. Semmit se fély a'tól, hogy a' Te új kedvednek akadallyára légyek. A' mit itten tsak félig femléltél, egészen meg-láthatod az én kamarámba. Mert én a'ban, a' mennyire tsak lehetett, kisdéd formában az egész Termézetet be-raktam. Ott fénteddel láthatod mind azokat, a' mellyeket a' Termézettről beféltettem Tenéked. És e'ben áll az óh

Termézet
Ritkaságok
Kamarája. } CHARITES, a' mivel a' Termézetet szerető Ember' gyönyörüsége a' máfokét meg-haladja. Mindenkor Ura az ilyen Ember a' maga gyönyörüségeinek, mindenkor hatalmában vagyon az ő néki. A' mikor fejer patyolattal bévonja is a' Tét a' Termézet' kintseit; nálam a'kor-is jelen vagyonak azok. A' *Plánták' Orfága* mindenkor zöld az én Kamarámba; és a' mit másutt kértéllyel találhattz-meg, én azt itten mind egy-

egybe raktam, hogy egy tékintéssel az egész Termézetet végig nézhessem. Szüntelen tartó Nyár vagyon e'képen én nálam, és a' Termézetnek fépen meg-egyező munkái között, mindennap újabb-újabb szépségeket, újabb-újabb gyönyörüségeket találok.

CHARITES: Kénferitelek Tégedet kedves Barátom, ezen mezőnek szépségére, a' mellyben vezettél-bé leg-elsőben a' Termézet' Oskolájában engemet, hogy mütasd meg nékem széket a' kintseket, a' mellyeket e' dig-is gyakran, de még mindenkor tudatlan fémekkel fémléltem.

EUKRATES: Igen is fékölködöl Te valami oktatás nélkül. Mert valamint hogy, a' ki a' *Kép-Iró mesterségéhez* semmit se tud, a'nak munkájában által nem látja a' szépséget; vagy mint a' ki előtt az Emberi Testben való *proportio* esméretlen, a' leg-fébb Bálványban se találhat tökéletes gyönyörüséget: így a' ki a' Termézetet nem esméri, a'nak ékességét se érezheti. (*) Én ezokáért, azokat-is, a' kik; a' Ter-

(*) Minden oktatás nélkül - is sok szépségeit lehet észre venni a' Termézetnek; de az elrejtetett ékességeket, tanittatás nélkül tsak el-mellőzi az Ember. A' ki a' Termézetet a' maga valóságos ékességében kíványja látni; annak

Termézet' mivóltát másokkal meg-esmértetni igyekeznek, az Emberi Nemzet' Böltséi's Jól-tévői közzé számlálom; és az engemet a' *Plánták' atyafiságára* tanító HALLERhez nem kisebb Tízteletet viselek, mint a' nagy *Poëta* HALLERhez. (††)

CHA-

nak jobb móddal taníttatónak kell lenni, mint sem a' tsupa szemlélsből lehet várni. Ebben az tekintetben ezzei fellyül haladja a' mi időnk az el-múltakat; hogy nagy számmal lehet ma olyan munkákat találni, a' mellyek által a' Termézetnek szoros esmerettségére juthatni. Olly igen esméretelek azok, hogy itt azoknak Laistromát adni nem szükséges

[† Oh vajha a' mi *Magyar Nemzetünkre* nézve-is igazán el-lehetne ezt mondani, a' mit a' *Németekre* nézve írhat az *Auctor*! De talám fel-derül már valaha a' mi Hazánknak-is az a' bődög arany ideje, mellyben a' magok Nemzetének bődögítésére és a' Tudományok által való meg-frisseltetésére bűzgő szível törekedő igaz Haza Fiaknak költségek 's fáradhatatlan munkájok által, út nyitattik másoknak, a' többek között az e'féle drága munkák olvasásával-is gyönyörködtetni a' *Magyar Nemzetet*.

[†† Ez a' nagy Ember Báró ALBERT HALLER, a' maga Hazájának *Helvetiának* örökös Ditsősége, a' Böltsétségnek minden részeire ki-terjedett széles Tudománya mellett lévő példás kegyességével a' Kereštyén Vallásnak, mellyet különös munkáival - is óltalmazott, nagy Tíz-

CHARITES: Ezen beszéd közben egy erdőskebe érkezvén melly az EUKRATES kertére nyúlik; hallunk valami éneklést, mellyet az én Barátom Felesége' EMILIA szavának lenni mindjárt meg-esmértünk. Mi-is beszédünk által jelentvén magunkat, kevés idő múlva egybe-kerültünk, a' midőn oztán így kezd hozzám szólani

EMILIA: EUKRATES-től meg-foktam már a' jó Reggeli széllyel járást; de hogy Te-is oh CHARITES olyan jókor félbe szakítottad reggeli nyugalmodat, és ezt a' fáradságos jár-

C 5

kálást

Tíztelessége; a' *Göttingai Regia Scientiarum Societas*nak fundáltatásától fogva való *Praefidense*, és ennekelötte, *Medicinae Professorságával* az ugyan ott lévő híres *Academia*nak különös ékessége; sok munkái között, mellyek az ő Nevét a' halandóság sorsa alól régen ki-ragadták, és a' Tudós Világ Egének első nagyságú Tsillagi közzé helyhezttették, itt egy munkát a' *Plántáknak atyafiságáról*, (: *De Cognitionibus Plantarum*:) a' mellyre tzelez egy felöl az *Auctor*; de írt külömb-külob-féle verseket-is, mellyeket Frantziára -is fordítottak, és a' mellyekkel olly kevély Német Ország, hogy azt a' Görög 's Deák Nyelvekben annyira jártas nagy *Gesner*-is, *Virgilius* söt *Homerus* verseinél - is elébb betsülleneni nem kételkedett. Lásd *Programma in memoriam M. Gesneri Academiae Götting.*

kálást a' tsendességnél elébb-betsülötted, azon nem kevésé tsúdálkozom.

CHARITES: EUKRATES tsalt-el engemet kedves ÉMILIAM; mert különben minődon hagytam volna én-el a' Házát egy Tenéked tett reggeli kööntés nélkül?

ÉMILIA: Szinte azt merném mondani; hogy EUKRATES *Persa* Nemzetségből fármazott, olyan igen nagy Tisztelője a' fel-keelő Napnak (*) és gyanakodom-is, hogy amaz Halmon valahól Oltárt is emelt a' Napnak. Hát Te nem vettél-e a'ról észre valamit?

EUKRATES: Kérd-meg tsak CHARITEST óh ÉMILIA, mitsoda bálványozást vittünk mi véghez a' Nappal; talám be-tölti a' Te újságon kapó Elmédet.

CHARITES: Valósággal, kedves ÉMILIAM, zintén

*Göttingensis Nomine Scriptum in Syntagma-
te Commentationum I. Davidis Michaelis, To-
mo II. p. 188. vel Biographiae Göttingensis
Vol. I. p. 260.*

[* A' *Persák* a' Napot tartják leg-nagyobb Istennek, mellyet minden Templom nélkül Tűznek formájában és sötét barlangokban sok-
tak tisztelni. Lásd *Justinus*. Lib. I. Cap. Joh.
Gerard Vossius de *Origine et progressu Idololatriae*. Edit. Fol. pag. 118, 121. et de *Theol. Gentili* p. 718. 776. 777. Pfanneri *Systema Theologiae Gentilis purioris*. p. 44.

zintén új Vallásra térített engemet EUKRATES, midőn a' Termézetnek e'dig előttem épen elmeretlen *Sanctuariumát* vagy *szent helyét* felnyitotta nékem; A'nyira meg-illetődött ezen az én búzgólkodó indúlatom, hogy kevés híjja volt, hogy *Profelituszá*, vagy új Hitre tért Emberré nem tett engemet.

ÉMILIA: E'zel az új Vallással bizony nem nagy zereintsét találnál magadnak az új *modis* Világ előtt, ha a'ra állnál. Én mindazáltal azt gondolom, hogy nem épen fővebb foglalatoiságod az Tenéked. Most egyfér megiselekedted ugyan azt az EUKRATES kedvéért, de mihelyt vízfá mégy a' pompás Világba, nem sok gondod lez' az után a'fel-keelő Napra.

CHARITES: Leg-alább azt a' mái járást soha se felejtsem-el; és úgy tettik, mintha ézeném magamba, hogy ha haza mégyek, a' Városból fel-menő füst által (: a Városból e're fúvó szelek által :) sok sóhajtásokat fogok én ez hely felé küldeni; Valósággal érzem már magamban azt, a' kívánságot, hogy mint ^{Euk} EUKRATES, a' 'Termézet' kebelében tölthetném-el az én Napjaimat; óhajtanám-is, ha azok az értz lántzok, mellyeket nyakamban vetett a' kén-
telenség, nem kötnének a' Városhoz engemet.
Kön-

Könnyen által tudom már látni; melly édesen, melly nagy vidámsággal telnek az olyan Napok, mellyek közül mindenikre újjabb-újjabb gyönyörüséget készít a' Termézet. E're így áll mololyogva

ÉMILIA: Igen búzgó vagy óh CHARITES. Azt tartom, hogy csak tegnap-is távol voltál az a'féle gondolatoktól.

CHARITES: De már most az én szívem belső rejtekéből származnak azok.

EUKRATES: Vigáztalhatod azzal magadat óh CHARITES, hogy olyan sok-féle kútfejei, vagynak a' gyönyörüségeknek, hogy az, a' mellyen kívül most semmit se kívánék egyebet, csak egy a' sok közül; és meg-is fogod tapasztalni, hogy azok közül sokaknak igen nagy hasznát lehet venni. Azt mindazonáltal tudd-meg, hogy a' mit most láttál, az egy, a' leg kellemetesebbek közül.

CHARITES a' midőn ezeket álláná, az ő kertje ajtajához érkezőnk azonba, a' hól más Társakra akadván, vége szakadott ezen kellemetes sétálásnak.

M Á S O D I K
B E S Z É L L G E T É S
A' T E R M É S Z E T N E K,
M E S T E R S É G E I R Ő L.

** Az határozott munkálkodás az én emlékemben,*

CHARITES. Az én Barátommal folytatott Reggeli beszélgetésem[†]; és a' melly dolgokat szememmel láttam; olly igen kedves képzelődéseket hagytak magok után a'ban: hogy egész Dél után minden én gondolkodásim csak ezen két dolgok körül foglalkozkodtak; annyira, hogy azokat Beszéd közben-is ottan-ottan be-hoztam, nóha ollyan Vendégei voltak EUKRATESnek, a' kik közzé az a'félekről való beszéd nem igen illett volna. Melly Társaság midőn Dél-után el-özlött volna, így áll hozzám

EUKRATES: Igen világos példáját tapasztaltam a'nak kedves CHARITESem, hogy a' Termézet' tsalogató ékeiségei alkalmasint hatalmok alá vetetrenek Tégedet; midőn az idő alatt-is, a' mig nálunk valának a' Vendégek, gyakran emlékeztél azokról.

CHARITES: Ha éintén ide hagytam volna-is a' vendégeket, hogy lopjam-ki magamat a'ra a' szép mezőre, a' mellynek formája 's képe olly mélyen bé-nyomódott az én El-membe, hogy a'ból soha többé ki-nem eshetik: úgy-is meg-kellene borsátani ~~le~~mékem. Tettzik-é Tenéked, hogy most ismét látogassuk-meg a' Természetnek azon kellemes fal-lását? Mert úgy tettik, mintha sok dolgokat akartál volna még mondani nékem.

EUKRATES: Némelly éorgos dolgaim miatt a' Háznál kell még egy kevésse maradnom; de a' melly csak egy néhány *Minutá*-kig fog tartani, és leg-ottan fel-kereslek Téged' a' kertben.

CHARITES: Ezeket hallván el hagyott engemet, én pedig bé-mentem a' kertbe, hogy ott várjam elő ötet. A' reggeli beszélgetés után mindeneket kellemetesebbnek találtam már most, mint az előtt. Vigadozva jártam kereftül-kasul a' sétáló helyek 's a' virágos mezők között. Utólyára be-mentem egy Barlangba a' kertnek félre való részébe, hogy látnám-meg ott az én Barátomat.

Ezen igen szép *Gustussal* készült Barlangot, a' maga képzelődése, (: *gondolatja* :) érint építette EUKRATES. Sem Tengeri 'Tsigák, sem

sem Értz nemek nintsenek a'ban; hanem valóságos kö-éiklák-ból, mind egy féle kövekből állanak a'nak Falai, mellyekből külömb-külob-féle rendezetlen domborúságok es tsütsofságok nyúlnak - ki. A' tetején lévő hasadékok-ból éivárog egy tiszta viz, a' melly a' hól meg-nedvesítette a' köziklát, mukar és apró páfint nötte - bé a'nak hasadékot. A' közikla hasadékiból sok felöl ki-éivárgó viz egybe szakadván, egy kis forrásotska válik belölle. Egy néhány illyen forma források ismét egybe folyván a' föld alatt, külömb-külob forma zúgókat, vagy sebes patakotskákat tsinálnak. A' melly árkokba folynak ezek a' patakotskák, úgy látzik, mintha maga a' Természet készítette volna azokat, és azoknak partjait külömb-külob-féle mukarok nötték-bé. Végezetre a' Barlangnak mindenik részéből menő Zúgók egybe szakadván a' köziklának egyik ki-álló tsüt-sában, melly egészen bé-vagyon földel fedeztetve, egy kis *Hydrophilaciumot*, Viz tartó Gödöt formálnak. Alig lehet el-hinni, hogy mesterséggel készült légyen ez a' Barlang, olly Természet érint vagyon a'ban minden épülve.

Igen nagyon gyönyörködtem én ezen Barlangnak emléklésében, és az én Barátomnak

nak illy együgyü, de a' Termézetet illy elevenen ki-ábrázoló *Gustussában*, mellyet úgy néztem, mint a' melly az ö Termézet munkái körül tett vi'sgálódásának következése. Azonban, a' mig én e'körül foglalatostkodnám, hozzám érkezik az én Barátom, és így szól nekik:

Jól látom e'ben a' Barlangban, hogy a' mesterségben nagy haszna vagyon a' Termézet' vi'sgálásának. Imé olly fok kellemetesség vagyon e'ben, mintha épen maga a' Termézet készítette volna azt lakó helyül. Tanulhatni azért a' Termézettől, hogy miképen keljen új dologot találni.

EUKRATES: De mitsodák-is egyebek a' mesterségekben való Találmányok, hanem a' Termézetnek követései? Régen meg-jegyzeték azt, hogy minden mesterségek a' Termézetből vették eredeteket; hogy a' *pókok* tanították az Embereket fonni, szövni, a' *Fetskék* és *Kástorok* építeni (*) és valami különös *Nemü Tsigák* hajókázni. De ez a' jegyzés nem eléggé találja még a' dologot. Bátoron el-lehet mondani, hogy a' Mesterségekben lévő minden Találmányok, vagy egészen a' Termézetből vétettek, vagy még sokkal tökéleteseb-

(*) Lásd alább a' VI-dik Beszélgetésnek a' végét.

sebben fel-találtak a'ban. A' Termézet minden mesterségeknek első műhelye, és a' leg-mestersegelesebb eszközöknek teli kamarája, a' mellyek sokkal selyül-baladnak mindeneket, valamit találtak az emberek, (*)

CHARITES: Nagy gyönyörűségnek kell azért lenni, a' midőn valaki illy fok mesterséges dolgokat láthat a' Termézetben.

EUKRATES: Minden kétség kívül. És ha előre képzelni akarod magadban ezt a' gyönyörűséget, gondold-meg, melly hathatóson szoktak meg-illetni a' mesterséggel készült munkák a' mi Elméinket. Melly nagyon bámultak az Emberek, midőn a' *Tükröt* meg-látták leg-elsőben, meg-tettzik a'ból, a' mit azon Nemzetekről beféllenek, a' mellyeknek nem régen lett elismeretes ez a' mi előttünk már épen nem tsudálatos Találmány. Melly nagy tsudálkozást indított e' Világon az *ütő Órának*, (*) a' *Távól lévő dolgokat közel hozó üvegnek*, (: *Perspectivának* :) és a' *Levegő Ég' nehézségét mutató Eszköznek*, (: *Barometrumnak* :) 's egyéb e'féle dolgoknak fel-találtatása!

(*) Lásd e'ről a' többek között egy *Rudolf Stadler* nevü *Tigurumi* Ember *Historiáját*, *Taverniernek* a' *Persiai Királyi Udvarról* irt munkájában.

fa! Ha minden Eftendő^{re}tsak egy ilyen forma Találmányt vetünk-is, még-is füntelen való tsúdálkozásban tartanak azok a' leg tünnyább Nemzetet-is.

CHARITES: Bizonyára nem igen nagyon, a' mi hamarább és nagyobb gyönyörüséget érezhetne minékünk, mint egy olyan forma új Találmány, a' melly által sok váratlan dolgoknak juthatunk esméretére, és a' mellyben sok mesterséget lenni tapasztalunk.

EUKRATES: Ha kedvelled az eféle gyönyörüségeket-is; ígérem Tenéked, hogy az a' Te mostani gyönyörködésed, a' mellyel kezdé viseltetni a' Termézet vi'sgálásához, majd egész Paraditsomi örömmé válik. Tsak egy *Plántátka*, tsak egy *Bogarotska* is sokkal több Találmányt mutat Tenéked, mint minden egyéb, a' mit még e'dig esméré.

CHARITES: Sok tapasztalásokból tudom már óh EUKRATES, hogy Te bé-foktad tellyesíteni ígéretedet, ha fíntén ollyannak láttatik-is az lenni, a' mellyet véghez vinni nem lehet. Reménylem azért hogy most sem tsalatkozom-meg a'ban, a' mit tölled várok.

EUKRATES: Tellyeséssel nem. Tsak egy dolognak meg-gondolásából mindjárt meg ítélted, hogy bé tellyesíthetem-e ígéretemet vagy nem.

Hason-

Hasonlittsuk özve e'végre az Emberi mesterségekben lévő minden Találmányokat azokkal, a' mellyek a' Termézetben vagynak.

Tsudálja a' Világ *Vaucanson* (: olv. *Vaucanson* :) által kézfittetett mesterséges *Machinákat*. † Én ugyan azokat nem láttam, 's nem-is kívánom, minthogy más e'féle mester-

D 2

tege-

† Ha nem nagyobb, leg-alább nem kisebb tsúdálkozást érdemlenek azok a' mesterséges munkák, a' mellyeket a' mi időnkben kézfittet, és most-is ottan-ottan újjabbakan dolgozik egy *Amsterdamban* lakó, de fületésére nézve *Westfaliából* a' *Lippiai* Grófságnak *Blumberga* nevű Várofsából fírmazott *Carl. Christof Tappe* nevezetű nagy *Mechanicus*.

Kézfittet volt ez a' múlt eftendőekben egy kis LeányKépet fából, a' melly előtt van egy *Tzimbalom*, és azon fokféle különböző-nemű nótákat olly gyönyörüségesen ver-el, hogy azt akármelly mesterséget jól tudó *Múfikus*-is alig viherné jobban véghez. Ez pedig nevezetesebb benne, a' melly a' fímlélőt egészen el-bámíttya; hogy a' Nótának Termézetét fíme járásával, nyaka forgásával, kezeinek 's újjainak mozgásával olly fípen ki-mutatja, mintha ugyan eleven volna 's jól értené a' Nótát. Mikor keferves nótát ver, fímeit és egész ábrázatját fímorúságra, a' vidám nótában pedig egész örömi-re változtatja.

Egy más nagyobb Leány Képet kézfittet a' múlt Nyáron 1775-ben, a' mellynek ábrázatját igen fíep *proportiora* faragta, 's Test fíntre piros-

ségeket különböket láttam; könnyü mindazáltal az egybe-hasonlítás. Leg-nevezetesebb munkája volt néki egy Rétze, a' melly üzni, é'ni, eméztetni, (: ha ugyan tsak eméztésnek lehet azt mondani, midön valami el-apróratik a' gyomorban:) tudott és azt ismét ki-vetette. De ez az a'nyira hires találmány tsak nevettségnek tertzik énnékem, ha azt a' Termézet' Találmányával, egy valóságos Rétzével egybe vetem. Ez nem tsak azt vízi véghez a' mit a' *Vaucanson* fa Rétzéje; nem is kell-ezt fel tekerni, mint amazt; sokkal több féleket tselekezik ez, és sokkal jobban.

CHA-

piroisan festette, haját mint egy Kis *Affrony* nak módoson fel-frisérozta, 's Uri módon fel-jem ruhákba pompáson fel-öltöztette. Ez előtt vagyon egy *Aftali* Orgona, a' mellyen, hasonló bámúlásra méltó nagy mesterséggel olyan szép nótákat vér, mint akármelley mesterségekhez jól értő derék *Orgonista*. Elötte van egy kótás Könyv, mellybe az ő nótái, a mellyeket verni szokott, le-vagynak írva. A' melly felé fordított femeit melly képen jártatja, az Orgona zörgését mikor a' nótához akar kezdeni, miképpen hallgatja; újjaival miképpen trémuláz, mosollygó ábrázatját 's egész Teste állását melly módoson viseli; azt bámúlással egybe-köttetett nagy gyönyörűség nélkül épen nem lehet szemlélni! Ezek az ő *Ariáji*, a' mellyeket vér az *Orgonán*: Két

Menu-

CHARITES: De gondold-meg azt óh *Eukrates*, hogy az igaz Rétze, *Élő-állat*, a' mely élettel, érzékenységgel 's mozgással bir, és a' hová akarja, oda mégyen; a' *Vaucanson*' Rétzéje pedig tsak egy holt Test, tsak egy *Machina* Avagy azt állatod-é *Cartesiussal*, hogy az oktalan állatok-is tsupa *Machinánál* nem egyebek?

EUKRATES: Akár mitsoda Lélek elevenittse az oktalan állatokat, az ugyan tsak bizonyos, hogy az ő Testek tsupa *Machinák*, és hogy azoknak minden mozdulása a' részek' egybe rakattatásának formájából következik. Tedd fel már, hogy valami Lélek által elevenítették-meg a' *Fa Rétze*; vallyon jobban mozogna é a'kor, mint most? Ha a' Mester Ember úgy készítette a'nak lábait, hogy azokkal három vagy négy különböző forma mozdulást tehet, véghez viheti-é az a'ban tétetett Lélek, hogy több-féle képen mozdúlh isanak mint sem a' lábak' formáltatásának 's egybe-rakattatásának

D 3

módja

Menuette, egy *andante*, egy *adagio*, egy *allegro*, és egy *Lengyel tántz*.

Vagynak ezek a' tsudara méltó *machinák* *Amsterdámban* *Kolveniersburgvall* nevü úttzában, az Öreg Emberek házára készítettett szemlélésre méltó pompás épülettel által ellenben egy *Blauw Jan* nevü Fogadóba.

módja engedné? Hajthatja-e a'ra felé az testét, a' mellyre semmi izek nintsenek?

CHARITES: Meg-vallom, hogy egy Fa Rétze nem lenne többekre alkalmas, ha éintén Lélek vólna-is benne.

EUKRATES: 'Tsak ez hát a' Fa és a' valóságos Rétze között való különbség; hogy a' valóságos Rétze sokkal nagyobb mesterséggel készült, mint a' Fából való; minthogy a' sokkal több, és sokkal jobb mozdulásokat vihet véghez; a' midön e'lenben a' Fa Rétze tsak egy néhány féle mozdulásokat tehet. Amaz minden oldalra könnyen fordulhat, most lassabban, most sebesebben, a' mint éintén az idő kívánja; repül és reptibe ezer's meg-ezer bajos, 's nagyon mesterséges mozdulásokat tézen. Melly fámtalan fok e'közök; 's tsudálatos mozdulások nem kívántatnak-meg az ételre, le-nyelésre, és eméztésre, a' mellyek által az eledel valóságos vérré, azután pedig hússá válik! Mind ezeket tsak a' Test, tsak egy tsupa *Machina* vízi véghez.
(*) Egy olyan mesterség van itt óh CHARITES,

(*) Nem lehet bámulás nélkül észlelni, ha meg-gondoljuk, melly hitel felett való fok e'közök kívántatnak, egy élő-állatnak majd minden mozdulására. p. o. az eledelnek le-nyelésére, meg-eméztésére. Lásd *Boerhav. Institut. medicae.* §. 58-97. In edit. 8. Anni. 1734: *Halleri Primae*

a' mellyen a' leg-böltsebb Ember-is bámúlhat, és a' mellyhez nem-is lehet hasonlítani azokat a' bárdolatlan munkákat, a' mellyek ezt tsak némelly tekintetben követik. Fontold-meg már, hogy midön egy olyan tsekély munkához vagy *Machinához*-is olly fok mesterség, olly nagy Elmétség kívántatik, hogy azt minden e'nyire tsúdálja; mennyivel inkább bámúlhat a' ki esméri a' Termézetet, midön olly tökéletes és fámtalan fok-féle *Machinákat* láthat?

De ez tsak egy különbség még a' Termézetit, és a' Mesterséggel készült *Machinák* között. Sokkal nagyobbak vagynak még óh CHARITES. Az Emberi mesterség által készült *Machinák* mozgására külső erő kívántatik, mert különben, mint az Ora kerekei, hamar le-folynak. E'nélkül pedig egy Termézetit *Machina* se éükölködik. Minden rúgók, minden reájok tétetett terh vagy nehézség (: *pondus* :) nélkül mozognak azok. A' mesterséggel készültek magok el-vásalják magokat; és ha tsak leg-kifsebb rézek bomlik is-meg azoknak,

D 4

az

mae liniae Physiologiae Cap. XXII: de *manducatione*. Cap. XXIII: de *Deplutione* Cap. XXIII: *Ventriculi actio in Cibos*. *Ejusdem Commentarius in Boerhav.*

az egész munka hibás lézen, vagy többé nem is mozog. A' Termézetiek pedig magok ki-pótolják azt, a' mi oda lez' belölk; ha megromlik benne valami, leg-ottan olyan mozdulás éarmazik benne, a' melly helyre állítja a' Kárt. (*) Mit mondanánk, ha egy olyan Orát látnánk, a' melly maga fel-tekerné magát; a' melly valamennyiker sietne, vagy késnék, mind a'nyikor a' naphoz igaziráná magát; mikor el-kopnék valami a' kerekeiből mindjárt ki-töldaná; a' portól maga-magát megtisztítá-

(*) Bizonyára nem lehet a' Termézetet eléggé meg-dítsérni. Valósággal véghetetlen nagy a'nak mestersége. A' mit mondtam itten, a' Termézet' munkáiban esett hibáknak magoktól való meg-igazittarásokról; az épen úgy vagyon. Ha meg-sértetik egy *élő-fa*, vagy más *plánta*; olly nedveség foly-ki a'ból, a' melly bé-gyógyítja a' sebet. Ugyan ezt lehet tapasztalni az *élő-állatokban* - is. Mikor betegek azok, tudnak olyan füvet keresni, a' melly meg-orvosolja őket. Mind ezek pedig tsupán csak a' Testnek alkotásából következnek. Ezt látjuk az embereken-is. Jól tudják azt az értelmes Orvosok, hogy magoktól a' beteg ktől kell nekik meg-tanúlni az orvoslás' módját. A' meg-vezett gyenge gyomor szüntelen savanyút kíván, a' melly által meg-orvosoltatik az. (:Lásd *Arbutnot. de cibis*;) melly tsúdára méltó alkotvány! Ezen mesterségnek mélységét semmi halandó Ember soha ki-nem meritheti.

tisztitaná; ha valaki valamellyik részét megbontaná, ö maga ismét jórendbe hozná? Mely nagy tsuda, melly nagy gyönyörűség vólna, egy olyan munkában lévő mesterséget szemlélni? Mind illyenek pedig a' Termézettől kézfittetett *Machinák*.

CHARITES: Látom ugyan, az igaz, hogy a' Termézet nagyobb mesterséggel bír, mint az Emberek. Mindazáltal a' Termézet munkái-is ugyan csak el-romlanak; nóha a' Te fel-tételed szerint úgy láttzik, mintha romolhatatlanok vólnának azok.

ÉUKRATES: A' Termézet' munkáinak ezen változandóságok nem hogy ellenkeznék azoknak tsudára méltó kézületekkel, hogy sőt inkább azt meg-erősíti. Nem örökkévalóságra kézfittette azokat a' Termézet; e're nézve magok el-rontják magokat, midön nints már tavább szükség reájok. P. o. Ez a' Termézetnek bölts rendelése, hogy minden *Plántáknak* frisseségek egy hólnapnál tovább ne igen tartson; e' végre, eleitől fogva úgy formáltott az ö Termézetek, hogy bizonyos idő múlva, magok rontsák-el magokat. Ugyanezen rendelés szerint az *Élő-állatok* között-is mindeniknek a' maga Termézet-i formájában vagyon az ö következő el-romlásának *fundamen-*

damentoma; az egy napig élő kis *Ephemeroisnek* (*) nem különbben, mint a' sok fáz Eftendőig meg-maradó állatoknak. Mitsoda különös mesterség kívántatik e're is?

Gondold-meg továbbá a' Természettől ké-
fittetett munkáknak, a' mesterségesek felett va-
ló ezen *praerogativájokat*. Minél forosabban
és femesebben vizsgálja valaki a' mesterség'
munkáit, a'nál távolabb lenni tapasztalya azo-
kat a' Tökéletességtől; a' midőn amazokban
é'pen ellenkezőképen vagyon a' dolog. Minél
élesebb elmével itéli valaki azokat, a'nál na-
gyobb Tökéletességet lát benne. Ha egy
Emberi mesterséggel készült *Machinát*, el-bont
valaki; csak az otromba, és forma nélkül va-
ló *matériája* marad a'nak, és minden rajta va-
ló tsudálkozásnak leg-ottan vége lészen. Egy
Ora különbb-külömbb-forma kerekekből, a' ke-
rekek vízföntag más apróbb mesterséges rézek-
ből állanak. Szedd-el egymástól a' kerekek-
nek minden rézeit, és az otromba *materiá-*
nál egyéb semmi se marad. Egé'ben más for-
mán van a' dolog a' 'Természet' munkáiban.
Végy-fel akármelley *Plántát* vagy *Élő-állatot*,
és

(*) Ezen Bogaratska rövid életének *Históriáját*
lehet olvasni *Réaumur-nál* (: olv. *Réomürnél* :)
in memoires sur les Insectes Tom: VI.

és szedd-el egymástól a'nak rézeit; a'nak el-
bontatott rézeinek apróbb rézeit mindazáltal,
nem tsupa otromba *matériának*, hanem é'pen
ollyan mesterséges *Machinának* lenni találod,
mint volt maga az egé'z Test. Mindjárt meg-
mutatom azt néked.

CHARITES: Félre menvén azonban a' kert-
ben, elő-hoz egy *Plántát*, és így szól hozzám,
mutatván azt nékem:

EUKRATES: Imé, ezen *Plántának* fővebb
rézeit, u. m. a' *szárát*, *leveleit*, és *virágát*
könnyen el-lehet szedni egymástól. Maga a'
Plánta egé'ben gondoltarván, minden kétség
kivül tsudára méltó mesterséges *Machina*. Ez a'
Földből minden nedvességet a' maga gyökeré-
re húz; a' hól mindjárt ollyan *szivárványok*
vagnak jelen, a' mellyek a' gyökérből fel-fe-
lé hozzák a' nedvességet; és ollyan nyomó
Ézközök, a' mellyek ugyan azt a' *Plántának*
minden rézeire el-öztják. De ezen *Plántának*
nem minden rézeiben egyenlő a' nedvesség:
Egy helyen édes, másutt keserű; egy helyen
tsipős, másutt gyenge. Szükség azért, hogy ez az
Machina ezen különböző Nedvességeknek
elválasztására, és azoknak vízföntag egymás-
fal való özve-elegyítésére alkalmas légyen.
A' *Plántának* egyik rézében *Méz*, a' másik-
ban

ban *Olaj* kékül 's a' t. Egy *Éóval*, egy olyan mesterséges *Machina* a' *Plánta*, hogy nem ér azzal semmi Emberi Találmány.

Szakaszd-külön továbbá a'nak valamellyik részét. p. o. a' *Virágát*. Ez viszontag nem csak egy tsupa otromba *matéria*, hanem sok mesterséges *Machinából* szerkeztetett öfve. Tsak ebben az egy leveletskéjében sok van a'féle. Ebben a' részében p. o. *Méz* és jó szagú fű-szerzámok főnek; amott olyan iskutalyátskák vagynak, a' mellyek bizonyos időben meg-nyílnak, 's ismét bé-záródnak, a' szerént, mint kell a' kellemetes szagoknak a' levegő Égben el-öflani, vagy pedig a' *Plántában* maradni.

Vedd elő más részét. Látod itt a' mag-nak tokját, a' mellyben melly sok tsudák lé-gyenek, ki tudná elő-zámlálni? A'ban minden mag-fém ismét olyan mesterséges *Machina*, mint az egész *Plánta*. Nézzed itten a' *Virágban* lévő porotskát. Azt lehetne gondolni, hogy már ez nem egyéb egy otromba *materiánál*; holott mindenik fém-por, egy-egy tsudára méltó *Machina*, egy-egy olyan Golyóbifotska, a' mellyben van az az élet-tő fellő vagy pára, melly nélkül a' *Nös-tény nemü* *Virág* termékeny nem lehet. Azok a' golyóbifotskák bizonyos időben magoktól
meg-

meg-nyílnak, és olyan forma fonalatska lévén mellettek, a' melly fámtalan sok *Machinákkal* nagyon teli, ezek valami titkos mesterséggel a' golyobis forma porotskákban lévő termékenyítő fellőt a' magnak belső részeiben viűik, és az által a' mag termékenyvé lézen. (*) De hogy tudnék én óh CHARITES minde-eket elő-bezélteni? Mind ezeket magad meg-fogod tapasztalni.

CHARITES: Nagyon szeretném látni azokat. De avagy csak bezed-elő nekem óh EUKRATES, hogy lehetnek úgy mind ezek, a' mint bezedel? Láttad-é magad azokat, az apró *Machinákat*? miért nem mutatod-meg nekem, hogy tsudálnám én-is azokat?

EUKRATES: Barátom! mind ezeket, sőt még ezeknél sokkal nagyobb dolgokat fogsz látni, ha meg-tanúlod, miképen kell a' nagyobbat mutató üveggel (:microscopiummal:) élni. Egézen más fémek azok, a' mellyek egy tsudákkal tellyes új Világgal esmértenek-meg bennünket.

CHARITES: Ha mind ezek valósággal úgy vagynak a' mint bezedel; a' szerént mi minden-

(*) Lásd e'ről *Needhamnak* nevezetes Találmányait, in *Nouvelles de couvertes faites avec le microscope.*

den-nap fok ritkaságokkal tellyes mesterséges munkákat tapodunk-el lábainkal: a' legdrágább dólgokan-is tsak úgy mégyünk által mint a' vakok, hogy azokat meg-se tekintsük?

EUKRATES: Valósággal úgy vagyon a' dolog. Ha esmérnék az Emberek a' Világnak ezen ö előttök meg - vettetett Rézének szépségét, óh melly könnyen változtathatnák fok únalmas és kedvetlen idejeket az ö Életeknek leg-kedvesebb óráivá! Azt leg-alább úgy találom, hogy a' kik Elméjekkel munkálódni tudnak, (:mert jól tudod, melly fokban vagynak, a' kik e're is alkalmatlanok:) meg - becsülhetetlen hasznát vennék ennek az ö esméreteknek. A' Termézetnek tsak egy illyen forma tsudája - is olly hathatóson meg - illeti az Elmét, hogy a'nak nyomai mind örökké-megmaradnak a'ban.

CHARITES: Nékem-is úgy tettzik, hogy az illyen Dólgok magassan való gondolkozásra szoktatják az Embert. Bennem ugyan most-is fokkal hathatósabban munkálódnak ezek, mint sem azok a' szépségek, a' mellyeket ma reggel láttam vólt leg-elsőben. A' reggeliben tsak gyenge gyönörüséget tapasztaltam; ez pedig nóha nem ollyan gyenge, mindazáltal hathatósfabb.

sabbnak és fokkal nemesebb fele gyönörüségnek lenni tartom azt. Szintén el-vevte magát az én Elmém óh EUKRATES, ha egy egész mezőről gondolkodom, és az abban el-rejtett ezernyi-ezer tsudálatos mesterséggel készült munkákat előttem lenni képzelem.

ÉN ISTENEM! melly fok tsudálatos Találmány, melly fok mesterség fekszik tsak egy ilyen kicsiny rézében-is a' Termézetnek! Melly véghetetlen Értelem láttzik tsak egy fál *Plántának* formáltatásában-is! Mi pedig ez, ha az egész Termézettel özve-hasonlítjuk azt? Nem testi (~~képen~~) módon képzelem már most azt: egy egész Igazsággal tellyes Országot (: *Regnum Veritatum* :) lárok már most a'ban. Nints a'ban vége a' Találmánynak, a' fál Rendnek, a' jó végnek. *Ob Te!* mitsoda nevezettel illesselek Tégedet? *óh Te véghetetlen, meg-foghatatlan Ura az egész Termézetnek, olly fálmtalan fok tsudáknak Teremtője! teremtetél - é ollyan Lelkeket, a' mellyek a' Te munkáidnak nagyságát meg-foghaszák?* Ekkor egy darab ideig hallgatásba lévén, minthogy az én Elmém mint valami feneketlen méllységbe egészen el-vevte vólt magát; e' következő bevédével ismét észre hozott engemet

EUKRATES: Ha az említett tsudáknak tsak elő-bezélése is úgy meg-illetett Tégedet,

det, ugyan mi lez' belölled, ha mind azokat magad fogod szemlélni, vagy a'nyival-is inkább, ha még ezeknél sokkal nagyobb dolgokat fogz' meg-esmerni? tsak a' *Plántáról* szólottam még Tenéked, a' melly igen szép ugyan, de tsak kitsiny része a' Termézetnek; hát ha még meg-tanulod az *Élő-állatokban* való nagy mesterséget, melly nagy bámúlást fog az érezni Tebenned? Mert a' mennyivel előbb valók az *Élő-állatok* a' *Plántáknál*, mint-hogy azok Erzékenységgel-is birnak; a'nyival haladja-meg a' mesterség-is, a' mellyel készültek azok, a' *Plántákban* tapasztaltatható mesterséget.

Egy *Élő-állatnak* tsak a' szemében-is sokkal több tsuda vagyon, mint minden *Plántákban*. És ebből világosan által-láthatod, melly igen erőtellenül tudja követni a' Mesterség a' Termézetet. (*) A' Távól való Dólgokat közel hozó üvegnek (*Telescopiumnak* és *Perspectivának*;) fel-találtatását méltán nagyra betsüli a' Világ. Ez pedig nem egyéb, hanem tsak a' szem-

(*) Noha úgy láttzik, hogy a' *Mathesisben* tett Találmányok által igen sokra vitetett a' Látás módjának esmérte; (*Theoria visionis*;) mindazáltal, még eddig se-mentek a'nyira a'ban az emberek, hogy a' szemnek alkotványában

a' szembe lévő mesterségnek követése. De soha se mehet a'nyira az Emberi mesterség, hogy az a' *Machina* u. m. a' *Telescopium* vagy *Perspectiva* mind a' mélye, mind pedig a' közel lévő Dólgokat tisztán ki-mutassa. Ugy láttzik, hogy, ez a' két Dolog együtt meg-nem állhat. De az *Élő állatoknak*, nevezetesebben pedig a' *Madaraknak* szemében, mind a' két Dolog tsudálatosan fel-találtatik.

Gondold-meg mit mivel egy *Tyúk* az Udvaron. Kotkodátsolva vakarja a' kotló a' Földet, vagy Fövenyet, és az alatt a' legkisebb köles szemet-is, a' mellyet olly közel kell nézni, hogy szinte a' szemet éri, meg-találja. Ötve hívja a' *Tsirkéit*, a' mellyek mindenfelől sietve elő fútnak, hogy a' talált eledelbe rézesülhessenek. Ha nézed ezt a' kis se- reget; virgontzsággal 's elevenséggel egészen teli vagyon. Körül nézi magát azomban a' Kotló, forgatja minden-felé a' Fejét, hogy fél szemmel fel-felé nézhessen; és egyzer tsak

E

hirte-

ban lévő nagy mesterséget egészen által láthatásák. A' *Petropolisi Imperialis Scientiarum Academiának* máj nagy ékessége *EULER*, (*olv. AJLER*;) külömb-külob próbái után nem ré- giben egy új és sokkal nagyobb mesterséget talált-fel a' szemben. Lásd *Memoirs de l'Academie Royale des sciences de Berlin*. A6. 1747. pag. 279.

hirtelen oda vagyon minden öröme az ő kis feregének. Meg-háborodva féllyel faladoznak, mint fél hóltak a' földre hullanak, vagy a' hová lehet el-búvni. Mitsoda Ellenség háborította-meg olly hirtelen ezeknek örömeiket? Az Égre néz a' Kotló, láttz-é Te ott valamit egyebet a' magos levegő Égben egy fekete *punctumorskánál* a' melly mozgani láttatik? Mi légyen az, a' mi fémünk nem tudja-meg esmérni. De közelebb jövén látom, hogy egy Héja az, a' mit a' Kotló éles fémé olly nagy távolságra meg-esmért. Melly nagy mester-ségnek kell azért lenni ebben a' fémben a' mellyben, mi előttünk egymással a' nyira ellenkezni láttató Tulajdonságok találtatnak? Az egyfersmind *Microscopium-is*, *Perspectiva-is*; az az a' kitsin dólgot nagynak mutató, a' mezse lévőt pedig közel hozó üveg. (*) Egy ilyen kitsiny *machinának* mint a' fém, olly igen

(*) Épen a' bámúlásig tudálatos ez a' dolog, és azt nem hogy követni; de még fel venni-is alig lehet. A' fémben való Rézeknek, (:a' mellyek épen azt mutatják, a' mit a' *perspectivának* részei :) ha közel való dolgokat kell azokkal nézni, egészen más formában más *proportioban* kell állani, mint mikor távul lévő dolgokat akarunk észlelni. E' végre azon Nedves-

igen különböző, ollyan soha se hibázó mozgásokra, most hosszabb, most rövidebb formára való változásokra kell alkalmasnak lenni.

E 2

Az

veségnek, a' melly a' fémbe *Kristály forma Nedveségnek* (:*Humor ChrySTALLINUS*nak:) nevezetik, most közelebb kell-menni a' fémnek külső hártájához, majd ismét hátra felé távolabb kell ugyan a' tól vonulni. Az emberi fémben a' *Kristály forma nedveségnek* a' külső hártától való középső távolsága, (:az az, mikor nem leg-közelebb, nem-is leg-mezsebb vagyon ahhoz a' hártához:) mint egy $\frac{1}{10}$. egy tized rész újnyi; következképen a' Tyúk fémében, a' melly az emberi fémnél sokkal kisebb, $\frac{1}{40}$. egy negyvened rész újnyinál nem igen lehet nagyobb távolságu. Felette kitsinynek kell azért lenni a' Tyúk fémében való változásnak, mikor a' *Kristály forma Nedveség* közelit a' *tsont forma hártához* (:*cornea tunicához* :) vagy mikor a' tól távózik; ugyhogy e'ből nem következhetnek azok a' nagy változások, a' mellyek megkivántatnak ollyan különböző távolságú dólgoznak, meg-látására. Azért a' *Kristály forma Nedveségnek* a' külső kemény hártához való különböző távolságán kívül változni kell egyfersmind azon *Nedveség* domborúságának-is. Ki ne bámúlna ezen a' nagy *accuration*, a' melly érint mennek véghez egy ollyan kitsiny *Machinában* mind ezek a' változások! A' ki e'ről többet akar tudni, olvassa meg a' *Muschenbroek Physicájában* a' fémnek le-írását. Cap.VII. Lib. IV. edit. 1762. pag. 294 - 301. 8-vo. Mint-

Az ugyan igaz, hogy a' *fem* talán leg-mesterségebb az Embernek minden részei között; mindazáltal az *élő-állat* testének leg-kisebb részében-is mindenütt hasonló bámulásra méltó mesterség találatik. Olly bővön lehet a'ban találni a' csudálatos *Machinát*, mint a' Tenger parton a' fővenyet. A' melly

(†) Minthogy az említett Könyv kevés Ember részében forog; és azon kívül, sokan azok közül, a' kik ezt a' munkát olvassák meg-nem értenék azt a' nyelvet a' mellyen iratott; nem is tudok semmi Magyar *Auctort*, a' kire lehetne e'ben a' részben igazítani a' figyelmetes olvasót: helyesnek itéltem a' végre, e'nek az egész Testben leg-mesterségebb tagnak mind külső mind belső alkotványát, a' mennyire lehet, világosan le-írni. Visszajárjuk - meg azért a'nak I. külső, II. belső részeit.

I. A' Szemnek külső Részei.

1.) Ha az Emberi ábrázaton a' Szemre tekintünk: leg-elsőben-is látjuk az homlok alsó határánál a' Fő kaponya fejeletes felén két felől a' szemöldökeket. A' kik ezeknek főreit nagyot mutató üvegekkel (*Microscopiumokkal*) vizsgálják, úgy találták azokat, hogy belől odvas és velővel meg-tölt tsötskék legyenek, a' mellyeken sok vér folyó erek vagynak. Ezek rész érint a' tekintetnek szépségére-is; de sokkal inkább a'ra szolgálják hogy a' port 's egyéb gázt

melly fámatalan sok *Machinák* olly' formán rakattattak egybe, hogy mind azokból csak egy Dolog legyen; de a' mellyben minden tokéletelen meg-égyezzek egymással. De

gázt a' szembe húllani ne engedjék; hogy az homlokról le-folyó izzadság ellen a' látást a' meg-homályosodástól meg őrlalmazzák, és hogy a' Nap sűgárait meg-akadályozzassák, ne hogy nagy bövséggel rohannyanak a' szembe.

2.) Második külső rész a' Szem körül az *alsó 's felső Szem héjak*. Ezeknek belső részein vagynak különb-külömb lyúkok, a' mellyekből olajas, vagy viasz forma nedvességek folynak ki a' szem golyóbisára, és a'ra szolgálják, hogy ezek a' részek meg-ne fáradjanak; az a' látás közben pedig a' szem héjak özve ne ragadjanak. A' *Szem héjaknak* haszna pedig a'ban áll, hogy a' miképen a' szemöldökök úgy ezek-is a' Nap' sűgárait nagy bövséggel a' szemre rohanni ne engedjék; és hogy a' szemet a' belé húllott portól 's egyéb gáztól tisztogassák meg.

3.) A' Szem héjak felein vagynak a' *szem szörök*; a' hol a' felső szem héján valók fel-felé, az alsón lévők pedig egy kevésbé alá felé hajolnak, hogy a' világságnak szabad utat adjanak a' szembe. Ezen kívül ezek is őrzik a' szemet; hogy a' por belé ne húlljon.

4.) A' Szemnek belső fejeletei felé mellyek az orr felől vagynak, mind a' felső mind az alsó szemhéj felein egymással szembe találatik egy egy kis *Lynkatska* vagy *Punctumotska*, melly (*Punctum lacrymale*) *Könyves Punctum*nak nevezetik. Ezek nem egyebek, hanem valami kis

De még újjabban el-bámúlunk, ha mi-dön már olly' nagy dólgozat láttunk a na-gyobb fele állatokról; ékre véteük, hogy a' mesterségnek ezen remek munkái az ollyan kistsiny állatotskában-is meg vagynak, a' mi-némüek fok ezerekből álló egész nemzetsé-gekkel el-lakhatnak egy a'nyi kis földön, a' melly egy szem fövenynél nem nagyobb. Mert azokon az állatokon kívül, a' mellyeket

vékony Tsötskéknak a' szájak, mellyek mind a' felső, mind az alsó Szem-héj felin a' fe-geletig menvén, ottan az orr mellett egy kis 'Sakótskában' határozódnak, melly-is (Saccu-lus lacrymalis) Könyves 'Sakótskának' hívatta-tik. Ezen Könyves 'sákotska' szivárvány módjá-ra a' szem golyóbisán lévő könyves nedvesé-geket, az említett punctumok által magához szívja, és onnan oztán egy le-menő cső által (Du-ctum lacrymale) az orrnak belső rézeire ki-önti.

5.) Ugyan ezen fellyebb említett szem-héjak belső fegeletje, és az szem golyóbisá között vagyon egy kis veres Tsomótska (Caruncula la-crymalis) és e' mellett egy fél Hóld formájú kis Hartyátska. E'nek egyik haszna az, hogy a' szem golyóbisáról le-hömpölyödvén a' köny-ves nedveségek, és ezen Hóld formájú Har-tyátskaba meg-ütkezvén, a'nál könnyebben az említett punctumokra takarodjanak, az honnan oztán a' könyves 'sákotskákba' által szivárogván, az orr lyukakban le-folyhassanak; a' másik pedig az, hogy a' szem-héjakat mindenütt egymást ér-ni nem engedi, ne hogy özve ragadjanak.

6.)

szemünkkel láthatunk; egész Világok vagynak még a' mellyek ollyan apró állatokkal vagy-nak teli, a' mellyeket csak nagyot mutató tüveggel (:Microscopiummal:) lehet látni, és a' mellyek azoknak az állatoknak számát és kü-lömbiségét, a' mellyeket puéta szemmel-is

E 4

lát.

6.) A' szem-héjak külső és keskenyebb fege-leteinek belső fele és a' szem golyóbisá között vagyon egy más Tsomótska, a' melly fok apró tsötskékre ágazik-el, a' mellyek a' felső szem-héj bőrei között el-terjedvén, a' szem golyóbisára nyílnak-ki. Ezekből az apró tsötskékből éjjel nappal foly-ki az a' nedveség, a' mellyet köny-vezésnek hívunk, és a' melly okra nézve ez a' Tsomótska könyvező nedveség tsomójának (la-crymalis glandulának) neveztetik. Ez a' nedves-ég a' felső szem-héjről szüntelen le felé tsepeg-vén; onnan pedig a' szem-héjaknak gyakor moz-gása által a' le-hullott cseppek a' szem golyóbisá-nak külső szinén egyenlőképen el-terjedvén: azt a' gaztól mindenkör tisztán tartják, és e'képen a'nak kívül lévő részét, a' Tsont, v. szaru forma hártty át, (cornea tunica) világosabbá, által látzóbbá tészik.

II. A' Szemnek belső részeiről, vagy magáról a' szem golyóbisáról

Ollyan formán lehet képzelni a' szem golyó-bisát, mint egy 'sebbe való órát; mellynek kívül füle; egy néhány rendbéli tokjai; azo-kon belől pedig a' kerekék; és más egyéb szük-séges részek vagynak. Talám világosabban fel-lehet venni ezt a' mesterséges alkotványt, ha

az

láthatunk, sokkal felyül haladják. (+) Mit gondolék e'ről óh CHARITES! mert jól látom hogy e'zel a' tsudával foglalatoskodik most a' Te elméd.

CHA-

(+) Lásd a' Termézet' munkáiból vétetett I. Elmélkedést: §. II. és az e're való jegyzést a' 3. 4. levelen.

az említett hasonlatosság érént írom-le. Elő-
adom e' végre: (A.) Azokat a' tartalékokat a'
mellyek a' Szem golyóbífsát a' főből ki-esni
nem engedik. (B.) A' szemnek tokjait, vagy azo-
kat az egynéhány rendbéli hárttyákat, a' mellyek-
be vagynak a' látáshoz meg - kívántató részek.
(*partes continentes.*) (C.) A' Szem golyóbífsá-
nak belső részei (*partes contentas.*)

(A.) A' Szem Golyóbífsának tartalékjairól.

Három tartalékjai vagynak a' Szemnek, a' mel-
lyek azt a' maga helyében meg-tartják.

1.) Ugy lakik a' Szem a' Kaponyában, mint
egy bátorságos várban. Azon üreisége a' Kapo-
nyának, a' mellyben vagyon a' Szem hely-
hezterve, a' Szem golyóbífsa tsontos tokjának
(*Oculi Orbitának*) neveztetik. Hogy pedig a'
tsont Kaponyának keménysége ezen gyenge rész-
nek meg-fertődésére ne legyen: mindenütt vas-
tag kövérséggel boríttatik az - bé, a' mellyen
úgy fekszik a' Szem, mint egy lágy párnán, és a'
melly enged a' Szemnek, akár melly felé forduljon.

2.) A' Szemnek második tartalékja az a' vé-
kony hárttyátska, a' melly az egész testnek külső
zínén lévő felső bőrből (az *Epidermis*ből) vé-
zen eredetet. Ugyan-is ez a' vékony hárttya a'
Szem héjaknak külső feléről bé felé hajolván,
azok-

CHARITES: Ma reggel igen szeretetre méltó-
nak képzeltetted velem a' Termézetet óh
EUKRATES; most pedig igen nagynak tettzik
az énnékem. Ugy képzeltem azt ma, mint
egy deli természetével 's módos maga - viseleté-
vel kellemetes szép szüzet, a' melly a' *Grati-
áknak*, a' szerelem Isten A'zónyának és sok
más kellemetes *Geniusok*nak seregében pompá-
son lépdegelvén, mindenféle gyönyörüséget és
bámúlást von maga után. Most pedig ugyan
ollyan szépnek, de sokkal felségesebb pompá-

E 5

ban

azoknak belső felét-is egészen bé-fedezi, és ott
a' Szem héjak vége tájáig érvén, onnan ísmét
ki-felé fordul, és a' Szem golyóbífsának ki felé
álló domború részéhez ragad. Ez neveztetik *ösz-
ve foglaló hárttyának*, (*conjunctiva membrana-*
nak.) A' hol ez, a' majdon említendő *szaru for-
ma hárttyát* borítja-bé ott' olyan vékony hogy
nem lehet látni, és ezért a' *szaru forma hárttya*
világos által látzó. Ennek nagy vékonysága a'-
nak-is az oka, hogy a' Szem fejeérének fejérsége-
is (*Tunica adnata, albuginea, album oculi*) a'
melly nem egyéb, hanem a' Szem golyóbífsát
mozgató húsos inaknak pergamena^{+forma} ki-terjedése,
ki-terző legyen. Ezt a' hárttyát lehetne nevezni
a' Szem golyóbífsa negyedik tokjának, de mint-
hogy ez a' nak^{+a} külső felét borítja-bé, nem
zámlálom a' majd le-írandó hárttyák közzé. ^{+csak}

3.) A' Szem golyóbífsának harmadik tartal-
ékja hátul felől vagyon, a' melly az Agyvelő-
ről

ban látom azt. Méltóság és Ditsőség tündöklik a'nak tekintetében és egész maga viseletében. A' szerelem *Isten Affonyai* és a' repdeső *Geniusok* helyett, ezer meg-ezer mesterségek és Találmányok vették azt környül, a' mellyek *Tzirkalmokat*, *Mértékeket*, *Fontokat* és *Rajzolásokot* vívnek utánna. Ditsőséges egész pompája. És a' melly nagyon megillette a' máj szépség az én eleven érzékenységei-

ről a' Kaponján által mégyen a' Szemre. Ez az az *In.* a' mellyet *Látás Inának* (*Opticus Nervusnak*) *Fig. a. a.* neveznek. A' mint azért a' 2. Num. alatt le-íratott hártya elől felől; úgy ez az *In* hátúlról tartja a' Szemet, hogy előre ki-ne efsék.

(B) *A' Szem Golyóbissának Tokjairól vagy Takaró Hártyáiról.*

A' Szem Golyóbissa három nevezetes takaró Hártyából áll, mellyek között a' külső (*Scleroticanak*), a' közbülső (*Choroideának*), az harmadik pedig és leg-belső (*Retinának*) neveztetik.

1.) A' Szem Golyóbissának külső takaró hártája, a' *Portzogó forma hártya* (*Sclerotica*) minden több hártya között leg-vastagabb, leg-keményebb, és a' Szemnek minden több rézeit egészen bé-takarja. (*Fig. bbcc*). Ez a' külső tok ugyan éinte egész golyóbis forma, és minek-utánna a' *Látás Ina*, (*Nervus opticus*) a' Szem Golyóbissával egybe-foglalódott, sohol meg-nem szakad: mindazáltal az ő különböző természetire és vastagságára nézve két nével neveztetik.

a.

ségeimet; Éintén olly' hathatóson vonja magához e' mostani tekintet az én Elmémnek felsőbb tehetségeit, mélységes tiszteletet, és bámúlást hagyván az maga után én bennem. Ugy néztem ma a' Teremtés Munkáit, mint egy minden szépségeknek Országát; most pedig mint-egy minden Értelenimel, Találmánnyal és mesterséggel tellyes Országot. Euk-

α.) Ezen hártya ki-felé álló részének azon kis darabja, a' melly mint-egy a'nyi szélességre terjed-ki, mint az alatta lévő Éivarvány; neveztetik *Tsont*, vagy *szaru forma Hártyának* (*Cornea Tunicának Fig. cc*). Ez domborubb ugyan ezen külső toknak hátrább lévő részénél, úgy hogy ezeket együtt épen olyan formán lehet képzelni, mint ha egy nagyobb golyóbis tetejére más kisebb golyóbisnak egy darabotska részét tennök. Nem-is olyan homályos ez, mint a' hátrább lévő darab; hanem világos és mindenütt által látzó; jóllehet különböző vastagságú, a' hol eredetet vézen vékonyabb, a' közepe felé pedig sokkal vastagabb lévén.

β.) Ezen kisdarabon kívül ugyan ezen külső hártjának hátrább lévő es sokkal nagyobb darabja neveztetik *Portzogó forma hártjának* (*Sclerotica Tunicának bb bb*) a' melly homályos és természeté szerint nem által látzó. Ez-is a' közepe táján a' hol a' *Látás Ina* a' Szem Golyóbissába mégyen, sokkal vastagabb, a' Éelei felé pedig inkább inkább vékonyodván, ott, a' hol fellyebb az α) alatt le-írt *szaru forma* hártjával egybe-foglalódik, leg-vékonyabb.

2.)

EUKRATES: Hozzá adhatod ezt - is, mint egy Fő Böltsesség' Országát. Mert az épen olly' nagy mértékben vagyon a' Termézetben mint fíntén az Értelem. Az Embereknek igen kevés tökéletességgel bíró munkáiban az Értelem, mesterseg és Böltsesség nem mindenkör sőt igen ritkán láttzik egyfensmind; a' Termézetben pedig mind ezeket egy el-válhatatlan kötél foglalja öfve. Számítalan gyönyörűségeknek kút-feje ez, a' gondolkozni szokott Elmének; és az embernek leg jobb iskolája, a' mellyben a' mindenek felett való Ertelmet és Hatalmat, egy hiba-nélkül való, vagy mit mondok? egy véghetetlen Böltseségtől igazgattatni szemléli.

CHARITES: Menny tovább, kérlek Tégedet óh EUKRATES, és nyisd-fel énnékem a' Termézetben lévő Böltsesség Oskolájának Kapuit.
Melly

2. A' Szem Golyóbílsának közbülső takaró hártája a' *Tunica choroidea* (Fig. dd: dd) Ez a' hártya nem egész golyóbis forma, mint a' külső, a' mellyet *nro 1.* le-irtunk; mert ezen, a' *Tsont, v. Szaru forma hártya (Cornea)* közepe alatt egy lyuk vagyon, a' melly azt meg-fakasztja. Mint a' külső hártát, úgy ezt-is, világóságnak okáért két rézekre lehet osztani.

α.) Ez a' gyenge hártya a' Szem Golyóbis-

Melly fok új tudákat fogok én a'ban találni? midön e'kor egy kevés ideig gondolkozott volna, így áll hozzám:

EUKRATES: Jövel óh CHARITES, mennyünk amaz árnyékos Tölgyes erdőben, hogy beszéljünk ottan a' Termézet Böltsességéről. Ott akár a' lágy muharra le-ülhetünk, akár pedig a' Fáknak ki terjedett ágai alatt sétálhatunk.

CHA-

bílsának fenekében mindjárt ki-Éleledni kezdvén, a' míg a' *Tsont vagy Szaru forma hártya (Cornea)* kezdetéig méggen, mindentitt a' *Portzogó forma hártához (Scleroticához)* vagyon ragadva, és ez a' darabja neveztetik *Choroidea Tunicának*.

β.) A' midön pedig a' *Szaru forma hártya (Cornea)* kezdetinél a' *Portzogó forma hártát (Scleroticát)* el-hagyván, be felé fordul, és a' *Szaru forma hártya (Cornea)*'s a' majd említendő *Kristály forma nedvesség* között lebeg; az a' darabja, neveztetik *Uveának* vagy *Szívárványnak*. (Irisnek Fig ee: ee.) Ezen *Szívárványnak* közepén lévő lyuk, melly egy kerekded feketeségnek lenni tettik, hívattatik *Szemfenynek*. (Fig. f) és ezt, az *Uveában v. Szívárványban* mind sűrűsoron lévő, mind tsiga forinán kerengő vékony inatskák most öfve húzzák, majd ki-Élelitik,

A' mi pedig ezen közepső takaró hártjának belső felét nézi; az egészen fekete színnel vagyon festve, mind az, a' mit *Uveának v. Szívárványnak*, mind pedig az, a' mit

CHARITES: El-hagyván azért azt a' Barlangot, a' mellyben folytattuk e'dig való bezedünköt, a' kertben lévő nagyobb sétáló helyre mentünk, a' melly épen a' kert végeben lévő erdőre nyúlik, mellybe midőn béértünk volna, ezt mondja:

EUHRATES: Itt volna már jó, ha vagy egyre találnánk azon nagy Lelkek, *Geniusok* közül, a' mellyek, némellyeknek ítéletek szerént, egy hatalmasabb Lélek után, a' Természetnek különböző Országain uralkodnak hogy kényszeríthetnök azt, hogy a' 'Termézet' Böltseiségét Angyali ékesen állással terjezze előnkbe. Mert bizonyára óh CHARITES: igen sokat vállaltam magamra, midőn azt ígértem, hogy e're meg-tanítalak Tégedet. Kicsoda az a' Halandók közül, a'ki ezen Böltseiségnek nagyságát meg-foghatná? Ha a'nak a' véghe-
tetlen

mit erősebben *Choroideanak* neveznek. És az a' belső feketeség a'nak az oka, hogy a' Szemnek ez a' hártája némelly sugárokat visszaverén, által nem bocsátván, az előtte lévő képet a' Szemfényben, mint Éintén a' tükröt, ki-mutatja, és hogy a' Szivárvány-is tarka Éinnel feltettnek lenni látszik.
3.) A' Szem Golyóbissának harmadik, és leg-belső takaró hártája, az *Háló forma hártája* (*Retina*. Fig. gg: gg.) Ez nem egyéb, hanem

letlen Léleknek Felségéből a' melly a' Termézetet formálta, a'nyi állana-is reám, a' mennyit csak meg-foghat egy Földi Teremtésben lévő Lélek; úgy-is elégtelen vólnék a'ra, hogy a' Böltseiségnek ezen fenekerlen mely Tengerének hámtalan sok kintseit illendöképen meg-mútathassam. Egy véghe-tetlen kicsiny rézetskéjét esméri azoknak az én Lelkem; sokaságokat jól esmérem, de le-írni nem tudom.
CHA-

nem a' *Látás inában* (*Opticus Nervusban*) lévő velőnek a' Szem Golyóbissán való el-terjedése. De ez nem terjed olyan mekké, mint a' más két hártája (Nro. 1. 2.) hanem csak egy a'nyira, a' hől kezdődik a' *Lentse forma Kristály.* (*Lens Chrystallina.*) Olyan gyenge pedig ez a' Hártája, hogy az alatta lévő *Choroideára* ugyan reá ragad; de ha attól el-választatik, magától meg-nem állhat.

(C.) A' Szem Golyóbissának belső részeiről.

A' már le-írt takaró hártájában belől lévő részei a' Szemnek háromféle természetű nedves-
ségekben állanak, ú. m. 1.) a' víz forma nedves-
ségéből (*Humore aqueo*) 2.) a' Kristály forma nedves-
ségéből (*Humore Chrystallino*) és 3.) az üveg
forma nedves-
ségéből (*Humore vitreo*). A' mellyek által a' Szem két részre v. üregekre osztatik.

1.) A' víz forma nedves-
ség (Humor aqueus) azt az üre-
séget tölti-bé, a' melly vagy az a'
Tsont v. szaru forma hártája (*Cornea*) és a'
Kristály forma nedves-
ség között; és két ka-
marákra osztatik, mellyek közül egyikből a'
má-

CHARITES: Mondj énnékem kedves Barátom ne többet azokból, hanem csak a' megnyit mondhatz. Mutasd-meg avagy csak azt az útat nékem, a' mellyen a' Böltsefségnek ezen Országára lehet jutni. EUK-

máfikba fakados menése vagon azon víznek a' Szem-fényen által. [Fig. hh, f. ii)

α.) Az első kamara, a' melly a' hátulsónál fokkal tágalabb, el-foglalja a' Tsont v. szaru forma hártya, és a' Szívárvány v. Uvea külső része között lévő helyet. (Fig. hhf)

β.) A' hátulsó kamara vagon a' Szívárvány v. Uvea belső fele, és a' mindjárt említendő Kristály forma nedvesség között, a' melly az első kamaránál fokkal kisebb, úgy hogy, a' Szívárvány belső fele finte a' Kristály forma nedvességet éri. (Fig. i fi.)

2.) A' Víz forma nedvességen belül vagon a' Kristály forma nedvesség (Humor ChrySTALLINUS). A' melly azért neveztetik e'képen, mivel mikor az ép Szemben vagon, ez-is által láttzó mint a' Kristály; noha mind a' most le-írt Víznel, mind a' rajta hátul lévő üveg forma nedvességnél tömöttebb. (Fig. k.) Az ő Lentse forma domborúságáért, és Kristály forma által láttzó vóltáért, Lentse forma Kristálynak - is (ChrySTALLINA Lensnek) neveztetik. Mindazáltal nem mindenik fele hasonló a' lentséhez, mert az elől felől lévő részének kisebb domborúsága vagon mint a' hátulsónak, a' melly az üveg forma nedvességet éri.

Ezt a' Kristály forma nedvességet körül vézi egy apró inakból álló haló vagy hártya, a' melly azt,

EUKRATES: Alig tudom meg-határozni magamban, hogy a' tsudálatos Dolgoknak illy' nagy bövségeben hól kezdjem, vagy mitsoda móddal folytassam beszédemet.

CHARITES: Egy darab ideig azért gondolkodván magában így kezdi azután bezedét.

EUCRATES: Képzely kedves Barátom egy véghetetlen nagy Birodalmat magadnak, a' melly fámptalan sok kisebb Statusokból vagy Társaságokból, és mindenik Társaság igen sok fámú Familiákból áll. Légyen mindenik Tartománynak, és a'ban minden magános Familiának

F

liának

azt, a' hátulsó részétől fogva elő felé, a' közepén fellyül lévő része tájaig körös környül bé-fogja, és az üveg forma nedvességtől, a' mellynek üregében fekszik, el-valasztja. Mikor pedig ezen lentse forma kristálynak killyebb lévő részéig ért, el-hagyja azt, és a' Tsont v. szaru forma hártya kezdete táján határozódik-meg. Ezek az Inak neveztetnek ligamenta ciliaria, a' mellyekből kettőt lehet látni a' Figurában. (Fig. ll. ll). Nem kell azért úgy gondolkodni a' Figurából, mintha csak két fonal forma In tartaná ezt a' lentse forma kristályt; úgy lehet inkább azt képzelní, mintha egy drótból kötött lilíom forma pohárba tétetnék egy alma, a' mellyet egy darab részéig mindenütt érnének a' drótok, a' pohár fájja felé pedig mind kifelé hajlanának attól. Ezek vagynak a' Szemnek első részében.

3. A' Szem belső üregének leg-nagyobb részét,

t. i.

liának maga különös Háza, maga különös Törvénye, Erköltse, és szokásai; úgy hogy azok közül sokak ellenkezzenek egy másfal. Gondolly azomban egy olyan Törvény adót, a' ki által látta legyen mi szolgáljon ezen *Nemzetségek és Familiák* között mindeniknek az ő háznára, mírsoda kötelessége legyen egyiknek a' másikhöz; és a' ki ehhez képest olyan Törvényeket adott a' mellyek érént, mind közönségesen, mindenik *Társaság*, tüntelen való hovázkodásban, tsendességben, és érentsében; mind pedig különösön mindenik *Familia* a' maga állapotjával való megelégedésben; és

így

t. i. mind azt a' helyet, a' mellyet a' *háló forma hártya (Retina)* borít-bé, az *üveg forma nedvesség, (humor vitreus)* Fig. mm. foglalja-el. A' melly azért neveztetik e'képen, mivelhogy épen olyan által láttzó, mint az üveg. Termézetére nézve ritkább, mint a' *Kristály forma nedvesség*, a' víz forma nedvességhez pedig vékonyságára nézve hasonlatos, és ettől csak abba különböz, hogy nem olyan folyó mint ez. A' mellynek mi legyen az oka, mindjárt elő befelelem.

Az *pókháló forma hártya (tela arachnoidea)* melly az Inaknak velős részeiben szokott lenni, belől hatván a' látás inán a' Szem golyóbszába, olyan formán olik álllyel mint a' *Spongyiának* részei, a' mellyet valami víz nedvesség egészen be-tölt, mint a' *Spongyiát*. De olly' igen vékonyok ezek a' kerék-től kasul menő hártjátskák, hogy mikor vízzel telő

vagy-

így az egész *Birodalom*, a' Bóldogságnak leg-főbb *Gradussában* élhet. Ez a' Termézet veghetetlen nagy *Birodalmának* némü némü részben való homályos le-rajzolása.

Hogy el-ne tévelyedjünk, maradjunk csak a' mi Földünk vizsgálásában. Tudod már azt, hogy ezen a' Földön lévő minden *Dolgok*, három részekre osztatnak a' Termézet vizsgálóktól, a' mellyeket ők *Országoknak* neveznek, ú. m. az élet nélkül való *Dolgok*, a' *Plánták*, és az *Élő-állatok Országára* (: *Regnum Minerale, Vegetabile, et Animale*;) Hallottad azt-is, melly *zámtalan sok Nemekből és Familiákból*, áll

F 2

min-

vagynak, úgy tettik, mintha minden idegen *matéria* nélkül való tiszta vizet látnánk, mikor pedig a' víz közülök ki-éivárog, akkor vastag nyál vagy takony-formát mutatnak.

(A' *Tsont v. szaru forma hártján* és a' *Szem fényen* be-ható sűrű a' különböző természetű nedvességeken által menvén, mimódon mutatja-ki a' *Émlelt dolgoknak* formáját, az *el-terjedett velőből formálódott hártjának v. Retinának*) a' látás Inához (*Opticus nervushoz*) közel való részén, az hozzás lévén, itten elő-adni nem lehet. Ez az a' bémúlásra méltó *Machina*, a' mellyet soha semmi emberi mesterség nem tudott követni.)

mindenik ezen *Országok* között. Ha a' különös vagy *magános Dólgokon* (: *Individuumokon* :) kezdjük Elmélkedésünket; lassan lassan magasabbra emelkedik azokról a' mi Elménk.

Az *Élő-állatok* között mindenik *Nemnek* maga különös hajlandóságai, maga különös *fük-ségei* vagynak. Ha azért az *Élő-állatoknak* ezen *hámtalan fok Nemei* között mindenik a' maga természetű Hajlandóságai *szerént* élhet, és a' maga *fükölködéseit* *bé-töltheti*; tehát mind azokra bizonyosan nagy *Böltseféggel* tellyes *gondviseelés* vagyon.

Tekintsük - meg a' többi között a' *Madaraknak* azon *Nemét*, a' melly egyedül csak a' *Vizekben* találtatható *eledellel* *fokott* élni. Ugy tetszik egy első tekintettel, hogy ezek az *állatok* igen nehezen táplálják magokat. Hogy ugyan-is a' *vizből* élhesenek, a'ra meg-kíván-tatik: hogy úzni, a' *Víz* alá búvni, egy darabig a' *víz* alatt élni, a' *Víznek* mélységébe *bé-látni*, vagy *bé-faglatni* tudjanak, és még ezeken kívül, sok ezer meg-ezer környül álló dolgok, a' mellyeket a' leg-böltsebb *Ember* se tudná fel-gondolni. Meg kívántatik, hogy mind ezekre az *eszközökre* könnyen *éert* *tehesenek*. Vi'sgáljuk-meg már, hogy vallyon bírnak-é a' *Vizi Madarak* mind ezekkel a' *Tulajdonságokkal*. Min-

Minden más féle *Madarak*, p. o. a' *Sas*, *Tyúk*; *Gólya*, *fükségesképen* meg-döglenének *é-hel*, ha a' *vizből* kellene keresni a' *magok* *eledeleket*. Az *ö Formájok*, és egész *Testek* állása vagy *proportioja* miatt nem tudnának a' *Vizben* egyenesen állani; vagy ha *éintén* ezt meg-tselekedhetnék-is, *úzni* ugyan csak nem tudnának; ha ezt-is *véghez-vihetnék*, a' *víz* alá mindazonáltal bizonyosan nem búvhatnának, a'nál inkább a' *Víz* alatt nem élhetnének, mert az *eledelt* az *ö orrok* el-nem *érhetné*, az *ö Torkok* le nem nyelhetné, és az *ö gyomrok* végezetre, meg-nem emészthetné. (*) *Továbbá* ha a' *Vizbe* nem találna már több *eledelt* az

(*) Könnyű volna mind ezeket meg-mutatni. De itten elég volt csak meg-émlíteni azokat, mivel hogy *hozzáson* elő *bé-élleni* nem lehet. Fel-tézem azt, hogy az olvasó a' *Termézet* vizsgálóknak *írásait* olvasta, vagy leg-alább ezek által *fel-indittatik*, hogy azokat olvassa, és maga-is *gondolkodjék* azokról. Azt az egyet *óhajtom*, hogy valami *fokat* próbált *Termézet* vizsgáló *Tudós Ember* *botsátana* ki egy *Comparata anatomia*t, az az, *külömb-külömb Nem-ből* való *oktalan állatok* *fel-bontzolásának* módját, és azoknak *részeit*. E'nek *tudása*, *legfőbb fele*, az egész *Termézetnek*. Minden *állatnak* van *fája*, de minden *Nemben* *külömbözik* a' *más Nem-ből* való *fajtot*, a' *mint* mindeniknek a' *maga* *eledeléhez* képest meg-kívántatik. Egy olyan *tágas mező* ez a' *mellyben* sok új és *valósággal* *tsúdálatos* *dólgokat* lehet *találni*.

az e'féle *Madár*: úgy-is el-kellene ve'zni öné-ki. Mett ha meg-nedvesednének az ö szárnyai, nem repülhetne-fel, hogy másutt keresen eledelt magának.

De a' *Vizből élő Madarakban* mind ezek-re a' zűkségekre nézve gondot viselt a' Termézet. Hogy az ö szárnyok meg-nedvesedvén, alkalmatlanok ne légyenek a' repülésre; olyan ragadós olajjal vagynak azok meg-kenve, a' mellyet a' *Viz* meg-nem hathat. Hogy a' *Vizből fel-repülhessenek*; egészen másforma *Tes-tek*' állása vagyon mint a' több *Madaraknak*. A' hátúlyoknál vagy farkoknál tovább kinyúlhatnak azoknak lábaik, hogy így a' *Vizbe fel-alhassanak*, és szárnyaikat fel-emelhessék. Hogy a' *Vizen egyenesen ülhessenek*; zűlesebb a' hátúlyok mint a' több *Madarak-é*. Hogy ül-hassanak; evező lapát módjára vagynak formál-tatva az ö lábaik. Hogy a' *Viz alá búvhas-sanak*, e' végre az ö egész *Testek* más állású, más *próportiojú*, az ö *femek Tüdőjök* más for-ma mint a' több *állatok-é*. Hogy a' magok e-ledeleket elérhessék; hosszabb *nyakok*, zűle-sebb *Orrok*, más forma *Fogok*, *Nyelvek*, *Tor-
kók*, és *Begyek* vagyon. Egy zűoval, az ö *Tes-teknek* leg-kisebb része is más formán vagyon kézűlve. Az ö *Testeknek* egész alkotványa tö-kelle-

kélltetesen meg-egyez a'zal, a' mire vagyon zűksége kinek-kinek ö közzűllök; a'nyira, hogy ha leg-kisebb változás lenne-is azokban, leg-ottan az egész nemnek el-kellene ve'zni.

Akár melly más *Nemet* végyünk-fel; mindenik *Testenek* alkotványa tökélltetesen meg-egyez azzal, a' mi nélkül zűkölködik a'-nak Termézeté. A' *Gólyának* és a' *Gémnek*, mint-hogy az ö eledeleik nagyobb rézént a' *Tök-ban* 's motsáros helyeken vagynak, hozzű lá-bak, hozzű orrok vagyon, hogy az ö *Tes-teknek* meg-nedvesedése nélkül bátran járhas-sanak, és a' magok eledeleket elérhessék. A' *Sasnak* és az *Ölyvnek*, mint-hogy termézet zűrint prédából élnek, erős szárnyok, 's kör-mök, éles *Orrok* vagyon, mert külömben éhel meg-döglenének. e'képen találod a' dólgot öh *CHARITES*, minden más *Nemekben-is*. Minde-nikben tökélltetesen meg-egyez azokkal a' *Test-
nek* alkotványa, a' mellyek nélkül zűkölködik az az *Állat*. A' *Teremtés* munkáiban leg-vak-meröbben gantsoskodó embertöl-is bátran le-her kivánni, hogy az *Élő-állatnak* egész al-
kotványában bár tsak egy olyan dólgot mú-talson, a' mi a'zal a' véggel, a' mellyre ren-delitetett az a' *Nem*, tökélltetesen meg-nem e-gyeznek. Ez a' minden hiba nélkül való *Fö*

Böltsefség a' Termézetnek mind a' *bárom Országban* lévő *Nemekben* világosan ki-tettzik. (*) A' *Plántákban* nem különben, mint az *állatokban*. Akár melly *Nemet* végy-fel; mind tökéletes az a' maga rendében. Semmi fints a'ban kellete felett, semmi fints a'ban különös hason nélkül való. Ez a' Fő Böltsefség a' melly olly fok ezer külömb-külob fele dolgokban láttzik, még fokkal tsúdálatosabbnak fog tettzeni előttünk, ha meg-gondoljuk, hogy ugyan azok a' Rézék, a' mellyeket ez a' nagy Böltsefség bizonyos hasonra formált és szerkeztetett özve, az ö külső formájokra nézve is egy tökéletes Testet téznek.

Nevezetesen pedig ott tettzik ki a' *Termézet*' Böltsefsége; a' hól lehetetlennek láttzik

(*) Az Epicurus, és más ötet követőknek vélekedések egész eztelenség. A' Hattyúnak, ugy mond ö, nem azért vagynak evező lábai, hogy úzhason a' Vizben; hanem inkább azért úz, mert történetből ollyan lábai lettek néki, a' mellyekkel evezhet. E' szerint minden Nemből való állatoknak Tagjait tsak a' Történet formálta. De honnan vagyon az, hogy minden állat' Neme talál ollyat a' Földön, a' mi az ö, tsak történetből lett formájával pontba megegyezik. Ha véghetetlen fokot munkálódnék is a' Történet, következnek - é a'ból, hogy véghetetlen fok szép rendel kézült dolgok légyenek? Lásd azt bővebben a' következő *III-dik Beszélgetésben*.

ttzik az Emberi Böltsefség előtt, mimódon tartatik fenn a' teremtetett Dólgoknak minden-féle *Neme* a' maga valóságában. Vesd próbára óh CHARITES a' Te elmédet, és felelj-meg nekem e' következő kérdésekre. Vagynak ollyan *Állatok*, a' mellyek az Eftendőnek nagy részében nem találhatnak az ö Termézetekhez illendő eledelt. Sok *Madarak* tsupán tsak *Bogarakkal* élnek, a' wellyeket egész Télen által nem lehet találni. Mások tsak *Tökből* és *motsáros helyekből* táplálják magokat, a' mellyek e'kor mind bé-fagynak, a' Földet a' Hó egészen el-lepi. Mit gondolj, hogy élnek az e' féle *Állatoknak Nemei*, a' mellyek eledelt nem találnak?

CHARITES: Akár meddig gondolkodjam én azon óh EUKRATES; még se találom-fel soha a'nak modját. Ha tsak valami Fő Böltsefség ezen nyomorúlt Teremtéseket meg-nem fánja; bizonyosan el-kell vezni azoknak.

EUKRATES: A' mi előttünk lehetetlennek lenni láttzik; véghez viheti azt a' *Termézet*. Sok-féleképpen visel az gondot az illyen *Nemü Állatokról*. Némellyeknek Testeket úgy formálta, hogy ugyan azon okok, a' mellyek öket a' magok eledelektől meg-fosztották, ö véllék-is azt tselekedjék, hogy a'kor

semmi

femmi eledelre ne legyen sükségek. Egy olyan mély álomba ejti őket a' hideg, a' melly mind a'dig tart, míg nem a' mértékletes levegő ég meg-nyitja a' fagyos Földet, és a'kor eledelt kézítvén fámokra, őket-is felserkenti. Másokban olyan indulatot öntött, hogy idegen Országokra mennjenek, és mértékletesebb levegő Eget keressenek, a' midőn nálunk Téltre fordúlván az Idő minden eledelektől meg-fosztja őket a' hideg. Sok *Állatok* vannak ismét, a' mellyek Termézet 'szerint olyan prédára vágnak, a' mellyet csak fétét ejtzakán lehet kapni. Hogy ez akadályokra ne legyen azoknak; gondja volt a'ra is a' Termézetnek, a' midőn olyan szemet adott az e'féle állatoknak, hogy az éjjeli homály között tetőző gyenge Világnál-is eleget láthassanak.

CHARITES: Sokat beszéllett még ezeken kívül minden féle állatok Testének bölts alkotványáról; magyarázta e'nek felette a' *Plántákban*, 's az *élő-állatok* részeiben való véget 's azoknak hasznait, a' mellyekkel nagy tsúdálkozást és bámúlást indított én bennem. A' mellyek után ezt mondom ö néki: való-sággal kedves Barátom, méltán el-lehet mondani a' Termézettről: *itt vagyon a' Böltsesség; itt vagyon tulajdonképen a'nak lakó-bellye.* Hány ezernyi

ezernyi ezer egymástól különböző dolgok vannak, a' mellyekben a' Termézet mindenkor egy forma Ditsőséget, egy forma Nagyságát mutatja?

EUKRATES: De gondold-meg kedves Barátom, hogy ez a' Böltsesség nem csak egy egy magános *Nemben* lát-tzik; hanem az egész Teremtésnek minden részire ki-terjed. A' miké-^{{ Az egész Teremtésben lévő Böltsesség.} pen a' mi Testünknek minden Tagjai együtt vétettévé, egy böltsen formált *Egész* (*Totumot*) téznek; hasonlatosképen, a' Termézetben lévő különböző *Nemeket*-is úgy lehet gondolni, mint egy egy magános *Tagot*, a' mellyekből a' Termézet egy tökéletes *Egész* állított-fel.

Hogy a' Termézetben minden Dólgok egybe legyenek köttetve egymással; és hogy azok mind együtt csak egyet tegyenek, azt akármelly figyelmetes Elme könnyen által lát-hatja A' *Plánták országát* nyilván-ságosan a' különb-külömb féle *Mineralék*, u.m. a' *Föld, Só, Kövek*, és egyéb e' félek tartják. Ha *Plánták* vizontag nem vólnának, nem élhet-nének meg az *Élő-állatok*. A' *Tüz, Viz, Levegő-ég*, egy általjában sükségesek a' Földi Dólgok egész Termézetének fenn tartására. És

Es így, az egész Földön lévő minden Dólgok között elválhatatlan éoros kötés vagyon. A' Föld pedig, a' Termézet Vi'sgálók Tanítása érint, éükségesképen egybe-vagyon kötve a' *Nappal*, és a' Nap körül forgó *Bújdosó Tsillagokkal*, (: *Planétákkal*:) söt minden *Égi-Teszekkel*, az az, az egész Teremtéssel. Illy fámtalan fok Dólgoknak egy-más között való meg-egyeztetésére nyilvánással végheterlen Böltsesség kívántatik. Egyedül tsak ez alkalmas a'ra, hogy olly fok ezer egymástól tellyességgel különböző dolgokat úgy meg-egyeztessen, hogy egyik a' másíknak mindenkor Éólgálatjára légyen.

CHARITES: Kértem vizontag az én Barátomat; hogy ezen Fő Böltsességnek illy világos példáját mutatná előttem, az egész Világ nagyobb Testei között lévő szép rendben is, a' minémünek lenni tapasztaltatta azt én velem a' különös *Nemeknek* emléltetésében. eleget is tett e' következő beféde által az én kívánságomnak.

EUKRATES: Ha a' Teremtett Dólgoknak ezen mérsékelhetetlen nagy Tengerén, a' bá-
 Ugyan az } torságos parttól mekké távozni nem
 különös pél } akarunk óh CHARITES: maradjunk-
 dákából mű- } meg a' mi kiseded Földünk mellett.
 zogattatik }
 Mert a' melly nagy Böltsésséget fogé a'ban
 találni

találni eleget tézen az a' Te kívánságodnak, a' Teremtésnek több részeire nézve-is. Semmit se Éóllok e' végre az *Égi Golyóbisoknak* egymással való meg-egyeztésekről, sem a'ról, hogy azon fok ezernyi ezer *Tsillagok* közzül mindeniknek maga meg-határozott helye vagyon; sem a'ról hogy miképen folytathatják ugy a' *bújdosó Tsillagok* az ö elejekben fábatott abrontsokon a' magok futásokat hogy egyik a' másíknak akadáljára ne légyen; sem pedig végezetre a'ról a' *közönséges Törvényről*, a' melly mindeneket a' magok szép rendekben meg-tart: nóha a' mindenekre ki-terjedő Fő Böltsésséget itten-is eléggé lehet tsúdálni. Tsupán tsak azókra figyelmezzünk, a' mellyek közelebből vagynak a' mi feneink előtt.

Vesd öëve az *Élő-Állatok Országát* az egész Termézet Rendével; } Az élő-állatokra nézve fükséges
 gondold-meg mind azokat, a' mellyek nélkül Éükölködnek minden *Állatok*, és tsudáljad az egész Termézet alkotványában minden rézeknek egymással való meg-egyeztéseket. A' *Viz*, a' *Meleg*; a' *Világosság*, a' *Levegő-ég*, mind el-múlhatatlanul Éükségek azoknak fen-tartásokra; de mennyi légyen jelen, mindenik *Éltető dologból*, nem mind egy,

egy, az *Élő-állatok'* életére nézve. Mert akár igen kevés, akár igen nagy mértékben volna azok között valamellyik; egy formán ártalmokra lenne az az *Élő-állatoknak* és a' miatt az egész Termézet fenékkal fel-fordúlna, 's egy zürzavarrá válnék.

Ha p. o. az a' *Meleg*, a' melly az egész Föld színén el-öszölva vagyon csak kitsiny gradússal volna nagyobb; minden *Élő-állatot* a' *meleg.* } meg-ölné. Mert ha a' Naptól több meleg jön a' *Föld Golyóbisára*; ugy a' nyári időnek melegebbnek kellene lenni minden Tartományokban, mint sem most. Már pedig azt mutatja a' mindennapi tapasztalás, hogy minden Tartományokban gyakorta vagyon olly nagy *Meleg*, hogy ha csak leg-kisebbet nevednék-is, vagy ha csak egy kevéssel tartana-is tovább, minden Emberek és *Élő-állatok* meg-halnának, 's minden *Plánták* ki-fáradnának. (*) Ha ellenben kisebb gradusban

(*) Mihellyt az az *Elementum* (:Éltető dolog :) a' mellybe él valamely állat, épen ollyan meleg, mint a' maga vére, leg-ottan meg-kell neki halni. A' *Halakon*, *Madarakon*, és egyéb *állatokon* könnyű ezt meg-próbálni. A' négy lábú állatok Testében való belső Melegség a' *Farenbetianum Thermometrum* szerint (: az

ban volna a' meleg, a' mi Földünkön, ugy sem lenne jobban a' Dolog; mert most-is gyakorta ollyan kemény Hidegek vagynak, hogy védelemben forog az *állatoknak* életék, sőt néha egészen meg-is fagnak némelyek. E' végre épen ollyan állása vagyon a' Földnek a' Naphoz, a' melegség kut fejéhez, hogy csak így lehet hasznokra a' teremtetett Dólgoknak, és akármiképen változnék a' mostani állása, bizonyoson védelmet okozna

A' *Levegő Égre* nézve-is ezt a' közép utat találta ki e' Bölts Termézet. Ugyan-is, a' *Levegő Égnek* } A' *Levegő Ég*, ennek } *hőjait.*
nehézsé-

(: az az, a' Melegség' nagyságát mutató azon eszközkerint, a' melly ollyan üvegből való Tső, mellynek végén egy Kénesövel megtöltött golyóbis vagyon:) 96. és 100. Gradus között vagyon. Ha azért a' *Levegő Ég*-is egy darab ideig illyen melegségű volna, mind el-kellene venni azoknak. Alig vagyon pedig ollyan Tartomány, a' mellyben, éztendőben avagy csak egyézer, meg-ne haladná a' 90 gradust a' *Levegő-Ég*' melegsége. *Parisban* p. o. 1738-ban, 95. *Africában Nigritiának Senegál* nevű Tartományban 110; 1746-ban *Asiának Astrákan* nevű helységében 100. és $103\frac{1}{4}$ gradusig hágott volt a' meleg. Ha egynéhány Napokig-is ollyan állapotban maradna; ugy a' lchellés meg-nem hivesíthetné a' vért, és következképpen mind meg-halnának az *élő állatok*.

nehézségéből következik az nagyobbára, hogy a' *Gözülgések* fel-felé mennjenek a' Földből; és ugyan a'nak meg-könnyebbedéséből következik az *esőzés*. Ha már a' *Levegő Ég* most nehezebb, most könnyebb nem volna; ugy az idő járásának *Az idő járásában.* } nem lennének azon különbségei a' mellyek a' *Plánták*' nevedésére, és az *Élő-állatok*' meg-maradására szükségesek. Mert p. o. ha nehezebb volna a' *Levegő-Ég* mint sem most: ugy több *gözülgésekkel, ködökkel 's Fellegekkel* volna teli, és következésképen igen nedves, mind a' *Plántáknak*, mind az *Élő-állatoknak* igen védelemes lenne. Ha ellenben könnyebb volna mint most; ugy a' Földből nem mehetnének fel a' *Gözülgések*, és azokból nem lehetnének *Fellegek*. Jaj lenne pedig így azoknak a' *Éraz Tartományoknak*, a' mellyekben semmi *eső* nem esnék. Így vagyon egyebekben-is a' *dolog*. Mindenütt közép útat választott a' Fő *Böltesség*. A' miképen pedig ezen egy végre, u. m. az *Állatok*' életének meg-tartására nézve, ilyen tökéletesen rendeltettek-el minden *Elementumok*; hasonló meg-egyezések vagyon azoknak a' *Természetben* lévő minden más *Dolgokkal*-is.

A'

A' *Levegő - Égnek* nem csak az a' *Haf*-na vagyon, hogy az *Idő* járásában *{ Az Hang-
való változásokat igazgassa; hanem } ban.*
e'nek felette attól függ az *Hang-is*, és e're nézve a' mi *Füleinkhez*-is kell a'nak alkalmaztatva lenni. Ez-is hasonló *Böltesség* vagyon rendeltetve. Mert ha a' *Levegő Égben* vagy kisebb, vagy nagyobb mértékben volna meg az *Elasticitas* (†) ha vagy ritkább, vagy tömöttebb volna az: ugy sok alkalmatlanságokat szenvedne a' miatt a' *Fül*. A' kellemetes *Emberi Éozat* harsogó menydörgés, vagy kigyó süvöltés, *Éizégés* forma lenne.

Továbbá a'ra is szól a' *Levegő - Ég*, hogy az *Élő - állatokban* a' *vér folyá* *{ A' Vér fo-
sát legitse. Bé hat az a' Testnek } lyásában.*
leg - kisebb ereiben - is. Ha vastagabb volna mint most, ugy a'nak hathatós ereje, mindent *öze - faggatna* a' *hová bé - férkezhetnék*; ha

(*) Némelly *Testek* olyan tulajdonsággal bírnak, hogy ha azoknak *rend szerént* való állásokat valami erő meg-változtatja, magok tulajdon erejeből *viészá* pattannak, és előbbeni *rendes formájokat* a' magok erejeből helyre állítják. Ez az erő a' *Testekben* neveztetik *Elasticitásnak*; és a' melly *Testben* az meg-vagyon *Elasticumnak*. Egy két példából világosabban

ha pedig vékonyabb volna, semmi ereje nem lenne. Ezeken kívül igen sok-féle módon kötött-egybe a' *Levegő - Ég* a' Természetben lévő más Dólgokkal is, és úgy láttzik, hogy a'nak Tulajdonsági külömb-külobb Gradusokra vagynak határoztatva, a' szerint a' mint azt minden Dolognak a' maga különös Termézet-ü kívánnya. Olly képen meg-egyezik az, a' Földön lévő minden Dólgokkal.

Ha meg-gondoljuk azért, hogy olly sok ezer *Nemü Állatok 's Plánták* egy aránt *Ékölködnek Levegő - Ég, Meleg 's a' t. nélkü*; hogy mindenik fele *Nem* a' máfiktól külömböző módon van formáltatva, vagy keményebben, vagy gyengébben; még-is az *Elementumok*, az az, Élet meg-tartására meg-kivántató Dólgok mindeniknek Termézetéhez alkalmaztattak, mindeniknek *Éküsegeit* bé-röltherik: ha mondom, ezeket meg-gondoljuk meg-kell azt vallanunk, hogy mind ezeket

sabban fel-lehet ezt venni: Ha a' jó vasu kardot meg-görbited, mihellyt el-borsátod; mind-járt vízka pattan. Hasonlóképen a' Gombát a' töltött párnát a' jól dagasztott és meg-költ *Tesztát* ha az újjoddal le-nyomod; mihellyt el-borsátod, leg-ottan ismét fel-kél; azért a' *Kard, Gomba, töltött párna, meg-költ Tészta, Elasticitással* biro *Testek*.

ezeket a' Dólgokat egy ollyan Fő Böltsesség egyezettette meg-egymással, a' melly előtt semmi se nehéz a' végbe-vitelre. Ezen példakból láthatod kedves Barátom, melly nagy Böltsességgel légyenek minden Dólgok egymással öfve kötötte. Ugyan ezt fámtalan sok más próbákban-is meg-múthatnam Tenéked ha *Ékü*-ség volna.

CHARITES: Elég már óh EUKRATES! annyi tsúdalkozás nem fér egyker az Elmémbe. Jól látom, hogy a' Teremtés egy ollyan tökéletes *planum* vagy el-intezés, a' mellyet a' leg-Főbb Böltsesség gondolt-ki, és a' leg-tökéletesebb Hatalom vitt véghez.

Oh Te véghetetlen Felség! a' kinek nagyságát a' mi Lelkünk, ámbár halhatatlan légyen az, tsak úgy foghatja meg, mint egy marok a' rettenetes Tengernek fámtalan Vizeit. A' Te Böltségednek illy nagy gazdagságát öntötted Te ki a' Teremtés által. Illy nagy *Ditsősége*-det tündököltetted minden Te munkáidban! *Mitsoda* nagy végekre teremtetted Te az értelemmel biro *valóságokat*! Bámúlok én azon Teremtéseknek *ferentséjeken*, a' mellyeknek *Fatumait* a' Te véghetetlen, és mindenüttjelen való Böltséged és *Fóságod* rendelte-el. Ma látom azt leg-elsöben, melly tellyes minden a' Te *Ditsősé-*

zsösségeddel. A' Terméket egy ezernyi ezer
Húrral fel-kézült Hár-fa, mellyet a' Te
mindenható Kezed igazgatott (:vagy pengetett:)
öfve, a' mellyen a' Te öröktől-fogván való
Isteni gondolatidat ki nyomod. (*) A' Teremtett
Dolgoknak fenn-állása a' Te Ditséretedre fen-
teltetett füntelen tartó Innep-Nap. Oh melly böl-
dog vagyok én-is midön a'ra méltoztattál euge-
met; hogy a' Te Isteni halhatatlan Concertedet
vagy Múfikádat a' Teremtett Dolgoknak bang-
zásában halgathassam. Halhatatlan örömmel és
Gyönyörüséggel teli az én Lelkem.

Te pedig óh EUKRATES, Te vagy az, a'
ki ezen Fő Böltsesség Oskolájának Kapuit leg-
elsöben fel-nyitottad é'nekem. Ollyan dolgo-
kat tanulok én Tölled, a' mellyek az Emberi
Lélek esmérétére egyedül méltók. Tégedet tar-
talak én leg-jobb Tanitomnak mind a'dig, va-
lamig gondolkodni tud az én Lelkem.

(*) Illyen forma gondolatja vagon Pope nevü
hires Anglus Poétának, azon versének végén,
mellyet közönséges Könyörgésnek nevez:
Ditsérjen Tégedet minden Teremtésed
Múfika zengéssel legyen tisztelésed.
Egész tellyessége; a' roppant Világnak,
Szentséges Temploma e' nagy Uraságnak,
Az Ég, Tenger, 's a' Föld útolsó határa
Legyen Felségednek fel-emelt Oltára;
Az egész Terméket pedig áldozatja,
Mellynek az Egeket hálsa meg-illatja.

HARMADIK
BESZÉLLGETÉS.
A' TÖRTÉNETRŐL.

EUKRATES: Ezen beféllgetés köz-
ben, é'pen mikor finte le-menne a'
Nap, lassan-lassan ki-haladtunk az erdőből a'
síkságra. Ugy tettett hogy mind a' Vidék ki-
efsége, mind pedig az estvéli idő ékessége a'ra
kézülték, hogy kellemetes formájokkal hi-
zelkedjenek a' fívnék. Néztük egy darabig az
erdő vége felé a' le-menő Napot, mellynek u-
tolsó sugári a' Fák levelei között réánk sütöt-
tek. Azt felemlítettük azután, miképpen kéfitik
magokat mindenek a' nyúgodalomra. A' fán-
tó vető Ember az ő terhes munkájától lassan
lassan vígza mendegelt a' maga kalyibájához;
az Juhász - is az ő bégető nyáját az akol - felé
hajtogatta; a' madarak a' mezökröl a' Tserék-
re repdestek; és az egész Terméket ő magát lassan
lassan az éjjeli nyúgodalomra kéfiteni láttatott.
Minden valamit láttunk, hathatós gyönyö-
rüségnél egyebet nem indithatott mi bennünk.

Én ugyan a' magam részéről sokkal többet érzettem, mint sem azt elő - beszélhetném. Az én Barátomnak - is, a' ki tellyes élvéből örvend vala, minden tekintetéből 's egész maga viselkedéséből ki - néztem, melly nagy gyönyörűség fogta - el ötet. Eleinten állottunk egyetkettőt a' Termézet Ditséreteiről; de tsak hamar a' nyira erőt vettek rajtunk az érzékenységek; hogy mind ketten el - halgatván csak magunkba gondolkodtunk.

Én a' Termézetéről formált újjabb gondolatim szerént el - néztem Elmémmel az egész Teremtést. Egy olyan mélységes szent Tisztelet fogott - el e'kor egészen engemet, a' melly az én Lelkemnek belső részéig be - hatott. Ugy képzeltem magamat, mint - ha egy olyan Ditsőséges Templomban volnék, a' mellyben minden teremteték az ő nagy Felségű Teremtőjöknek buzgó imádságokban foglalatzkodnának. Mint valamelly nagy Innep Napon szent félelemmel bé - telvén a' kegyes Embernek Lelke ugy gondolkodik, mintha az ISTENnek jelen létét érzene: hasonló állapotban voltam én is a'kor, és a' magos gondolatokban kétség - kívül el - is merültem volna, ha az én Barátomnak fel - szóval való beszéde fel - nem serkentett volna engemet; ő ugyan - is melly gondolkodásba

zásba lévén, el - távozott vala töllem egy kevéssé; és midön hallanám az ő szavát, reája figyelmeztem, a' midön - is ilyen beszédekre fakadott.

EUKRATES: Mindenek, valamellyek a' Földön és a' Levegő Éghen élnek, kéfi } Estvélit-
tik magokat a' meg - újjító nyugoda- } melkedés.
lomra. Tsak egyedül Te öb minden Teremtésidnek mindenható meg - tartója, és fáradhatatlan gond viselője most se szünöl - meg a' Te áldásodat az egész Termézetre ki - terjeszteni. Nem tsak a'ra volt gondod Te - néked hogy minden Teremtésidnek tsendes nyugovó helye legyen, hanem e'nek felette még akkor - is bátorságban tart mindeneket a' Te véghetetlen Bölts rendelésed; a' mikor mély álomba merülvén, magunk magunkra nem vigyázhatunk, A' mikor mi minden érzékenység nélkül vagynuk, a'kor - is új örömet kéfítenek a' mi számunkra a' Te Atyái Kezeid. Te benned vetett bizodalommal el - butszunk azért e' mái Naptól, bizonyosok lévén a'ban, hogy a' hólnapi Napon újjabb áldásodat fogjuk tapasztalni; a' mint színtén a' mi Atyánk Fiai, kiknek lakó helyeket mi tölünk távól a' messze való Hellységekben rendelted, örvendenek most a' Nappalnak viszá jövetelén. Ti ditsérjétek már most az Urat öb messze lakó

kozó Népek, a' midön a' mély álm minden érzékenységektől meg-foszt bennünket.

CHARITES: Véget vetvén ezen befédének EUKRATES, így szólítom meg ötet: Ugyan mond-meg nekem Kedves Barátom, miképen lehet az, hogy némelly emberek, a' kik nem fosztattak még meg minden érzékenységeiktől, olly vakok legyenek, a' teremtet dolgok között lévő szép Rendnek által-látásában: hogy nem csak azoknak alkotóját nem találják-meg azokban; hogy sőt inkább mind azokat a' jó rendeléseket, a' mellyek minden dolgoknak Termézetéhez illendöképen vagynak, csak egy tsupa vak szerentsének tulajdonítsák. Valóság-gal, úgy tettik mintha a' józan okosság lo-kakat egészen el hagyott volna azok között, a' kik igen helytelenül *éles elméknek* (: *belles esprits*;) neveztetnek; a' midön azt állatják azok hogy a' Termézetet semmi Böltsétség nem igazgatja. Én ugyan azzal tartom, hogy ha csak egy napig szemlélnék-is azok a' Termézet' járását egy szabad mezőben; minden bizonnyal ezekre jönének. Vagy talám csak azért azok, ollyan tudatlanok minthogy fűntelen a' nagy Városokban 's Udvarokban laknak a' hol csak az emberi romlottságot szemlelik, a' Termézet' szépségét pedig tellyességgel nem látják.

EUK.

EUKRATES: Bizonyára méltán tsudálkozhatol ezen a' nagy vakságon; mert alig lehet azt által-látni, hogy lehetsen az meg, hogy ezek az emberek egy illyen világoson ki tettző Böltsétséget ne lássanak. Hasonlatosok ezek az ollyan Betegekhez, a' kik mindeneket sárgának vagy fel fordultnak lenni látnak; minthogy az ő szemekben lévő nedvességek megveftek, vagy pedig az ő szemek meg sérteert. Így ezek az emberek-is, olly igen sok rendeletlenségeket látnak magokban, hogy a' miatt azokat-is, a' mellyek rajtuk kívül vagynak, rendeletleneknek lenni gondolják.

CHARITES: Valósággal ki-találtad a'nak igaz okát óh EUKRATES. Én magam esmérek egynéhányat a' *Történetnek* ezen predikatori között, kiknek az ő belső állapotjuk igen nyomorútkul vagyon. Ha már a' Termézeterről ahoz képest téznek itéletet, a' mint önnön magokat érzik: úgy bizony nem mehetnek a'ra, hogy a'nak Bölts Formálóját meg-esmérjék. De még is úgy láttzik mintha önnön magok fégyenlenék a' magok Tudományokat. Mert egy általjában csak azért kívánnak másokat-is a' magok értelmekre hajtani, hogy a'nál kevésbé fégyenljék magokat. Nekem gyakran volt alkalmatóságom a' Termézetben rende-

G 5

ltetlen.

letlenséget lenni tanító embereket látni, és
 töllök a' *vak ferentsének* vagy *Történetnek*
^{+ kívánnam} általmazását hallani. Te-is hallanád azt vagy
 egyfzer; mert bizonyosj vagyok benne, hogy
 Te leg-könnyebben halgatásra juttatnád őket.
 Midön illy sokat tanúltam már tölted; avagy
 el-titkolnád-é töllem mimódon lehelsen a'
 Történetet meg-tzáfolni?

EUKRATES: Jó szívvel meg-tselekezem; a'
 nyival-is inkább, mivel az igen könnyü do-
 log. Tettzik-é tenéked, hogy ezt Kérdés és
 Felelet által próbáljuk, úgy hogy Te viseld
 a' Tagadónak Képét.

CHARITES: Anyit kedves Barátom, nem
 vállalhatok magamra. Ha csak tettetés képen
 venném-is fel ezt az ábrázatot, úgy-is útála-
 tos volna az előttem. A' miképen *Epaminon-*
das csak trefából sem akart hazudni; nem kü-
 lömben én-is úgy gondolkodom, hogy va-
 lami józan okosság ellen való illetlenség,
 vagy valami gonofság ragadna hozzám, ha
 csak énből viselnék-is olyan rút ábrázatot.
 E' mellett óh EUKRATES, nem-is tudnék én
 semmit állani a' *Történet* általmazására; mi-
 velhogy még soha sem hallottam semmit-is
 olyat ezen hibás vélekedés általmazóitól, az
 ő értelmeknek meg-erősítésére, a' mi csak
 árnyéka

árnyéka-is lehetne a' Fundamentomos erős-
 ségnek. Örömeftebb, lézek azért tsak Hallga-
 tó, ha néked-is úgy tettzik.

EUKRATES: Kerefsünk azért egy helyet,
 a' hol le-ülhesünk. Mert ha éintén le-ment-
 is már a' Nap: tsak ugyan kinn ~~meg~~ marad-
 hatunk^{+e} ben a' kellemetes időben; a' nyival-is ^{+még}
 inkább, minthogy a' *Filemile* éneklét hal-
 gathatjuk, előttem azon kívül a' *Békák* var-
 tyogása-is (:v. ~~vakogása~~;) kedves.

CHARITES: Le-ülvén azért az ő kert aj-
 táján belül egy páfint fékre, hozzája újjo-
 nan tett kérésém^{re} így kezdi befejedet:

EUKRATES: Hogy szép Rend és nagy é-
 kekség legyen a' Termézetben, azt óh CHA-
 RITES senki se tagadta még. Mert olly erős-
 sen szembe tünnek ezek; hogy azokat meg-
 nem látni nem lehet. A' leg-kisebb *Plán-*
tának, a' leg-kisebb *Állatnak* formájában-is
 nyilvánóságos képség tettzik-ki. Ezt minden
 látja. Ha sok egy mással Aryaságos *Nemeket*
 vézünk-fel; úgy-is egész sereg, avagy *Rend*
Plántákat 's *Állatokat* találunk, a' mellyek-
 nek képen meg-egyező ékekségek minden
 embert meg-illet. És végezerre, a' mint már
 ma meg-mutattam, minden *Rendek* (: *Classifok*)
 együtt vétettvén, ollyan *Systema* ollyan
 éam-

Éamntalan karikákból álló Lántz lézen azokból a' melly mind végig, hibát nem éiméro lép rendel foly egymásból. Tsak az hát itt a' kérdés, hogy vallyon tsupa *Történetből* hármazhatott-é az a' fok ékesség, a' mellyet a' Termézetben tapasztalunk?

Lásuk-meg elsőben, hogy vallyon tsak magában gondolatván, lehetséges-é az, hogy tsupa *Történetből* olyan szép *Rend* hármazzék, a' minémü vagyon a' Termézetben, és a' mellyet senki se tagad?

A' Termé-
zetben lévő
szakadatlan
egyenlőség.

Mindeneknek előtte pedig jegyezd - meg azt kedves Barátom, hogy a' Termézetben lévő szép rend minden éztendőben épen úgy fordul elő, a' mint volt már sok száz éztendővel e'nek előtte. Minden *Fának*, minden *Plántának* épen olyan virága's gyümölcse vagyon e'ben az éztendőben-is, mint éintén az el múltban volt. minden *Állatnak* olyan *Fiai* lézenek most - is, a' mitsodásokat fokott azon *Nem* eleitől fogva nemzeni. Semmi se lefé, a' mi új volna, némelley bizonyos környül álló dolgokat ki-vévén, a' mellyek az Hellységeknek változásítól, az idő forgásából, és más hasonló tudva lévő ókokból hármaznak. És így, sem a' magános dolgok-
nak,

nak, sem pedig az egész Termézetnek éép-ségéből semmi se vék-el, sem pedig az e'dig valóhoz újjabb ékesség nem járúl. Ha tsak *Történetből* esnék az, hogy illyen szép *Rend* légyen; véghetetlen sokkor és mindenkor épen azon egy formán kellene elő fordulni a' *Történetnek*; az az, maga a' *Történet* bizonyos *Rendet* és *Regulát* követné. ki-vólna már olyan balgatag, hogy *Történetnek* nevezze azt a' mi bizonyos, és olly állandó *Regulák* éerént esik, hogy jó előre el-lehet látni, mi következék belölle?

De azt mondhatná valaki, hogy ámbár ez a' Termézetben való jó *Rend* *Ellen-vetés.* } illyen bizonyos *Regulák* éerint folyon; azért mindazáltal nem éükség hogy azt valamelly Értellemmel biró valóság munkájának lenni tartsuk. Mert a'nak éükségesképen úgy kellett lenni; mivelhogy egyedül tsak ez a' *Rend* volt lehetséges, és a' melly e'zel ellenkeznék, a'nak lehetetlen volna meg-esni, valameddig a' Termézetben lévő *Dolgok* így vagynak egymással egybe-köttetve. De ha közelebbről tekintjük meg ezt a' Gondolatot legottan el-enyézék az.

Ha egyedül tsak az a' *Rend* vólna lehetséges, a' melly most vagyon a' Termézetben:

Felelet. } ben: ugy épen olyan képtelenség
 volna a' mostanin kívül más rendet
 képzelni, melly nagy képtelenség egy olyan
 Golyóbist gondolni, a' melly nem lenne göm-
 bollyü. Már pedig nem csak semmi képtelen-
 ség nintsen a ban; hogy ezen a' mostanin ki-
 vül más rendet gondoljunk a' Termézetben;
 hanem e'nek felette, mitsoda formán légyen
 lehetséges az a' más Rend, azt-is könnyen
 képzelhetjük; sőt a' mi nagyobb, ezt a' mos-
 tani Rendet mi magunk is meg-változtathat-
 juk. Véghez vihetjük azt p. o. hogy valamelly
 Fa, a' melly a' Termézetnek mostani rendes
 folyása szerint bizonyos virágokat, és Gyü-
 möltsöket terem, ezután ne olyanokat, ha-
 nem egészen más formákat teremjen. (*) És
 a' nyira vagyon, hogy a' Termézetnek mostani
 Rende fükséges képen való Rend volna; hogy sőt
 inkább a' nak Tulajdonságaiából ki-hozhatjuk
 azt, hogy e'nek a' Rendnek valaha végének
 kell fakadni.

És

(*) Tudja minden hogy ez Oltás által mégyen
 véghez; A' Virágok is, a' mivelés vagy egy
 helyből, másúvá való által plántálás által el-
 változnak. Ha két egymástól különböző *Nem-*
béli virágban lévő port egybe elegyitez gya-
 korta egy harmadik féle *Nem* kél ki a' magról.

Es így a' Termézetben lévő szép Ren-
 det nem tulajdoníthatjuk csak *Történetnek*; ha
 éintén tselekezik-is azt némellyek, a' kik olly
 képtelen és egymással szemtől szembe e'len-
 kező dolgokat - is tudnak gondolni, mint p.
 o. egy négy fegeletü karika. (: *quadratus cir-*
culus;) Látod e' szerint óh CHARITES, mi lé-
 gyen lehetetlen a' *Történetnek*, és el is hiszem,
 hogy ezt tiétán fel-veheted.

CHARITES: Ollyan erősek a' Te Funda-
 mentomid, hogy a' kételkedésnek épen semmi
 helyt nem hagynak.

EUKRATES: Vi'sgálljuk-meg már azt-is,
 mi légyen lehetséges a' *Történetnek*, mert
 ezt alkalmasint meg-lehet határozni. E'ben a'
 részben még jobban által-láthatod, melly felet-
 te nevetségesen itélnek a' *Történetnek* által-
 mazói.

Azt ugyan ségyenlik mondani némel-
 lyek ö közzüllök, hogy a' Termézet most-is
 csak *Történetből* munkálkodik. Jól látják
 melly nagy ellenkezés légyen e' két mondás
 között; hogy minden *Történetből* vagyon, és
 még-is bizonyos Rend szerint vagyon.

Vélik azt ékre, hogy lehetetlen volna
 azokat a' fámtalan sok dolgokat, a' mellyek a'
 Termézetben vagynak, előre el-látni; ha mind
 azok

azok egy bizonyos *Regula* szerint nem folyó-
nak. Megengedik azért, hogy már ma bi-
zonyos *Regulák* szerint munkálkodik ugyan a'
Termézet; de mind ezek a' Törvények las-
san lassan, és csak Történehből lettenek. Mi-
neutánna pedig egynéhányzor egymás után
történehből mindenkor ugyan azon dolgok
származtak volna; nem tudom micsoda belső
hajlandóság által hozzá fokott a' Termézet,
hogy többször - is ugyan azonosokat munkálódja.
Azt is fokták mondani, hogy elsőben fok fé-
le képen próbálgatta magát a' Termézet, mi-
módon képzethetne olyan *Állatokat* és más e-
gyéb dolgokat, a' mellyek *Tagokkal* 's *Ré-
szekkel* bírának; de fámtalan fokkor, vagy ez,
vagy amaz részek nélkül szükölködő idétlen for-
mák lettenek azokból, mind addig, míg nem
egyzer végezetre, e're a' tökéletes szép *Rend-
re* talált, a' mellyet ma szemlélünk.

Jól látod ugyan óh CHARITES, hogy ez
egézen értelem nélkül való, és gyakorta ön-
nön magával - is ellenkező háfontalan fetsegés
légyen. De sokkal világosabban felveheted,
melly képtelen gondolat légyen ez; ha meg-
mutatom azt tenéked, hogy a' tsúpa *Történet*,
ha szintén ezernyi ezer 's több *Eftendöktől*
fogva szüntelen próbálgatott volna - is, a' mint
ezek

ezek az Emberek képzelik; mindazáltal mind
e' máj Napig - is, nem hogy olly fok ezer-
nyi ezer, de még csak egy leg - alább való
Plántátskát se tudott volna formálni.

Végyünk - fel világosításnak } *Mennyi le-
okaért egy Plántát. Ha lehetséges } hetleges a'
vólna, hogy valamit formáljon a' } Történet-
Történet, egy általjában e' nek kel- } nek.*
lene a'nak lenni, mert egy *Plántában* sokkal
kevesebb *Mesterség* vagyon, mint sem egy
Élő állatban. A' szemmel látás tanítja, hogy
egy *Plánta* fok egymáshoz ragasztott apró
Tsökből áll, a' mellyek között némelleyek
hozzára, némelleyek pedig kereftül nyúlnak.
Ezek az apró *tsötskéek*, mind hozzúságokra,
mind vastagságokra nézve bizonyos *proportio-
val* bírnak. Ugy hogy minden *Plántában* fok
Tsök legyenek olyanok, a' mellyek mind
hozzúságokra, mind vastagságokra nézve meg-
egyeznek egymással; fokak ellenben a' mel-
lyek a' többitől különböző mértékűek. Mind-
azáltal mind ezek a' különböző *Tsök* olyan
formán vagynak öfve rakattatva, hogy azok-
ban a' nedvességek bizonyos *Regulák* szerint
folyhatnak. Állapodjunk - meg már itten
egy kevésbé.

H

Ezek

Ezek a' *Tsötskéék* ugyan, tsak leg-kifsebb részét tézik azoknak, a' mellyek természet szerint meg-kivántatnak a' *Plántákban*. Tegyünk-fel mindazáltal egy kérdést, a' melly a' többek között leg-könnyebb; t. i. lehet -é azt várni a' tsúpa *Történettől*, hogy ha akármelley fok *Materia* kezdene mozgni, tsupán tsak a' mozgás által olly fok egy forma vastagságú és hosszúságú *Tsötskéék* formáltasának? A' midön pedig ezt tévük-fel, olly keveset kívánunk a' *Történettől* véghez vitettni, a' mellynél kevesebbet é'pen nem lehet mondani. Sokkal többet kellene még ezeken kívül véghez vinni, tsak egy *Plánta* formálására - is, hogy az *Élő állat* formáltatásáról ne - is álljak.

De szükség hogy itten világos értelmet
 Mi a' Tör- } formáljunk a'ról, mit szoktak *Törté-
 nénet? } netnek vagy Vak ferentsének* nevezni.
 Tegyünk-fel, hogy legyen szám-talan fok *Ma-
 téria*, a' melly felette apró részetskékre lé-
 gyen el-ostattatva. És azután végyük-fel,
 hogy valami erő által, akárhonnán legyen az
 az erő, kezdjenek ezek az apró részetskék moz-
 gattatni, úgy mind azáltal, hogy ezt a' moz-
 gást semmi értelem ne igazgassa. Ugy mo-
 zogjon pedig mindenik részskéje a'nak a' *Ma-
 térianak* a' mint meg indította vólt az az
 Erő

Erő, a' melly leg-elsöben hozzá ért vólt, és azon kívül semmi Ok ne legyen, a' melly a'nak mozgását más-felé térithetné. Végyük-fel továbbá, hogy azoknak a' mozgásban lé-
 vő részetskéknek *fáma* meg-vagyon határozta-
 va, minthogy az véghetetlen nem lehet. Mert akár melly nagynak képzeljük azt a' *fámat*, tsak ugyan mindenkor lehetséges leé az, hogy még a'nál-is több részetskék legyenek. Légyen e'nek felette az az *idő*-is meg-határozta-
 va, a' meddig kell mozgni azoknak: minthogy, ha vég nélkül kellene mozogni azoknak a' részetskéknek, a' mig valami válnék belölk; ugy soha semmi se lenne azokból.

Ezeket így fel-tévén, gondollyunk már egy ollyan *Történetet*, a' melly minden má-
 sok felett leg-könnyebb. Három követ vévén kezembe a' Földre vetem azokat, ugy hogy az én *vetésem*, és a' *Mozgás* rendes *Törvénye-
 in* kívül semmitől egyébtől ne függjön azok-
 nak *Mozgások*. E'ben lehet képzelni a' *Törté-
 netet*. Midön már ezek a' kövek a' Földön he-
 vernek, ha egyiknek közepétől (: *centrumá-
 tól* :) a' másikéig egyenes *lineát* vonunk:
 vagy *Három seregü Figura* (: *Triangulum* :) leé
 belölk; vagy pedig mind egy rendbe léz-
 nek. Ha nem egy rendbe, hanem *Három seregü
 formán*

formán esnek; ugy a' *Triangulumok*, vagy *Három szegek* között, a' mellyek száma nélkül sok képen formáltathatnak, mindenik lehetséges lézen. (*) *Omnes Triangulorum species erunt possibiles.*) De mind azok között a' számtalan lehetséges *Triangulumok* között, csak egy egyenlő oldalú *Három szeget* (: *Triangulum*

(*) Mint hogy ennek a' dolognak fundamentom os esméretitől sok függ, illendő hogy arról tiszta értelmünk legyen. Ha egy táblán vagy papiroson fel-vétek három *punctumokat*, a' mellyek nem egy rendbe vagynak, és egyiktől a' többihez egyenes *lineat* vonok: ezen három *Lineák* között lesz egy tágaság, a' mellyet *Három szegek* (: *Triangulumnak* :) neveznek. *Három* uevezetesebb *Nemei* vagynak e'nek. Mert vagy mind a' három oldal egyenlő egymáshoz; (*Triangulum aequilaterum*) vagy csak a' kettő; (*Triangulum aequicrurum*) vagy pedig egyik sem egyez a' másal (*Triangulum Scalenum*) Ez hármak között mindenik *Nemet* száma nélkül sok féleképen lehet változtatni. Az egyenlő oldalú *Három szeget* (*Triangulum aequilaterum*) ugyan-is, véghetetlenül sok féle képen lehet meg, ahoz képest, a' mint azok a' *Lineák* a' mellyekből állanak a'nak oldalai, vagy hosszabbak, vagy rövidebbek. A' második nemü *Triangulumokban*, a' mellyekben t. i. csak két oldal egyenlő, a' harmadik pedig vagy hosszabb, vagy rövidebb az a' számtalan sok-féle képen lehető változás véghetetlenül nagyobb számú lehet, mint a' másfikban.

lum aequilaterum :) lehetséges a' midőn ellenben *Egyenetlen oldalú Három szegeletek* (: *Scalenum Triangulumok* :) véghetetlenül sokak lehetségesek. És így, véghetetlenül több okokra nézve lehet azt várni, hogy az én töltetem el-vetterett kövek ugy esenek, hogy ha a' közöttök lévő *Tágaságot* *Linéákkal* bekeritem inkább *Egyenetlen*, (: *Scalenum* :) mintsem *Egyenlő oldalú Három szeget* (: *aequilaterum Triangulumot* :) mutassanak. Avagy, hogy másképen tégyem-ki; véghetetlenül sokszor kellene nékem el-vetni azokat a' köveket, a' mig egy *Egyenlő oldalú Három szeget* formára

H 3

esné.

fikban. Elsőben azért minthogy az egymáshoz egyenlő két oldalt száma nélkül sokképen lehet változtatni, továbbá azért mert a' harmadik oldal hosszúságát - is vég-nélkül lehet nevelni. A' Harmadik féle *Triangulumokban* (: *Scalenumokban* :) pedig, a' hol egyik *linea* sem egyez a' másikkal, véghetetlenül több féle változásoknak van helye, mint a' két elsőbbekben. Ha ugyan-is először két *linéát* vézünk - fel a'ból, ezek között véghetetlen különb *proportiok* lehetnek. E' kettő között továbbá es a' harmadik közt, ismét nem kisebb számúak. És így világos az hogy véghetetlen sok féle módon formálthatnak olyan *Triangulumok*, a' mellyek egymástól véghetetlenül különböznek; és hogy ezek között egyikben nincs több lehetőség, mint a' másfikban.

esnének azok ; az az: akármelly fokör vetném el azokat még-se lenne soha olyan *Triangulum* belőlök.

E'nek a' gondolatnak pedig ugy is helye volna : ha fíntén meg engednök-is azt, hogy a' mitsodás *Triangulum* volt már egyszerű , az a' következendő vetésekben többör elő-ne fordulna. Ha ugyan-is a' lehetséges *Triangulumok* számát véghetetlennek lenni téfűk-fel, így - is nem lenne az kisebb. De ha meg-gondoljuk, hogy valahányör újjolag el-vetem azon 3. köveket; mind annyiför lehetséges az, hogy ismét azok a' vetések forduljanak elő, a' mellyek már meg-vóltak: ugy még véghetetlenül erősebb fundamentomon épül az említett gondolat. Mond-meg már most nekem óh CHARITES, mit itélnék egy jollyan Ember felől, a' ki azt állatná, hogy egy néhány bizonyos számú vetések után ugy eshetnének a' három kövek hogy egy *Egyenlő oldalú Három feget, aequilaterum Triangulumot* formálnának, sőt biznék-is ahoz, hogy az hihető képen véghez fog menni?

CHARITES: Én valósággal nem tartanám azt józan okossággal bíró Embernek; mert a' Te okoskodásodban semmi ki-vetöt nem találok. Hát még ha azt-is erőfítené, hogy az
emli-

említett módon olyan *Triangulum* formáltathatnék , a' mellynek mind nagysága, mind pedig , hogy a' fellyebb le-irt *három Nemek* közzül mellyikre tartozzék, bizonyoson meg-vólna határozva. Ez még a'nyival is nagyobb keptelenség vólna.

EUKRATES: Mennyünk tovább már most. A' három *kövek* helyett fel-vézek egy *marok port* a' mellyet a' levegő Égbe fellyel hintek. Meg eshetik az, hogy ezen *portnak* részei mind egy rakásba , meg eshetik az-is, hogy sok rakásokba gyűlve szálljanak a' Földre, a' melly fírint véghetetlen sok-féle formák fírmazhatnak. Ezen véghetetlen sok formák között lehetséges az is, hogy apró *Tsöke* formáltassanak a'ból a' Földre szállott portból. De a' midön egy ilyen *Tsönek* formáltatása csak egyszerű lehetséges ; a'kor a' más féle *Formák* formáltatása véghetetlen fokör lehetséges. Mennyire hihető azért az e'ben a' példában, hogy a' fellyel hintetett portból egy *Tsötske* formáltassék ? Én ugyan épen semmi hihetőséget nem látok a'ban. Mert ha véghetetlen sok más *Formák* épen olyan lehetségesek, mint ez az egy; ugy semmi okom nintsen, a' miért reménylhetsem, hogy az el hintetett portból nem egyéb, hanem egy

Tsö formáltatik. Nem-is mégyen soha egy ember-is olyan balgatag gyanakodásra.

Ha pedig meg-engednök azt, hogy azoknak a' poroknak egymás között való állása, és az én kezemnek el-hintése a'ra határoznák a' pornak rézetskéit, hogy azokból nem egyéb, hanem csak *Tsök* formáltassanak: a' kerénc ugyan, véghetetlenül sok *Tsök* vólnának lehetségesek; de mind azok között-is, csak egy *Tsö* lehetne olyan, a' melly mindenütt egyenlő vastagságú volna. Azért, a' fellyebb említett okokra nézve, így se lehetne soha reményleni, hogy a'ból a' porból egy *Cylindrus* forma, az az, olyan gömbölyű *Tsö* formáltassék, a' mellynek mindenütt egy forma vastagsága legyen. Akármennyi ker hintsem-el azt a' port, ha mindenkor *Tsök* formáltatnak-is belölte, mindazáltal mindenkor más formák, nem egy forma vastagságúak létnek.

CHARITES. Nékem úgy tetszik, hogy csak ez-is bővön elég vólna a' *Történet*' meg-tzáfoltatására.

EUKRATES: De ez még csak semmi. Sokkal kisebb lehetőség, és ellenben sokkal nagyobb képtelenség leé a' *Történet*' reménylésében, ha meg-gondoljuk azt, hogy azon *Matériából* a' mellyet fel-tettünk vala, nem csak

csak egy mindenütt egy forma vastagságú gömbölyű *Tsönek*, (*Cylindrusnak*) hanem záma nélkül sokaknak kell formáltatni és a' mellyek özve illenek, azoknak egy más mellé kell esni. Ha azért egy *Plántának* semmi részeire nem figyelmeztvén, csak úgy tekintenök-is azt, mint a' melly sok egymáshoz illő *Tsökből* áll; csak úgy-is minden józan okosság ellen vólna a'ról gyanakodni hogy egy olyan forma *Tsö* csak *Történetből* formáltatott vólna.

Látjuk e'képen hogy egy e'zes Ember se várhat a' *Történet*től csak egy akármilyen formájú *Tsöt*-is, a'nyival kevésbé egy *Cylindrus* az az, olyat, a' melly mindenütt egy forma vastagságú lenne. De e'nél véghetetlenül nagyobb képtelenség vólna azt reményleni, hogy az e'képen formáltatott egy forma vastagságú *Tsök* vagy *Cylindrusok* között, a' mellyek másképen egyenlők, hozzúságokra nézve-is meg-egyezzenek egymással. Még e'nél is véghetetlenül képtelenebb az, hogy az e'ben a' tekintetben-is egyenlő *Tsök* úgy eszenek egy más mellé, a'mint fűkség, hogy egy fál *Plánta* legyen belöllök. Végezetre, minden képtelenségek felett való képtelenség az, hogy a' Termézet ne csak ki-formáljon vala-

valamelly *Plántát* hanem még e'nek felette olyan tehetséget - is adjon a'nak, hogy az után minden más segítség nélkül véghetetlenül szaporítsa a' maga *Nemét*.

És így a' józan okosságtól egészen elkellett bútsuzni a'nak az Embernek a' ki azt állítja, hogy avagy csak egy féle *Plánta* *Nemtsúpa* *Történetből* származott; ha fíntén számtalan fok ház ektendöktől fogva dolgozott volna is azon a' *Történet*. Holott nem csak egy féle hanem sok ezer *Nemű Plánták* vagynak, a' mellyek nyilvánossággal egybe vagynak kötve egymással, hogy az élő állatokról (+) és más egyéb Dólgokról ne - is szóllyak.

CHA-

(+) Ugyan ezt az erősséget az élő állatok példájában-is világosan elő adja *Reimarus* (: *RAIMARUS*) azon arany betűkre méltó Munkájában mellynek ez a' Titulusa: *A' Természeti Vallásnak Fővebb Ágazati; mellyeket Elmélkedésekbe foglalva elő adott* 'S *RAIMARUS* a' II. Rézb. 8 - 12 §. Az mellynek rövid summáját egy két szóval itten le-írni, talám nem lézen az Olvasónak unalmára, a' mig kedves Nemzetemet az egész drága Munkának fűletett Nyelvünkön való olvasásával gyönyörködtetni szerentsém lehetne. Illyen formán rendel a'ban a' Tudós Auctor a' maga Gondolatit.

Ha fel-vétek 24. különböző Betűket, és azok közül most ezeket, majd másokat; most
többet

CHARITES: A' ki ezeket a' Fundamentom-

többet majd kevesebbet; most illyen, majd más rendbe rakom özve; olly igen sokszor változtathatom ezt a' tserélgetést, hogy a' 24 Betűknek ezer *quingillionál*, 1, 000 000 000, 000, 000, 000, 000, 000, 000, 000, 000. több féle, és egymástól mindenkor különböző *Compositioja*, özve rakattatása lez lehetséges.

A' *VIRGILIUS ENEIS* nevű Könyvében vagyon mint egy 363780 betű. A' mellyeknek külömb - külömb féle képen lehetö el-rakattatásoknak száma, véghetetlen kitsiny ahöz képest, a' mennyizer lehet az említett 24. Betűket el - rakni. Es viszontag az a' rend, a' mellybe vagynak a' 363780 Betűk a' *VIRGILIUS ENEIS* sébe, fínte véghetetlen kised része (: *pars infinitesima*;) a'nak a' mennyi fok féle rendben lehetnek még azok. Ha már feltézzük hogy egy Betűvel teli Fiokos lúdába, vagy a' mint a' *TIPOGRAFUSOK* nevezik, egy *Kastaba* meg-vólnának mind azok a' Betűk a' mellyekből áll az *Eneis*, sem több, sem kevesebb nem lévén a'ban; és azok egy 'sákba öntetvén, egyenként fedgetné-ki valaki a'ból a' Betűket: csak egyzer volna lehetséges, hogy é'pen olyan rendel fedje - ki azokat a' 'sák-ból a' mitsodás rendbe vagynak az *Eneis*ben; a'midön ellenben, véghetetlenül sokszor fedhetné ugy-ki hogy nem az *Eneis* hanem mindenkör egyéb légyen. De a' melly felette kitsiny az a' 363780 bol álló szám; azoknak az apró részeknek véghetetlen nagy számához képest

tomokat által nem látja, azt kívánnám én
a'tól

pest, a' mellyekből áll egy élő állatnak Teste, vagy a'nyival inkább az egész Világ; a'nyival lehetetlenebb, hogy ezek csak Történetből al-
lottak volna elő olyan szép Rendben, a'
mint látjuk.

De igen sok volna meg-engedni azt, hogy valaha avagy csak egyszer-is találhatná a' Tör-
ténét az ilyen jó rendet. Hogy ugyan-is Valósággal bírjon valami, meg-kivántatik, hogy az mind belső, mind külsőképen lehetséges legyen. (*ut sit interne et externe possibile:*)

p. o. Ha az említett *Kastában* nem csak 363780 Betűk vólnának, hanem nevezetesen az Abécének minden Betűi között é'pen a'nyi volna, a' mennyi van az Eneisbe, *belsőképen le-
hetséges* volna, hogy a' VIRGILIUS Versei, formálódjanak azokból. Ha továbbá az - is vólna, a' ki azokat olyan rendel *Éednő*-ki, a' mint vagynak Virgiliusban, *ugy külsőké-
pen - is lehetséges* volna az Eneis. Ellenben ha a' 363780. Betűk, között az Abécének minden Betűi nem találhatnának; vagy némel-
lyikből igen sok, másból igen kevés vólna, 's némel-
lyek helyett *Éámok*, *Kóták*, *Kalen-
dáriumbéli Jegyek* vólnának: *ugy belsőképen
lehetetlen* vólna ki-tsinálni azokból a' Virgilius Verseit. Ha pedig mind ezek meg-vólná-
nak ugyan; de nem vólna ki-*Éedje*-ki azokat a' *Kastából*, *ugy külsőképen lehetetlen* vólna az Eneis.

Szabjuk már az Élő állatoknak Történet-
ből lehető formáltatásokra ezt a' hasonlatosságot.
Azt

a'tól hogy mutatson avagy csak egy olyan új
Plántát,

Azt *Éokták* mondani a' Történet őltalmazói között némel-
lyek, hogy a'ban az otromba *Matériában* vagy *Chaosban*, a' mellyet fel-vé-
nek, az Élő állatok Testének minden részei, avagy első kezdetei meg-vóltak, *ugy hogy
csak a' Melegnek* kellett ahoz járúlni, hogy va-
lóságos Élő állat legyen belőle. Es így az Élő állatoknak Történetből való formáltatások mind
belső mind *külsőképen lehetséges* vólt. De melly balgatag képzelődés legyen ez, könnyű
által-látni.

A' mi ugyan-is az elsőt illeti; ha *belsőké-
pen* lehetséges vólt az Élő állatoknak csak Tör-
ténétből formáltatni az említett *Materiából*:
Éükség hogy a'ban minden részek meg-lettek
legyen, a' mellyekből áll az Élő állat; u. m. Hús, Tsont, Portzogó, Inak, Bőr, Köröm,
Szőr, Tollu, Vér, 's a' t. Már pedig a'ban a' sárban vagy Földben nintsenek-meg az Élő állat Tes-
tének minden részei, sőt a' mi kevés meg
vayon-is belőle, az-is *Éerte Ééllyel*, sok más *Éükségtelen* részek között el-vayon elegyedve.
Ugy hogy olly lehetetlen legyen a'ból egy É-
lö állatot ki-tsinálni, mint a' fellyebb említett
példában a' Virgilius Verseit ki-*Éedni* a'ból a'
'sákból, a' mellybe sok Betűk meg-nem vól-
nának, sokak helyett pedig *Éámok*, *Kóták*,
és *Kalendáriumbéli Jegyek* találhatnának. Hát még ezen kívül a' Lélek, a' gondolkodó, Em-
lékező 's a' t. tehetség, mitsoda részében len-
nének e'nek a' *Matériának*?

Továbbá, é'pen ollyan képtelenség *külső le-
hetséget* gondolni itten. Ha ugyan-is a'mint
most

Plántát, a' melly nem volt volna még e'dig.
Ha

most láttuk, *belsőképen lehetetlen* az Élő állatnak ilyen módon való formáltatása: az a' meleg, a' mellyet minden fundamentom nélkül csak vaktában véznek fel, mimódon pótolhatná ki azokat a' részeket, a' mellyek nintsenek meg? Mimódon hányhatná ki a' Éükségteleneket? Mimódon Éerkeztethetné öÉve a' Ééllyel valókat? És a' mi nagyobb, mimódon adhatna életet, érzékenységeket, és egyéb tsúdálatos Tehetségeket az e'képen ki-formált Testeknek? Ha ugyan csak volna a'nyi creje a' melegnek, azt vihetné véghez leg könnyebben, hogy az el-rothadott Levelekből Hernyó, az el-lenyvedett Fából Féreg, a' meg-veÉzett Magyaróból Mókus; a' ki-parlott Füböl vagy Éénából Bárány, Bornyú, Öz, vagy leg alább Táj, Vaj, Sajt légyen, ha a' Nap-fény éri azokat; minthogy az említett állatok azokból a' Dolgokból élnek. De e'féle példákat nem tudunk a' Termézetben.

De ha olly fokot engednénk-is meg, hogy mind belső mind külső lehetőség légyen a'ban, hogy tsúpa Történetből formáltassék az Élő állatok Teste; még-is egészen el-rontaná azt az okoskodást, e' következő gondolat. Történetből Éarmazni valaminek, a'nyit téÉzen, mint minden bizonyos fel-tett vég nélkül, minden bizonyos Regulák Éerint való munkálkodás nélkül Éarmazni; ugy hogy az a' Törvény, a' mellyet minden Tselekedeteiben maga előtt tart Éüntelen a' ~~Termézet~~, ez légyen: hogy, *semmi Rend, semmi Regula, semmi Tzél ne légyen az ő munkáiban.* Tehát valami ettől

Ha ugyan-is *vagyon Történet*, és Éüntelen mun-

a' Régulától el-távozik, az mind ellenkezik a' Történettel, az nem lehet Történet. Már pedig, ha az Élő állatoknak Testeket, Életeknek módját, 's minden környül álló dolgait meg-tekintjük; mind azokat változhatatlan állandó Regulák Éerént lenni, és bizonyos végre tzélozni találjuk; és következésképen ellenkeznek a' Történettel, nintsenek Történetből.

A' melly lehetetlen azért hogy a' fellyebb említett 'sákból ki-tellyék a' Virgilius Verte, ha Éintén egy egész Armadia a' véghetetlen Örökké valóságig meg-Éünés nélkül huzogatná-is a'ból ki-felé a' Betüket: é'pen olyan lehetetlen, hogy a' Történet akár melly fok munkája után csak egy Balhát, vagy egy Balha lábat-is formálhasson.

Semmit se könnyebbitik azok a' nehézséget, a' kik elmésebben akarván gondolkodni, így igazitják meg-azt az okoskodást; hogy nem tsúpa otromba matériából Éarmaztanak az Élő állatok; hanem azoknak egész formájok öröktől fogva meg-vólt holmi apró Tojásokban, a' mellyek mind a'dig hányódtak vetődtek, míg egyÉzer meleg helyyre találván, mind ki költtek. De ezzel ki-nem magyarázzák az Élő állatoknak Történetből lett Éarmazásokat. Ugyan-is, mitsoda fundamentomból véÉik-fél azokat a' Tojásokat? Honnan lettek azok? Kítsoda tudta minden Nembéli állatoknak részeit egy kis compendiumban olly mesterségesen bé-Éorítani? Vagy ha ezen Tojásoknak eredetéről semmit se vi'sgálódván, vaktába meg-engedjük azokat, hogy meg-vóltak, hogy maradhat-

munkálkodik, miért vagyon hát, hogy még se láttunk soha semmit-is, a' mit az formálna? (*)

EUKRA-

tak - meg azok a' rothadástól öröktől fogván mind az ideig, a' mig ki - kelhettek? Ha ez-is lehetséges volt; mi tette termékenyvé azokat a' Tojásokat? mert ma-is látjuk, hogy a' Tyúk Tojásból Kakas nélkül semmi sem lesz, hanem hamarébb el-rothad. Mellyik része volt ezen Materiának alkalmas a'ra, hogy a'ban, mint valami Méhben tápláltsanak a' kis állatok? ki-kötötte - meg szüretések után az ő Köldököket? Mitsoda Anya emlője szoptatta meg a' leg-első Gyermekeket; vagy mellyik töltött meg-rágort eledelt a' kis madár Fiú begyében? Mind ezekből ki-tettzik, hogy ez az egész gondolat merő hazontalanság legyen.

(*) A' Történetnek, általmazói (: a' kiknek halgatag vélekedéseket a' közlebb való időben nevetségesen igyekezte mütogatni egy Auctor azon munkájában, a' mellyet *az élő állatok eredetéről való Víssgálódásnak* nevez) úgy gondolkodnak, hogy nagy erőssége ez az ő Értelmeknek, hogy mind a' plánták, mind pedig az Élő állatok között találtnak idétlen jövések és fajzások; a' honnan, úgy mondanak, ki-tettzik, hogy minden dolgok csak Történet szerint folynak. De e'zel csak a' magok vakmerőségeket, vagy pedig igen nagy eztelenségeket mutatják - ki. Tégyük félre a' fellyebb valóokban említett Fundamentumokat, a' mellyeknek epen nints az ellenekre, hogy idétlen Plánták 's állatok vagynak; és csak ezt az egyet gondoljuk-meg. Légyen úgy bátor, hogy

EUKRATES: Ha színtén meg-engednök-is azért, hogy öröktől fogva szüntelen való mozgásban lett volna valami *Matéria* (: a' mellyet mindazonáltal nem lehet fel-tenni, ha csak azt is fel-nem tézfük, hogy öröktől-fogván valami más ok-is volt azon a' *Materián* kívül :) ugy-is képtelenség volna azt mondani, hogy *Történetből*, tsúpán csak a' mozgás által, olly sok ezer rendes és egymással meg-egyező *Formák* származhattak volna. De még sokkal nagyobb képtelenségnek fog-tettzeni Te előtted ez a' fel-tétel, ha meg-gondolod, hogy ezek a' számtalan sok *formák*, mind egybe vagynak köttetve egy mással. Bizonyos *familiák-ra*, *nemekre* és *Rendekre* (*in Familias seu species, Genera et Ordines*;) vagynak azok el-oztatva, a' mint már reggel láttad. A' mellyből egy ollyan szép egymásból folyó lántz lé-

fen,

hogy száz ezer Emberek 's állatok között mindenkor, vagyon egy idétlen. E' szerint száz ezer formák közt egyen kívül a' többi mind szép és régula szerint formáltatott. Hát már az az egy idétlen nagyobb erősség-é a' Történet megbizonyítására, mint sem ellenben száz ezet rendes forma a'nak meg-mutatására, hogy mindenek bizonyos végből léznenek? kitsoda okoskodott úgy valaha, ha csak eztelen nem volt? De az idétlenekről a' következőkben főgunk befélleni.

fen , a' melly az élet nélkül való Földtől fogva a' *Mineralekon* és *Plántákon* által egészen az Emberig nyúlik. Ha meg-engednök-is azért , hogy a' *Történet* képen rendel özve rakattatott *Formákat* tsinálhat; de hát azt lehetne - é annak tulajdonítani , hogy ez - is tsak *Történetből* legyen, hogy mind azok a' sokféle dolgok azon egy Fő végnek el-érésére olyan alkalmatosok legyenek ?

CHARITES: A' midőn ezt meg-gondolom óh EUKRATES, olly nagy értelenségnek lenni tetszik előttem a' *Történetről* való vélekedés , hogy mi módon maradhatott az meg - mind e' mái napig-is az emberek között, által nem látom.

EUKRATES: De vi'sgaljuk meg más ítélet tételeket is a' *Termézet* felől, a' melly első tekintettel jó fundamentomon láttatik épülni. Sokan láttatnak azt meg-engedni, hogy minden *állatok* egy értelemmel bíró valóságtól teremtetek, ha tsak magánosan gondoljuk azokat; de közönségesen tekintvén a' *Termézetet* , hogy a'ban mindenek azon egy *planum* szerént rendeltettek, és egy Fő végre szélezzanak, azt tagadják.

Igy okoskodnak ugyan-is azok az emberek: hogy vagy sok Teremtők dolgoztak egymás

más után a' *Termézetben* , de a' kik közül egyik-is a' másik munkájára nem figyelmeztet; vagy pedig ha az tsak egy munkálkodó valóságtól származott, úgy azt kell mondani, hogy annak semmi gondja nem volt a'ra, hogy meg-egyezés legyen az ő munkájában. Innen vagy az azért az, az ő ítéletek szerént; hogy a' *Teremtésnek* munkái között semmi egyesség ne legyen. Sok idétlen Fajzások vagynak, a' Farkas-meg ézi a' Barányt, a' Kigyó meg öli az Embert , egyik része a' *Termézetnek* ellenére vagyon a' másiknak , 's a' t. Nem lehet az , hogy illy sok egy - másal ellenkező dolgoknak azon egy szerzője legyen: vagy pedig ha mind egytől származtanak , azt lehet gondolni , hogy az nem hánytta vetette jól meg, mire szélezzon az egész munkában; ha egy nap egyet , más nap viszontag azzal egészen ellenkező dolgot formált, semmit se figyelmeztvén a'ra, mi lesz végezetre az egész munkából, ha el-készül. E' szerént semmi *Természeti Végek* nintsenek a' *Világban*, hanem azokat tsak magok költik az Emberek.

Nékem úgy tetszik hogy ezek az Emberek igen kevésel okosabbak az elsőbb rendbelieknél. Ha ugyan-is tsak egy kevésé figyelmeztél-is a'ra a' mit az egész *Teremtésben*

lévő meg-egyezésről mondtam, észre vé-
fed, hogy a'ban mindenütt csak egy Vég,
még pedig igen Bölts vég uralkodik. Mert
külömben mi módon tarthatnák -fel fűntelenül
minden *Nemek* ö magokat? Hallotta-e pedig
azt valaki valaha, hogy a' Természeti Dol-
gok között avagy csak egy *Nem* el-fogyott
vólna.

Ha egy Városba igen sok -féle állapotú
és méltóságú lakosok vólnának; de a' kik kö-
zött semmi jó rendel folyó igazgatásnak for-
mája nem vólna; nekem, úgy tetszik hogy
kevés idő múlva sok Familiák el -puftulnának
azok között. Bizonyára olyan szép, és olyan
igen szemben tűnő az egész Természetben va-
ló meg-egyezés, ha közönségesen nézzük -is
azt, mint fűntén a'nak akármellyik részében
való Egyesség. A' melly erősségekkel meg mú-
tattam azt, nem lehet azokat el -rontani. A'
melly nehézségeket pedig az ellen fűktak for-
málni, leg-kisebb tekintetet sem érdemlenek.
Vi'sgállyuk meg-mindazáltal azokat.

Sok -féle képpen meg-lehet azt mutatni,
hogy a' *Plánták* 's az élő állatok között lé-
vő idétlen Formák 's Fajzások épen nem el-
lenkeznek a' Természetben intéztetett véggel.
Ugyan-is, vagy úgy nézhetjük azokat, mint
Tzé-

Tzélul fel-tett véget, vagy pedig mint a'
mellyek csak meg-engedtetek. Már pedig
ha a' Természet Alkotóját Ertelemmel bíró és
Mindenható valóságnak lenni tartjuk; úgy a'
nak, a' mit az meg-enged, valóságos fel-
tett végnek kell lenni. Csak az hát itten a'
kérdés, vallyon képtelenség -é azt állatni,
hogy a' Természet Alkotójának vége lett vól-
na az, hogy idétlen Fajzások légyenek? A' ki
pedig ezt meg-akarná mutatni, a'nak, a' Te-
remtőnek e' Világ felől való minden gondo-
latit, a' mint azok egymással egybe kötve
vagnak, által kellene látni. A' melly mint-
hogy lehetetlenség; azért az idétlen Fajzásokból
nem lehet azt meg-bizonyítani, hogy
a' Természetben semmi bizonyos végre való
Tzélozás ne lett vólna, hanem azok leg-alább
egy olyan erőtelen gyanúságra adnak alkal-
matosságot a' mellyet mind a' *Filosofia*, mind
pedig a' Természetnek vi'ssgálása könnyen el-
igazíthat. (*)

De ne merüljünk-bé olly méllyen e'ben a'
Dólogban óh CHARITES, vi'sgálja meg csak akár-

I 3

ki

(*) Lásd a' *Természet munkáiból vétetett* VI.
erköltsi Elmélkedést. Nevezetesebben pedig
a'nak vége felé §. CXV. a' 129: 's 130. le-
velen.

ki minden *Nemü állatoknak* idétlen Fajzásit; nyilvánságosan meg-fogja látni, hogy azok-is mind azon rendes Regulák szerint éärmaznak, mint az ép állatok; tsak hogy kisebb gradusban vagyon a' rendazok között. De ha valamiben alacsonyabb gradusban vagyon a' Tökéletesség mint egyebekben, a'ból nem következik, hogy abban semmi bizonyos veg nem volna.

Azt mondják továbbá, hogy sok *mérges állatok* sok *mérges Plánták* vagynak, a' melyek halálosok némelly *állatoknak*; mind ezek nem éärmazhattak egy olyan Teremtőtől, a' ki minden Teremtéseiben a' magok életeknek megtartására igyekező indúlatot plántált.

De ez sem bizonyít semmit-is. Az ugyan igaz, hogy vagynak *mérges Plánták* 's *mérges állatok*; de hogy ezek a' végre teremtettek volna, hogy másoknak károkra legyenek, azt tsak az gondolhatja a' ki tudatlan. Sőt inkább éppen ezek a' Dolgok bizonyítják leg-hathatósabbán az egész Természeten való nagy egyességet. Honnan vagyon az hogy minden *állat* Természet szerint utállyá az olyan füvet, a' melly néki ártalmas? Az ökor egy egész rétet bé kerül, még-sem ézik-meg tsak egy ártalmas *Plántát-is*. A' mellyek veszedelmesekek,

mesekek, ki tudja azokat válaftani, 's ott hagyja. A' melly *Élő állatok* mérgekek, nyilvánságos jeleit mutatják a'nak, hogy a' Teremtő nem tsak jól-esmérte az ő mérges természeteket; hanem ennek felette, hogy kárt ne tehessenek, a' mennyire sükségesnek látta, meg is akadályoztatta. A' mérges *Krokodilus* olyan nehezen mozdulhat, hogy a' leg-lásubb prédája-is el-futhat előlle. A' leg-mérgekebb *Kigyó* olyan magát el-áruló zörgöt visel a' farkán, a' melly mind az Embereknek mind az oktalan állatoknak tudokra adja, hogy viseljenek gondot magokra. (+) A' *Skorpio* a' maga marása ellen való orvosságot magával hordozza. (*) Ki lehet hát még is olyan bal-

I 4

gatag

(+) Ez az *Amerikában* lakó irtóztató *Kigyó* *Krotalus*nak neveztetik. A' farkán lévő zörgője olyan formán egy másra járó héjból áll, mint a' Rák farka a' melly üressé lévén belől, olyan nagyon pattogtatja azt mentében hogy mezzére meg hallik, 's minden állat el-fut előlle. A' melly állatot utól ér, mint egy 10. minúta alatt meg sebesítvén meg-öli. Igéző *Kigyónak* - is szokták mondani, mivel néha a' Fák alá fekvén, olyan állhatatosan nézi a' fenn lévő Madarat, hogy a' dig el-nem vézi rólla a' szemét mig le-nem esik, a' mikor egybe el-nyeli azt.

(*) Egy szóval mind ezekben a' zines rendetlenségeken nyilvánssággal ki-tettzenek a' Terem-

rem-

gatag, hogy az e'féle dolgokban keressen erőseget a' Termézetben lévő szép egyesség ellen?

Ezt az egyet lehetne még valami fínnel, nóha igen kevés állatni, hogy talán sokkal tökéletesebb lehetne még a' teremtetett dolgok között való egyesség. De az az okoskodás - is csak az ember tudatlanságát mutatja - ki. Csak egy példát említsünk a' fokok között. A' méh fájdalmat okoz némely embernek az ő fulánkjával. Hagyjuk el most azt a' feleletet, hogy ennek az ember önön maga az oka, minthogy gondot viselhetett volna magára. Vedd-el a' méhtől a' fulánkot, majd

remtőnek intézett végei, ha ezeket megfontoljuk: 1) Hogy minden ártalmas állatok igen kevés számmal vannak azokhoz képest, a' mellyekkel foztak élni. *Lockmann carm.* 29. p. o. fokkal több a' Bárány mint a' Farkas, fokkal több a' Tsrinke, mint a' Sas, Ölyv; több a' Hering mint a' Tzet hal, 's más félc halak, a' mellyek a' Heringet meg-ézik, ha kapják. 2) Minden állatoknak, a' mellyeket a' többi üldözni foztak, szem-látomást való segítséget adott a' Termézet, és azok többnyire mind alkalmasok a'ra, hogy az őket üldözők előtt el-faladhassanak. Elég bővön le-irja ezt *Derham*, az ő *Physika Theologi* jában Cap. 14. p. 340. *Reimarus*, a, IX. Rézben. §. 10 lev. 654. edit. 4tae

(**)

majd semmi haszna se legyen. (**) E'képen nagyon egyebekben-is a' dolog. A' mit mi ártalmasnak lenni gondolunk, a'nak felette sok haszna nagyon a' Termézetben. Hogy bátorkodik hát egy Ember meg-határozni, mi legyen hasznos mitsoda ártalmas a' Termézetben? Ki méri azt mondani, hogy a' Termézetben intéztetett véggel ellenkezik az, hogy az Ember néha fájdalmakat szenved? hogy betegeskedik? Nem hasznos dolgok-é mind ezek, sok Emberekre nézve?

CHARITES: A' mit mondál az ártalmas állatokról, nem hogy ellenkeznének azok a' Termézetben való egyességgel; hogy sőt inkább azt bizonyítja. Annyira hogy már nem-is mérem elő hozni azt a' kérdést, a' mellyről néha foztam volt gondolkodni. Gyakran úgy tettett nekem, mintha nem mindennütt lehetne látni, hogy bizonyos végre való szélezés lett legyen a' Termézetben.

I 5

Mel-

(**) A' Méhek között csak azoknak nagyon fulánkjok a' mellyek mézet gyűjtenek. A' *Heringek* pedig a' mellyek nem dolgoznak, semmi fulánkok nintsen, és a' dolgozó Méhek meg-ölik azokat az ő fulánkjokkal, minekutánna a' magok munkájokat el-végezték, ne hogy azok az egybe gyűjtött mézet a' mellybe semmit se segitettek, el-veszteges-fék. Lásd *Reomürt* (*Reaumur*) az *V. dik Tomusban*.

Melly fámtalan fok *Plánták* és *Bogarak* vannak a' mellyeknek, ugy láttzik, hogy semmi hasznok nintsen? Ugy láttzik, hogy a' Termézet szükség felett veztegette a' maga tsúdait.

EUKRATES: Hogy valósággal előre elintézett végei légyenek a' Termézetnek, azt senki se tagadhatja. Mett fok ezer példákban nyilván láthatni, miért tselekedte ezt, vagy a' mázt. Epicurus midön ezt tagadni akarná, azt mondotta: hogy a' *Rétzének* nem azért vagyon széles talpa hogy útfon véle; hanem mint-hogy ugy mozgathatja magát leg könnyebben, azért ufik. Akár melly elmés gondolatnak láttatik ez, mindazáltal meg nem állja a' próbát. Tsak egy dolgot jegyzek - meg előtted a' melly az Epicurus értelmet egezzén megtzáfolja.

Honnan vagyon az, hogy az oktalan állatok a' következő időre-is gondot viselnek magokra? Mikor a' *Pillangók* tojni akarnak, olyan Fákra repülnek, a' mellyeket az előtt nem láttak. Most egy *Plántáról* másra repdes vala, hogy a' Virágokból mézet fívjon; de mihelyt észre vézi, hogy ideje már a' benne lévő Tojást ki-tojni, leg-ottan el-hágy minden virágot, és egy olyan Fára tojja a' tojását, a' mellyen soha töbör nem vólt. Ki mondhatná azt, hogy é're a' végre alkalmaztosabb

tosabb ez a' Fa mint más vólna? Miért repül még - is mindenkor egy bizonyos *Nemű* fára? Némelley *Hárs fára*, más *Tölgy fára*, harmadik *Fenyő fára*? A' tapasztalás mutatja, hogy ez azért esik, mert az a' *Bogár*, a' melly a' *Pillangó* tojásaiból ki-buvik, tsak annak a' Fának leveleivel élhet. Hasonlatosképen lártjuk, hogy fok *Bogarak* repdesnek a' mezökön vagy a' levegő Égben, a' mellyek mindazáltal soha se tojnak másuvá, hanem tsak a' Vízben. Ugy formáltattak ezeknek minden Tagjai, hogy azt könnyen véghez vihessék; de hasonlatosképen, tojhatnának a' szárazra is. Nem azt mutatja-é hát ezen tselekedet, hogy ezek az *állatok* előre elintézett bölts Törvények szerint igazgattatnak? És így a' Természeti Dolgok valósággal bizonyos végek szerint formáltattak.

De ki-tudhatja minden Dólgokban a' végeket? olly véghetetlen Értelem kívántatik a' ra, a' melly véghetetlen fokak a' Termézetben lévő Dolgok. Minthogy pedig a' Termézetnek egész rendét által nem lártjuk, innen szükségesképen fokaknak kell lenni a' Termézetben, a' mellyeknek hasznát nem tudjuk. Minthogy az egész Teremtésben lévő *planumot* egy véghetetlen Lélek formálta, innen

nen szükségesképen következik, hogy az ő végeit sokszor ne tudjuk; és hogy a' mi azokról való gondolatinkban majd mindenkor megtsalatkozunk. Ki-találhatja - ki a' véghetetlen Teremtőnek gondolatit, ha önnön maga ki-nem nyilatkoztatta? Mindazáltal, azokról a' dolgokról-is mondhatunk valamit, a' mellyekben mi lett legyen a' Teremtőnek vége; egészen által nem láthatjuk.

Tapasztalhatni azt, hogy a' Természeti Dólgoknak minden *Nemei* ugy özve vagynak köttelve egy másal, hogy egyik a' más nélkül fenn nem állhat. Alig lehet olyan *Plánta Nemet* találni, a' mellyel ne élne valami *állat*. Ezel viszontag más *állat* él. Ha vagy egy *Nem* el-töröltetnék; a' második is el-veéne, ez ismét maga után vonná a' harmadikat, és így végezetre az egész Természet oda lenne. Ez a' Felelet ugyan helyes; nekem mindazáltal nem rézen eleget; mivel nem látom által, hogy a' Természeti Dólgoknak ezen özve köttetések szükséges volna. Nekem ugy tetszik, hogy minden vakmerőség nélkül tovább lehetne még menni az a' ról való gyanakodásban. Én ugyan-is így képezelem ezt a' dolgot:

Ha a' Földön csak az *Emberi nemzetet* vézem

vézem-fel, könnyen által látom, hogy a'nak tápláltatására, könnyebbségére, és gyöuyörőségére, (:minthogy e're-is gondja volt a' jól révő Természetnek:) sok dolgok kívántatnak-meg. Minden *állatok*, minden *plánták*, minden *Értz* és *Kö Nemek* szükségesek e're. Minthogy a' Természetnek nintsenek kezei; olyan magokban mozgó *Machinák* által kell az a'féle *materiálékat* és nedvességeket kézfíteni, a' mellyekből ismét azok a' dolgok készülnek, a' mellyeknek közelebbről való hasznokat lehet venni. Én azért ugy képezelem az *Élő állatokat* és *Plántákat* más egyéb hasznok mellett, a' mellyeket belőlök véten a' Természet, mint meg a'nyi *Chymica machinákat*, a' mellyekben a' Természet számára más dolgokhoz szükséges nedvességek főzöttetnek, elegyítettnek, 's kézfítettnek. A'nyival hihetőbbnek tetszik ez énnékem, ha meg-gondolom, hogy minden *Plántának* 's *Élő állat Nemének* maga különös szagu és ízü nedvessége vagyon. Minden *Plánta* a' Földből szívja a' maga nedvességét; de minthogy mindenik különböző formán vagyon kézfülve; ezokáért mindenik másképen elegyíti 's főzi a'bé-fívott nedvességeket. E' képen, samtalan sok-féle nedvességeket és *Materiákat* talál a' Természet, a' mellyek talám elég-

elégsegek a'ra, hogy azokból a' Termézet közönséges Törvényei szerint más szükséges *materiálék* készüljenek.

E' következő példával lehet ezen gondolatot ki-világosítani: Sok *materiálék* kívánatnak meg a'ra, hogy azokból a' Termézet közönséges Törvényei szerint valami *Értz nem*, p. o. *Vas* formáltassék. Azon *materiálék* között, a' mellyek leg-elsöben teremtetek, nem találhatunk olyan rézek, a' mellyek ha egybe rakattatnának, *Vas* lenne belőlök, hanem kétség kívül a' *Plánták* és az *Élő-állatok*, azok a' *machinák*, a' mellyek a' *Vas* formáltatására szükséges nedvességeket készítik.

CHARITES: Ezen magyarázatod a' Termézet felöl való több gondolatidhoz igen ilendő és leg-alább azt meg-mutatja, hogy nem könnyen lehet azt meg-itélni, hogy vallyon szükségtelen legyen - é a' Termézetben valamelly Dolog *Neme*. Kétség kívül szüksége vagyon a'ra a' Termézetnek.

Ezek a' Gondolatok sok más külömb külömb féle beszélgetésekre vittek bennünket, a' mellyek között el-közelítvén az éjtzakai sebétség, kényszerítettünk haza menni.

N E-

BESZÉLLGETÉS.

A' TERMÉSZET BELSÖ

SZÉPSÉGEIRÖL.

CHARITES: Semmi se; munkálkodik hathatósabban az ember Elméjében, mint az új és váratlan Dolog. Gyakorta a' leg közönségebb Dólgok - is mikor leg-elsöben látjuk vagy halljuk azokat, olyan Indulatokat fereznek mi bennünk, a' mellyek az el - bámúláshoz közelitnek. Minden szem-pillantásba tapasztaltam ezt az én Baráttommal való Beszélgetés közben. Valamit az egész Nap beszéllett ö nékem, az többnyire mind új és váratlan dolog volt előttem. Egézen el foglalta az az én Elmémet, midön leg - elsöben érzettem én ezt. Semmi se volt már szép se tsúdálatos előttem, csak a' Termézet. Egy olyan forma új Világba helyezetttem én a'kor, a' mellyben a' Régiröl egézően el-felejtkeztem. Nem -is emlékezem hogy lettem volna egéző életemben olyan gyönyö-

nyörüséges állapotban, mint e'kor. Azt jegy-
zettek meg, hogy ha a' vakon fülettetett Em-
bernek az a' szerentséje esik, hogy fene vi-
lágát meg nyerje; ki-mondhatatlan gyönyörü-
seget érez a'kor midön leg-elözör kezd látni:
é'pen így volt az én állapotom, mikor leg-
előzör tekintettem meg a' Termézetet. Még
most-is ugyan mindenkör nagy gyönyörüséget
látok én a'nak szemlelésében; de a'kor finte
magamon kívül voltam, és lehetetlen volt én-
nékem azon kívül más Dólgokról gondolkod-
ni vagy befélleni.

Vatsora után a' maga kamarájában vitt
engemet EUKRATES, a' holott folytattuk a' be-
féllgetést a'ról a' gyönyörüségről, a' mellyet
magával hordoz a' Termézet vi'sgálása; a'
midön így szóllok néki: véghetetlen hálada-
rossággal tartozom én Tenéked óh EUKRATES,
ezen tanítádért, a' melly olly fok gyönyö-
rüséget érez, és jövendőben még többet-is
ígér énnékem. Meg-feddésre méltók azok,
a' kik a' Tudatlanság miatt ezt a' gyönyörü-
séggel tellyes Világot nem keresik.

EUKRATES: Azokat leg-alább lehet vá-
dolni, a' kiknek semmi dolgok sem lévén,
füntelen való heveréssel, és a'zal együtt já-
ró unalommal élnek. Ha nem birnának olyan
éles

éles elmével, hogy a' Termézetnek magos-
sabb gradusú szépségét által láfsák, a' melly
a' Termézetű Dólgokban lévő szép *proportio-*
ból, egyefségből és Bölts rendből származik:
annak külső szépségével leg-alább élhetnének,
a' melly a' tanúlatlan mezei Embert-is gyö-
nyörköttdeti.

Ugy-is láttzik óh CHARITES, hogy ez-is
kiváltképen való vég a' Teremtés-
ben, hogy gyönyörköttdése az Em-
bert a'nak vi'sgálása; minthogy ab-
ban minden féle Lelkek magokhoz
illendő gyönyörüségeket találhatnak, azok a'
talám böldegabb Lelkek, a' mellyek inkább
füllettek a' mélységes gondolkodásra, mint
akármelly egyéb munkára, nem találják itt
végét a' magok gyönyörüségeknék; mivelhogy
soha se járhatnak végére a' Termézetben lévő
el-rejtetett Böltségségnek és Mesterségnek. A'
más rendbéli Emberek, a' kik nem olyan
mélyen gondolkodnak, kiknek Indúlatjuk az
ollyan féle szépséghez vonódik inkább, a'
melly a' Dólgokban lévő *proportióból* és szép
Rendből származik; olly fámtalan fok féle
dólgokban találnak gyönyörüséget a' Termé-
zetben, a' mint ezt láttad, hogy a'ban soha
se lehet fogyatkozás. A' leg-alsó rendbéli

K

Em-

Emberek - is, a' kik tsak a' mindjárt fémbe tünö szépséget tudják érezni, a' kiket tsak az új váratlan, és tsúdálatos dolgok gyönyörködtetnek, midön nem - is tudják a' magok gyönyörködéseknek okát; ezek - is mondom mindenkor fel-találják a' Teremtésben, a' mit keresnek. Nem szóllok most semmit valamelly vidéknek szépségéről, az égnek pompáságáról; hanem más féle és fokkal közönségesebb gyönyörüségről a' mellyre a' leg-együgyübb Ember se lehet érzéketlen.

Ez färmazik fok Természeti Dólgoknak valóssággal tsúdálatos és nem reménylt különös tulajdonságokból Igen fok e' féle tsúda vagyon a' Természetnek mind a' három Országában. Emlékezz tsak a'ra óh CHARITES, mit miveltek az Embereknek elméjében az *Electrica Machinával* tett próbák, mikor még új volt ez a' Találmány? Meg-indult minden felé az újságon kapó Elme, mint valami olyan Dólgon, a' mellytől függ egy egész Ország' Boldogsága. A' tudatlan fínt' úgy gyönyörködtette magát a'zal, mint a' tudós; az együgyü, mint a' leg-böltsebb.

CHARITES: Akkor valóssággal eleven volt az egész Világ, és senkinek se lehetett únalmas az ideje; mert próbákat tett ezzel az új Talál-

Találmánnyal, vagy nézte mikor más próbál, vagy leg-alább a'ról fetsegett. Ha gyakran lehetne a' féléket adni az Emberek e'zére; olyan kellemetes idő töltésre akadnának, a' mi-némüt tsak lehetne kívánni.

EUKRATES: Tellyes a' Természet olyan tsúdálatos Dólgokkal. A' *Mágnés* valóssággal nem enged e'ben a' részben az *Electrica* erőnek; és fok más *mineraléknak*, az az, a' *kövek Országára tartozó Dólgoknak* igen különös tulajdonságai nem kevésbé tsúdálatosok. A' *Kén-esőnek* igen hig vólta és tsúdálatos formája (*) az *aranynak* az a' Természete, a' melly férént azt vékony pléhvé vagy papiros formává lehet tsinálni, és ugyan a'nak a' tűzben minden változás nélkül való állandósága, (**)

K 2

a vi-

(*) Ugy láttzik hogy a' *Kén-eső* az, a' mi a' mesés időben *proteusnak* neveztetett. Ez minden formára által változhatik, utóljára pedig ismét az előbbeni formában láttzik, a' melly az ő rendes formája. Ha tűzben tétetik, Gőz formában fel-felé mégyen; ha fokáig rázzák, porrá válik, válaftás által fejer által láttzó kemény Kristályt lehet belölle tsinálni, 's a' t. de a' maga előbbeni formájára mindenkor ismét el-lehet változtatni. Lásd *Boerhåve experimenta cum Mercurio im Hamburgischen Magazine.*

(**) Valóssággal tsúdálatos az *aranynak* ezen tulajdonsága. Egy *Augspurgi* Mester Ember egy nehézék (*granum*) aranyból 500. lábnyi hozzú-ságu

a' világoskodó könek, az értzeknek tsúdálatos Formájok, a' mellyekben vagynak a' *metallumok*, vagy a' különböző értz nemek, az olyan kövé változott dolgok, (*petrificatumok*) a' mellyek a'tól a' helytől, a' hol éoktak rendszerint teremni u. m. a' Tenger fenekétől, gyakran egynéhány ezer mért földnyire, a' Hegek tetején találtnak; mind ezek, és a' kövek Országában találtnak fok ezer más dolgok, ugy láttzik, hogy a' mi ujságon kapo Eleménk' gyönyörködtetésére formáltattak.

CHARITES: Tsak az a' kevés-is a' mit én imitt amott láttam vagy hallottam az a' féle dolgokról, nagyon meg illetett engemet. Igen

ságú fonalat csinált, ROBERT BOYLE egy üveg kementzébe lévő erős tűzbe vetette az aranyat, és két hólnapnál tovább hagyván a'ban a' nagy hévségben, leg-kisebb híjját se találta, a' midön ellenben a' több értz nemek mind füsté váltak e'ben a' nagy melegben. (+) A' *Mineraléknak*, ilyen tulajdonságokat látni, vagy leg-alább az e'félekről való írásokat olvasni; igen kellemetes foglalatóság az olyan *Elemének*, a' mellyben, vagyon valami kevés tudni való kívánság. A' *Chymia*, a' melly a' Föld' gyomrában lévő dolgoknak Tulajdonságait vizsgálja, egy igen kellemetes Tudomány; és a' melly Ifjak a' nemesebb Tudományokra (*ad elegantiores literas*) éanják magokat, ezen kellene kezdeni.

(+) Lásd BOYLE *Chymista scepticus*. pag.

gen nagyon bámúltam nevezetesen, midön ez előtt nem sokkal némelly különös *Chimicum experimentumokat* műogatótt előttem egy valaki. Láttam, hogy két féle hig materiát, a' melly mindenik hideg volt, özve töltvén, nagy láng és pattogás lett belölle (+) a' melly mitsoda nagy tsúdálkozást indított én bennem, alig tudom meg-mondani. Láttam ismét, hogy más két féle hig materia özve töltetvén, egy szem pillantásban kemény matéria lett belölle. (++)

EUKRATES: Ollyan veszedelmes az e'féle dolog óh CHARITES, hogy alig lehet azt félbe hagyni; és én el-hízem, hogy nem annyira az aranynak szerelme, mint ez az újságon való kapás, és a' Termézetben lévő nem reménylt dolgok szemlélésére való vágyódás tartóztatott fok boldogtalan Embereket olly fok ideig a' magok kementzéjek és tégelyek mellett, a' mig minden jószágok füsté lett. (+++) E'képen a' leg-ártatlanabb indú-

K 3

latok-is

(+) Spiritus vitrioli optime concentratus cum aqua, vel oleo Caryophyllorum mixtus.

(++) Offa Helmotiana. Vid. BOERHÁVE *Chymia* pag.

(+++) Az *Al-Chymistákközzül*, a' kik azt éokták mondani magok felől hogy ollyan titkos, és tsak,

ja, hogy a' *Plánták Nemzését* követő környül álló dolgok olly tökéletesen meg-egyeznek az *állatok nemzésében* elő-forduló dolgokkal, hogy a' *Plántákat* valóságos *állatoknak* kellyen tartani.

A' *Plánták* között a' *Nyösfény Nemben* } a' virág alsó részén egy félre lévő }
 A' *Plánták* } }
Nemzésének } }
módja. } }
 és többnyire sok hárttyákkal körül }
 vétetett helyen vagyon egy rejték. E'ben a' }
 rejték helyben vagyon a' magnak első kezdete }
 mint kintén az *Élő állatokban*-is egy bá- }
 torságos helyen, vagyon a' *Tojásnak* első }
 kezdete. E'ben a' helyben; sem az *Élő álla-* }
tokban a' *Tojás* sem a' *Plántákban* a' mag el- }
 nem kézüil egészzen, és nem vitetik arra a' }
 Tökéleteségre, hogy abból új *Plánta* vagy }
állat fármazhassék, ha csak valami *elevenítő* }
szellő a' melly itt nints jelen ki-nem költi azt. }
 Ez az életet szerző ok mind az *állatokban* }
 mind a' *Plántákban*; a' *Hím Nemnél* vagyon }
 a'hol ismét tsúdálkozásra méltó meg-egyezés va- }
 gyon mind azokban az útakban, a' mellyeken a' }
Nyösfény Nemben azon helyre mégyen ez az }
elevenítő erő a' hol van a' *Plántának* és az }
Élő állatnak első kezdete; mind pedig a' *Nem-* }
zés előtt, és az azután való környül álló dol- }
 gokban.

CHARITES: Ha mind ezek így vagynak, }
 való-

valósággal igen sok itt a' tsúdálkozásra való }
 matéria. Ki-gondolhatta volna valaha azokat? }

EUKRATES: Semmit se kételkedj arról, }
 hogy ezek igazak ne vólnának. Sok ezer pró- }
 bák által meg-bizonyított már az; és erről }
 a' magad tulajdon szem látása által is meg }
 győződhetel, sőt sokkal több tsúdákat fogsz }
 abban látni, mint sem én azt le-irhatnám.

Ez a' *Plánták' Nemzése* csak }
 magában-is elég tsúdátatos, de sok }
 kal nagyobb grádusban tsúdálkozás- }
 ra méltó leűz az, ha a' *Plánták' kü-* }
lömböző Nemeinek Nemzéseinek módját meg- }
 gondoljuk. Minthogy a' *Plánták* a' magok }
 helyekből meg nem mozdulhatnak, sem pe- }
 dig egymáshoz nem mehetnek mint az *Élő* }
állatok, ennek okáért a' *Nemzésre* nézve más- }
 formán kellett azoknak formáltatni. Ha a' }
Nyösfény Plánta meűze vagyon a' maga *Hím* }
Társától, csak magánosan özvegyen él, és sem- }
 mi magához hasonló *Plántát* vagy magot nem }
 hagyván, meg-hal. Ha pedig nem felette nagy }
 a' közöttök való távólság, úgy a' szolgálatra }
 termelt felek segítségül lehetnek a' maga }
 helyében meg-mozdúlni nem tudó szerelmes }
 félnek. Ezek ugyan-is az egyik párnak tsók- }
 jait, és olly hathatós ölelgetéseit vízik a' más }

párhoz hogy nem lesz az tovább özvegy, hanem maradékot hágy maga után.

CHARITES: Ollyan dolgokat befélelő most előttem óh EUKRATES, a' mellyek nagyobbak egy tsúdánál. Talám nem - is befélelő lesz valójában ?

EUKRATES: Ne tarts kedves Barátom semmit - is mód nélkül való Tsúdának a' Természetben. A' mit mondok néked, az a' Éőknak tulajdonképen vétetett értelmek szerént (*proprie*) is mind igaz. Mi köztünk csak hiába hívják segítségül a' szerelmesek a' *Zefirust* vagy a' *Nap nyugoti szelet*, hogy az az ő fohajtásokat és Tsókjaikat az ő kedvesekhez vigye. De a' *Plántáknak* tsúdálatos *Országokban* olly valósággal segítségül vagynak a' Éőlek, a' mint fíntén elő-beféleltem. Tudhatod azt a' mint beféllenek a' *Palma fáról* az valósággal mind igaz. Sok bizonyos próbák által igaznak találtatott az, hogy egy *Plánta* más *Plántát*; a' melly ő tölle alkalmas távolságra vagyon, meg-terhesíthet, vagy termékenyvé tehet. Abban pedig már ma semmi kétség nintsen, hogy ez a' Levegő Éőnek Éőlgálatja által mégyen véghez, a' melly azt a' *meg elevenítő szellőt*, a' melly a' *magot* termékenyvé tézi, a' *Nyösfény virág* kebelében vízi, a' melly

a' melly különben a' Levegő Éő Éőlgálatja nélkül magtalanul maradna. A' *Plánták* között nem tsak a' *Palma fának* vagyon ez a' természete. Hasonló erőtelen szerelem van a' *nyár fába*, némelly *fűz fába*, és sok más féle *Plántákba*. (*)

Más *Plánták* ellenben sokkal szerentsébbek ebben a' részben; a' midőn a' Természet mind a' két *Nemet* közel tette egymáshoz. Mind a' *Him*, mind a' *Nyösfény Nem* azon egy száron vagynak, és gyakorta ollyan közel, hogy az ő egymás között való nyájaszkodások nem igen vagyon védelemre kitétetve, szabadon küldözhetik egymáshoz az ő tsókjaikat; mivel rövid az út. Semmi se választhatja el az illyen párt egymástól, még a' Halál sem; mert minthogy mindenik azon egy szárról tápláltatik, egyzersmind halnak

(*) A' *Palma fában* vették ezt észre leg-elsőben, mi módon nemzenek együtt a' *Him* és a' *Nyösfény Nem*. A' *Persia* lakosai a' kik nagyobbára ennék a' fának gyümölséből élnek, segítik ennek a' fának nemzését. A' mikor ugyan - is rendes ideje vagyon, a' *Him palma fának* magvát a' *nyösfénynek* virágára rakják. Ennek formáját és le-írását lehet látni *Kempfernél in amoenitatibus exoticis*. Némelly *Plántáknak* a' Levegő Éő tézi ezt a' Éőlgálatot sokakra nézve pedig nints erre Éőkség, minthogy mind a' két *Nem* együtt vagyon.

nak meg-is; egész életében mindeniket egy forma Történet találja.

CHARITES: Oh melly szép példája ez az olyan hív pár *fiúnak*, a' mellyeket úgy özeve kötött a' szeretet, hogy semmi szerentse nem találhatja úgy az egyiket, akár jó, akár rossz legyen az, hogy abban a' másik-is részt ne végyen; minthogy úgy özeve fűzetett mindeniknek *fiúve*, hogy mindenik ugyan azon egy *háron* lenni láttassék.

EUKRATES: Bizonyára valóságos példája is ez annak. De hát a' harmadik rend béliekről mit mondasz, a' mellyeket még közelebről tett egygyé a' Termézet? Ezek nem csak egy *háron* vagynak, hanem e'nek felette, ketten téznek egy Testet. Illyenek többnyire mind azok a' virágok, a' mellyekben mind a' *Hím* mind a' *Nyösfény Nem*, egymástól ugyan külön, de mindenik azon egy virágban vagynak.

CHARITES: Ugy tettik hogy azokat nem annyira lehet irigyelni. Én mindazáltal igen nagyon tsúdálkozom a' Termézetnek a' *Plánták* körül való munkáján. Melly igen sok tsúda lehet még ott a' hol nem - is lehetne keresni?

EUKRATES: Az e'féle tsúdákkal minde-
nütt

nütt tellyes a' Termézet. Meg-látod, és el-is hízed, ha ezen közönséges tulajdonságokon kívül, a' *Plánták*nak különösebb tulajdonságait - is meg - esméred. Mindeniknek vagyon maga különös tsúdája; és ha mindeniket külön külön kezded vizsgálni, soha sem ér véget benne. Gondold-meg a' többek között csak ezt az egyet a' *Plánták* nemzésében: Mint hogy az *Élő állatok* érzékenységekkel bírnak, és akár melly felé mozdulhatnak, könnyen nyomhatott olyan indulatot azokban a' Termézet, a' mellyet követvén egyik *Nem* a' másikat fel keresi, és azzal egyesül. De hogy ezt a' véget a' *Plántákban*-is ellehessen érni, a' mellyek se nem éreznek, se nem mozognak; arra több mesterség kívántatott, és tsúdátosabb-is.

Ha közelebről kezded vizsgálni a' Termézetet; sokkal több mesterségeket találz még a' *Plántákban*, a' mellyek ugyan ezen végre rendeltettek. Meg-láthatod. p. o. mint hajol a' Föld felé a' *Tsáfár Koronája* névű virág (*Fritillaria Imperialis*) és sok más virágok, hogy e'képen egyesülhessen a' két *Nem* egymással. (*) Másokban pedig, a' hol a' *Nyösfény*

(*) Ezen kívül sok más tsúdálkozásra méltó Dol-
gok-

tény Nem sokkal magosabb helyen vagyon mint a' *Him*; észre véked, hogy a' *Himnek* nemző magva a' *Nyösfénnek* arra a' végre rendeltetett részében nagy sebességgel fel-pattan, és azt bizonyosan el is éri.

Épen ilyen tsúdák vagynak a' *Magok*-ban-is. sok ezer meg ezer mesterségekkel kellett élni a' Természetnek, hogy azt meg-akadályozta, ne hogy minden *Magok* együvé esvén, a' ki növe *Plántának* akadályára legyenek. Erre nézve némely *Magokat* fényesen kétfített; másoknak féles koronát adott, a' melyeken lévő könnyű pihek által a' levegő Égben meze el-repülnek, úgy hogy e'képen a' helyekből meg-mozdítani nem tudó *Plánták* más Országokban *Coloniákat*, új lakosokat küldhetnek. Ollyan *Plántát* láttam egyszer a' többek között, a' melly midőn meg-ért a' magva,

gok-is vagynak ebben a' részben. A' *Liliomok*-ban, és sok más virágokban, ollyan magosan vagyon az az út vagy tsatorna, a' melly által termékenyvé tétetnek, hogy azok a' kisdéd fonalatskák, a' melyek a' *Himnek* termékenyítő erejét, el-fokták vinni, oda fel-nem érnek. De valami tsúdátos *mechanismus* vagy mesterséges formáltatás által a' *nyösfény* virágok, úgy fordúlnak, hogy az ő hasadékok a' Föld felé álljon, és így a' *Himnek* termékenyítő magva könnyen a' maga illendő, helyére eshesék.

va, gránát vagy *Bombi* módjára el-lötte azt. Illyen különös tsúdákkel tellyes a' *Plánták* Orzága.

De nóha illy sokak a' tsúdák és reménytelen dolgok a' *Plánták*-között; sokkal bővebb mértékben vagynak mindazáltal mind ezek az *Élő állatok* között. A' *Polypus* nevű állatnak tulajdonságai, a' melyek nem igen régen találtattak-fel, az egész Világot el-bámitották. (*) Méltán el-mondhatom pedig, hogy az *Élő állatok*, közötr sok Dólgokat találhatok én, a' melyek épen ollyan tsúdátatosok, mint ez. Mindazáltal a' *Bogarak* nemzésének módja, úgy tettzik, hogy minden egyebet fellyül halad, a' mellyet sok ezer különböző példákban lehet szemlélni; annyira, hogy csak a' *Bogarak* nemzésének szemlélése - is tellyes Életében ötlet gyönyörködtető foglalatóságot adhat az embernek. Tudom azt, hogy *Réomur* (: *Reaumur*) minden egyéb gyönyöröségek felett be-tsüli ezt. Ez csak magában-is épen ki-meritetlen.

CHARITES: A' *Bogarak* nemzésének módjáról ugyan én-is tudok valamit, óh EUKRATES:

(*) Lásd a' Természet műveiből vétetett VI: Elmélkedést. §. CV. CVI. not. a' 117. 118. lev.

TES, de reményelem, hogy Te ebben a' részben-is előttem egészen esméretlen tsúdákat fogd nékem ki-nyilatkoztatni.

EUKRATES: Ollyan dolgok - is ezek, hogy midőn már tudja-is valaki a-
A' Bogarak } zokat, még-is mindenkor tsúdák léz-
által vál- } nek előtte. A' Bogaraknak egy for-
tozások. } mából másba való által változásokat most - is
 minden éftendőben úgy nézem, mintha leg-elsőben látnám. Mind a' *Plánták*, mind pedig más *Élő állatok* magokhoz hasonlatos *Fiakat* nemzenek; de egy repülő *Bogár* tojásából, látom hogy egy ollyan *Féreg* búvik ki, a' melly sem formájára, sem élete módjára nézve leg-kisfebbet sem hasonlít ahoz az *állathoz*, a' melly azt nemzette. Ez a' kis *Féreg* ollyan *Plánták* levelével él, a' mellyeket a' *Nemző Atya*, a' *Pillangó*, nem-is látott; sőt némelly *Bogaraknak* maradéka egészen más *Éltető állatban* él, mint maga. p. o. ha maga levegő Égben lakik, a' tőle zármazott kis *Féreg* a' vízben él, annyira el-távózik a' *Fiaknak Termézetek* a' *nemzőkétől*. Ugy lattzik, hogy egészen el-hagyta itt azt a' *Regulát* a' *Termézet*, a' mellyet különben szokott követni.

De nézzük el mi lesz belőle kevés idő múlva láttatik ez a' maga *nemzőitől* annyira el-távózott

távózott *Féreg* meg-halni: nem táplálja tovább magát, hanem egybe rantzofodik, meg rothad a' bőre, egy élet nélkül lévő darab göröngy formává lézen és minden mozgás s élet nélkül csak úgy hever. De melly nagy tsúdalkozás zármazik mi bennünk, midőn látjuk egy kevés idő múlva, hogy ebből a' göröngyből egy ollyan *Pillangó* máz-ki, a' melly mind formájára, mind színére nézve tökéletesen meg-egyez azzal, a' melly nemzette vala őtet. Minekútanna ki-fejti magát azokból a' kötelekből, a' mellyek között volt eddig; látjuk, hogy az, a' mi ez előtt *Féreg* vala, most gyönyörűséges szárnyakkal fel tzi-fráztatva, vidámsággal serénységgel tellyes lévén, egyik virágról a' másikra repdes, és már egészen tökéletes *állat*. Ezen harmadik születés által, hogy úgy szóljak, fel nevedett formában jö a' világozásra, és a' maga *nemének* záporítására leg-első nap mindjárt alkalmas. Az után nem nő többet, sőt gyakran eledelre sint szükségé.

Ezen külömb-külobb féle gradusu változásokon mennek által a' *Bogaraknak* majd minden *nemei*; de mindenik *Nem* külömböző tsúdákat mutat minékünk a' maga *nemzésének* módjában. A' *Légy* ki bújván az anyja tojásából,

sából, a' maga születésének leg-első éem pillantásában mindjárt olyan nagy, mint a' melly ötet nemzette. Azok az *állatotskák*, a' mellyek egyfére egyesüléssel fok egymás után következő *Familiákat* fülnek, nagy tsúdáknak lenni láttatnak előttünk, mint-hogy attól a' közönséges Törvénytől, a' mellyel mindene- ket egybe kötött a' Termézet, el-távózni lát- tatnak. (*) De valósággal minden más *Nemekben* - is olyan fok féle tsúda vagyon, a' mellyet éoros figyelmezőssel ki-lehet találni. Ha meg-akarék esmérkedni ezzel a' *kis Világgal* óh CHARITES, nagy bámulás nélkül egy nyomot se léphettz abban, és a' kellemetes gyönyörűség éüntelen kísér Tégedet; nem különbben mint egy olyan tanulni kívánó Em- bert, a' ki a' Világnak mezébe lévő rézeire utozván, minden felé új erköltsöket és éoká- fokot talál.

CHARITES: Igen fok a' féle *állatokat* mű- togatott nékem a' maga kamarájában EUKRA- TES, a' mellyek mind különböző állapotban voltak egy máttól, és ennek alkalmatosságával fok

(*) Hogy igen hozzás ne légyek, igazitom az olvasót a' REOMÜR. Elöl-járó beféderé, melly vagyon Tom. VI. *des memoires sur les Insectes.* Bonnet *contemplation de la Nature.* Tom. II: part. IX: Cap. V - XIV.

fok különös dolgokat magyarázott előttem, mellyek azoknak el-változásokat meg előzik, és a' mellyek felette tsúdálatofoknak lenni tet- zettek nékem. És midön látná, hogy nagy gyönyörűségemre vagynak azok, így áll hoz- zám.

EUKRATES: Örvendem kedves CHARITE- sem hogy annyira gyönyörködöl a' Termézet tsúdáiiban; és előre képzelem magamban, men- nyivel nagyobb gyönyörűséged lézen akkor te- néked, a' midön ezen alá való és meg-vette- tett *Bogarak világát* közelebből fogod meg- esmérni. A' melly tsúdálatosnak tettzik most Tenéked az ö *Nemzéseknek és által változá- soknak módja*; nem kevésbé fognak Tégedet az azok között lévő különböző *Nemeknek* külö- nös tulajdonsági-is gyönyörködtetni. A' melly gyönyörűséget pedig az *oktalan állatok'* tsú- dálatos elmésségeknak meg gondolásából fogék tapasztalni, az mindeneket meg-halad

Nem tsak *Machinák* ezek mint a' *Plán- ták*. Minden *állatban*, akár kitsiny, akár nagy; akár vízben, akár Levegő Égben, akár Föl- dön élő légyen az, olyan Lélek vagyon, a' melly a' Testnek mozgásait igazgatja. Ezek- ben a' éámtalan fok féle oktalan állatok Lel- kében lévő külömb-külobmb *Temperamentum,*

indulat, és elmétség igen nagy tsúdálkozást érzének mi bennünk. Minden *Nemből* való *állat* életének módja egészen különbözik attól, a' mint a' több *állatok* élnek. Némeltyek nagy Társaságban élnek, és úgy láttzik hogy Törvények, is vagyon, a' melly érént az ő Társaságok föntelen fenn áll. Mások pedig, vagy magánosan, vagy leg alább kevesebből álló *Familiákra* oázolva élnek. Azoknak magok viseletek, elmésségek, és minden tselekedetek, véghetetlen fok képen különböznek egymástól, és mind ezekben fok ezer meg ezer, tsúdára méltó dolgokat lehet látni: gyakran kételkedni - is lehet a'ról, hogy vajon nem fokokban feljül haladnak - é bennünket az *oktalan állatok*. Abban leg-alább meg-előznek, hogy azok a' rosz nevelés, és más rosz módok által meg-nem romlanak. Oh melly fokkal febb és kellemetesebb volna az emberi Lélek, ha a'nak eredeti jóságát és egyenelségét sem a' hibás nevelés, sem pedig a' rosz maga viselet meg nem vesztegetné!

Bizonyára, kedves Barátom, legy tökéletes Tainító Mester a' Termézet. Valamikor meg-gondolom melly egyenes, és a' magok Termézetű külségekhöz melly igen alkalmas értelmet adott az minden *állatoknak*; és

és azzal egybe vetem az Emberek' magok viseletének módját: mind annyiszor homorúsággal emlélem, melly igen mélyre távoztunk mi attól a' minket boldogságra vezető egyenes finor mértéktől, a' mellyet a' Termézet mutatott volt minékünk.

Az *oktalan állatoknak* természet érént éles elméjek vagyon; jó fundamentomon épült az, minthogy egyedül a' Termézet az ő vezérek. Valamit tselekednek azok az ő tápláltatásokra, könnyebbségekre, és tsendeségekre, az mind tökéletesen jó. Ha ennek igazságát a' *mébeben* kívül egy *állat Nemében* se tapasztalnók-is; egyedül csak ez - is elégséges tsúdálkozásnak matériája lehetne.

Egy jó teli *méh* kosárban vagyon olly fok *méh* a' mennyi lakosok vagynak egy nagy Városban. A'ban mindenik egy forma serénységgel munkálkodik az egész Társaság javára. Az ő méz tartó kamarátskájok ollyan munka, a' mellyet semmi Emberi mesterség nem követhet, mivel azt se tudja, mi módon kellyen azt a' *materiát* a' mellyből áll az, öfve hordani és el-kézíteni. A' leg-méllységesebb *Geometria* se tudott volna ollyan *Figurát* mutatni, a' melly minden tekintetre nézve alkalmasabb lett volna az ő kamarátskájokhoz mint

a' melly *Figurára* készítették azt ö magok. (*) Az ö *Királynevejokra* való vigyázásban, és annak mint közönséges anyyoknak, fölgálatjára való kézségben, a' leg-nagyobb védelem idején sintsen semmi fogyatkozás. Az az kised új sereg, a' mellyet az ö anyyok hozott e' Világra, a' több *méhek* gyenge szeretetének és gondoságának büntelen való tzelja, ök dajkalkodnak azzal. Egy szóval nyilván ágos dolog az, hogy ök mindenkörugy dolgoznak, mintha egyedül csak a' magok maradékokhoz való szeretet elevenitené ezeket az apró Lelkeket. (**) 'Tsak a' *mébekeket* szokták ugyan elő hozni például mindenkör, a' mikor az *oktalan állatoknak* tsúdára méltó elmés-ségek-

(*) Professor König fel-tévé az, mi módon lehessen minél kevesebb matériából, minél nagyobb kamarát építeni, a' melly egyfersmind állandó-is legyen; próbálta a' *Geometria Regulái* szerint meghatározni, miféle *Figurájának* kellene lenni azon kamarának; és épen azt a' *Figurát* találta arra leg-alkalmasabbnak lenni, a' mellyet a' *méhek*, tsúpan tsak a' Természet igazgatása által készítene. Lásd REOMÜR Elöl-járó befejedét ad Tom. VI: *Memoires sur les Insectes*.

(**) Reaumur az VI-és V: Tomus elől-jató Be-féjedében Láthattz a, méhekről Bonnetben-is in *contemplation sur la Nature* Tom. II: part. XI. Cap. XXIV: p. 164-177. edit. Amsterd. 1769.

ségekről akarnak befelelni az Emberek. De már ma tudva lévő dolog az, hogy sok ezer más féle *Bogarak, Madarak*; és *négy lábú állatok* vagynak, a' mellyek nem alább valók ebben a' részben a' *méheknél*; a' mellyek hasonló nemes szeretettel viseltetnek a' magok Fiaikhoz; a' mellyek hasonló serénységet, tebetseget, és értelmet mutatnak az ö munkájokban, mint szintén a' *méhek*; hasonló előre való el-látást és kézséget a' magok életének meg-tartásában. Sokféle *Bogarak* esmértefiek már ma, a' mellyek egész *Republicába*, egy nagy Társaságban élnek, és olyan hasznos Törvényekkel bírnak, a' mellyekhez tartják magokat, mint szintén a' *méhek*, a' Ház építésben is nem alább valók a' *méheknél*. De se ma, se hólnap nem nyúghatnám én, ha tsak egy két szóval akarnám is illetni a' *Bogaraknak* elmés-ségeiben és életeknek módjában ki-láttzó minden tsúdákat. (*)

De a' nagyobb *Nemekből* álló *állatok* - is semmi tekintetre nézve nem alább valók ezeknél az apróbbaknál, akár nagyobb Társaságban, akár pedig tsak magánon éllyenek azok. Hogy most minden egyéb példákat, a' mellyeket ezután meg-fogé tudni, el-halgas-

L 4

sak

(*) BONNET ugyan ott a' XI. és XII. Rézékbe.

sak, tsak a' *Kástoroknak*: vagy *Viverráknak* az építésben való tsúdára méltó mestersegeket beféllem elő.

CHARITES: Elő vévén ekkor egy Könyvet (*) e következőket olvasta belöle:

EUKRATES: A' *Kástorok* olyan lakó helyet keresnek, a' hol az életre meg-kivántató minden dolgok bővséggel találtnak, és a' hol közel vagyon valami folyó viz, hogy így alkalmatosságok lehessen egy feredő házat építeni magoknak (+)

Leg-első dolgok - is az, hogy egy gátot építsenek, a' mellyre rakhassák az ö Házoknak első *contignatioját*, (mert vagyon benne első, második *contignatio*) az vizzel egyenlő magosságra Ezen gátnak fundamentuma mint egy

10.

(*) *Spectacle de la nature* Tom. I. p. 361. melly vétetett *Baro le Hontanbol Description de l'amerique septentrionale*. Bonnetben is vagyon erről az említett helyen Cap. XXVI. XVII. pag. 177-187,

(+) JUNIUS vagy JULIUS táján szoktak öfve gyűlni a' *Kástorok* mintegy két vagy három házig. Az ö gátoknak hosszúsága a' mellyre építik a' kamarájokat, gyakran 80. söt 100. lábnyi - is; a' vastagsága pedig a' fundamentumánál tiz, tizenkét lábnyi. Egy épületben vagynak 20, vagy 25. Házak. de a' melly ritkábban esik-meg; bővebben találtnak olyanok, a' hol 10. 12. kamara vagyon Minden Háznak

10. 12. lábnyi vastagságu és a' viz ellenébe menedékes, a' mellyért a' viz a' feneke felé nyomja azt; az által ellenben való fele pedig egyenes, mint a' mi köfalaink szoktak lenni. A' vastagsága fel felé mind kisebb kisebb a' tetején pedig tsak két lábnyi. A' gát fából és agyagból van épülve. A' *Kástorok* tsúdára méltó terénységgel egy kar vastagságu fákat-is levagdálnak, és azoknak egyik végét sűrűn egymás mellé a' földbe le-verték, palánkot tsinálnak belölk; a' közöttök eső lyukakat pedig apróbb darab fákkal be-dugják. De mint-hogy még így meg-hatná a' viz a' hasadékokat és az ö kalyibájokat el-rontaná; némelylek azért ö közzüllök agyagot hordanak, a' mellyet jól fel-rudnak keresni, és azt a' lábakkal el-kézik, hogy azzal mind kívül mind belöl jól be tapasztván, egészen ki-rekezzék a' Vízet. Mikor nevededik a' viz, akkor az ö gátok-is fel-emelkedik. Jól tudják mennyivel könnyebb vizen hordani az épületre való *materialét*, mint sem szárazon, azért mikor meg

árad

nak vagyon maga magazinnya a' viz alatt a' mellyet meg-töltenek Téltre eledellel, a' melly némelyle gyenge fahéjából áll. Lásd *Bonnet contemplation de la Nature* Tom. II: part. XI: Cap. 16. p. 180. *Pluche spectacle de la Nature*.

árad a' viz, az agyagot a' farkakon a' fát pedig a' fogok között uéva oda vízik, a' hová szükség. Ha valami módon vagy a' viz, vagy pedig a' vadások lyukat csinálnak az ő falakon, mindjárt bé-dugják, az egész épületet megvizitálják, és mindent nagy vigyázással megigazítanak, 's épen tartanak. Ha pedig gyakran látják az ő lakó helyek körül a' vadásokat; azután vagy csak éjtzaka dolgoznak, vagy pedig egészen félbe hagyják a' munkát.

El-készülvén a' viz fogó gát, az után a' magok kalyibájokan dolgoznak, a' mellyek kerekdedek, vagy pedig Tojás formájuk, és három egymás felibe építettett kamarákból állanak. A' leg-alsó azok között, a' melly rendszerént alacsonyabban szokott lenni a' gát tetejénél, többnyire teli vagyon vízzel, a' más kettő pedig annál magasabb. Ezeket az apró kamarátskákat jó keményen építik az viz tartó kamarának fölére, *contignatió*son, hogy mikor nevedik a' viz, mehessenek a' felsőbb részébe. Ha a' viz tartó kamarához közel van valami szigetetské, arra építik a magok lakó Házakat, hogy erősebb legyen, és hogy ne szenvedjenek a' viz miatt olly sok alkalmatlanságot, mint-hogy sokáig nem ülhetnek a' vízben. Ha pedig semmi olyan sziget nintsen közel,

közel, akkor a' fogokkal karókat ásnak bé a' Földbe, mellyekkel a' víznek és a' szeleknek erejek ellen meg-erősítik az épületet. A' Ház also részén két ajtot hagynak a' viz felé; mellyek között egyik a' feredő helyre nyílik, es ezt mindenkor tisztán tartják; a' másik pedig arra a' helyre, a' hová szoktak mindent behányani valami a' felsőbb *contignatió*kat meg-rutithatná. Fel-felé ismét vagyon harmadik ajtó hogy mehessenek ki azon, ha a' Jég az alsó ajtókat bé-találná valamikor rekedteni. Néha egész Házakat építenek a' szárazra, a' melly körül 5. vagy 6. lábnyi mélységű sántzot ásnak, hogy azon a' folyó vizig mehessenek.

A' Házakat-is ollyan matériálékból építik mint a' gátat, és ollyan móddal. A' Ház falai egyenesek, és 2 lábnyi vastagságuk. A' falból ki-nyúló fa ágakat a' fogokkal le-vagdadják; azután pedig agyagot és fűvet gyurván ölve, azzal mind kívül, mind belül bé tapasztják a' falt a' farkok által. A' Ház belső fele kézi kosár formára vagyon készítve, és többnyire kerekded hosszúságú. Az épület hosszúsága a' *Kástorok'* számok szerint vagyon csinálva. Nyóltz kilentz, vagy tiz *Kástor* számára elégséges mint egy 12. lábnyi hosszúságú, és 8. vagy 10 lábnyi szélességű. Ha többen vagy-

vagynak ennyinél ; akkor a' magok tettzések
ferint nagyobbítják az épületet.

CHARITES: Itt el-végezván az olvasást,
igy áll én hozzám.

EUKRATES. Mit itélz Te a' *Kástoroknak*
ezen jó gazdaságokról ?

CHARITES: Nem lehet kedvesebb dolog
előttem, mint a' fele dolgokat hallani az ok-
talan *állatokról* a' mellyekből olyan elmés-
ségek és helyyes itélet tételek tettzikki azok-
nak ; olyannak lehet gondolni a' *Kástor* a'
négy lábú állatok között a' minemü a' *méh* a'
fényes állatok között.

EUKRATES: A' mi időnkben nem tsakegy
néhány *állatok nemeit* említhetjük a' mellyek-
nek jó gazdaságok és életeknek módja, elmés-
ségek és serénységek tsúdálkozásra indíthat-
nak bennünket ; mert látjuk hogy ebben a' te-
kintetben minden féle *Nemek* tsúdálkozásra
méltók. Mindeniknek ugyan azon egy bölts
Tanító Mestere vólt. Ha mindeniknek az ön-
nön maga meg - tartására, Fiainak táplál-
tatására 's óltalmazására figyelmezzünk ; min-
den féle *Nemek* között igen sok dolgokat lá-
tunk, a' mellyek egész el - bámúlást éreznek
mi bennünk. Midön fámtalan sok veszedel-
mekben forognak, a' mellyekben a' leg-oko-
fabb

fabb Ember se tudná magát fel - találni ; sem-
mi olyan ravaszság nints előttök el-titkolva,
a' melly o' nékiek háfnokra szolgálhat. Ha
meg - gondolod már, melly sok féle *Nemei*
vagynak az *oktalan állatoknak*, a' mellyek kö-
zül mindeniknek maga különös elméisége va-
gyon ; könnyen által láthatod, melly bövsé-
ges gyönyörüséget talál az itt o' magának a'
ki kedvelli a' Termézetet.

Az emberi dolgok között alig vagyon
valami, a' mi kellemetesebben foglalna-el ben-
nünket, mint a' sok féle *Nemzeteknek* külö-
böző Erköltse és magok visélete. De az *ok-
talan állatokban* sokkal bövebb mértékben talál-
juk fel mind azokat a' dolgokat. Mert mint
hogy az Emberek mind ugyan azon egy *Nem-
re* tartoznak, közönségesen állván, egy forma
elmével-is bírnak ; a' midön ellenben az *okta-
lan állatoknak* olly sok ezer féle *Nemei* lé-
vén azok között mindeniknek maga különös
elméisége vagyon. Ugyan azon egy dolog
nélkül való fűkölködésnek különböző *Nemü*
állatokban különböző munkája, *effectuma* va-
gyon.

Ha tsak az egy fereteket gondoljuk - is
meg ; melly igen sok féle mesterségekkel élnek
itt az *oktalan állatok* ? Némeltyek hizelked-
nek

nek a' magok Nöftényeknek, hogy elér-
hessék azt, a' mire a' kakas erővel kénkeríti
a' Tyúkot. Mások futnak [az ö Nyöftények
előtt, hogy állithassák meg ezen férelmetes
ellénségeket, Mások viszontag kevély ma-
gok réa tartásával érik azt el, a' mit sokak
hizelkedés által nyernek-meg. Lehetetlen az
oktalan állatoknak az ö különös magok vise-
leteket ugy fémlélni, hogy igen kellemetesen
ne gyönyörködtesék azok az Embert. (*)

CHARITES: Valósággal látom már óh Eu-
KRATES, hogy a' Termézet vi'sgálása, leg-bi-
zonyosabb út arra, hogy az ember nyájasabb
örömet érezhessen önnön magának. Egézen
meg-határozottam már magamban, hogy mind
ezeknek a' tsúdáknak magam utánna járjak. A-
zoknak csak elő beféllések-is nagy örömömre
vólt

(*) Az oktalan állatoknak magok viseletek töb-
bet tselekedhetik ugyan mi bennünk, mint
csak a' tsúpa gyönyörködtetés. Mert a'
gondolkodni szokott Ember nem fégzí le csak
ebben a' maga elméjét, hanem az oktalan ál-
latok tselekedeteiben, a' minden Emberi értel-
met feljül haladó Fő Böltsétséget imádja. Mind
azonáltal, minthogy féllotunk már erről ;
itt csak annyiban ditsértetik a' Termézet vi's-
gálása, a' mennyiben gyönyörködteti az az
embert.

vólt énnékem, mi fog hát még következni
ha magokat a' Dolgokat-is láthatom? Még ez-
után - is töltöttük egy ideig az Időt, a' Ter-
-ézet gyönyörüségeiről való beféllgetéssel,
mind addig, mig nem az édes álomnak
elől-járó Postái a' nyúgodalomra
menni kénkerítették
bennünket.

Ö T Ö D I K

B E S Z É L L G E T É S.

A' T E R M É S Z E T L E G - F E L S Ö B B
S Z É P S É G E I R Ö L.

CHARITES: Olly sok új és tsúdátatos dolgokat hallottam az el-múlt Napon, hogy egészen fel-hevült azok által az én képzelődésem. Az egész éjtzakán által-is fűntelen tsak ezen új Világ körül foglalatoskodott az, a' midön, a' mellyeken bámúltam az egész Napon, mindazokat hasonló rendel, nóha nem olyan világoson, semem eleibe terjeztette. Egész éjtzakán által érezhető gradusban meg-maradott az én Elmémben a' gyönyörködés, és mihelyt reggel fel-ebredtem, legottan egy igen nagy gradusban lévő jó kedvet érzettem magamban. Ollyan rend kívül való vidámságot tapasztaltam én ekkor, a' mivel ditsekedett vala az én Barátom; a' melly nem lassan lassan, hanem mihellyt szemeimet kinyit-

nyitotam, hirtelen fármazott én beennem. Igen szép reggeli idő lévén, mihelyt megnyitotam az ablakot, hogy a' körül lévő vidéket szemléljem; hathatóson meg-illetődtem attól. A' melly fűnte tellyességgel esméretlen lévén eddig előttem, ugy állottam ott, mint egy tsak most teremtetett Ember, a' Terméket pitvarában, a' melly hasonlóképen ugy tettzett nekem mintha tsak most jött volna ki a' Terméketnek kezeiből. Ezen fényestekinterü helységnek minden rézeiből, patak módjára omlott reám minden felöl a' sok gyönyörűség.

Leg-elsöben - is ezen Ditsösségnek Teremtő URáról kezdettem elmélkedni. A' miolta gondolkodni szoktam, soha se volt ezen nagy Hatalmasságnak a' mellyet már most tsak emliteni-is alig merek, imádandó Felségéről, ollyan eleven érzékenységem. Igy veztegettem bámúlva egy darab ideig, mig nem oztán egyfzer, az én Elmémnek minden éfre vehető akaratja nélkül ezen fókra nyilt-meg az én fájam: *Egyedül tsak Töled fármazik mind ez a' szépség öb minden Ditsösségnek kutfeje, leg-Főbb és leg-Felségesebb valóság. A' Te Véghetetlen Böltségséged rendelt ugy-el olly fámtalan sok dolgokat, hogy a' Terméketnek, önön magával minden részben meg-egyező ditsösséges*

M

séges

EUKRATES: Nem-is lehet az másképen. Mert a' mi Termézetünkben fundáltatott az, hogy a' midön jó rendet és ékefséget látunk valahol, azt hozzuk-ki onnan, hogy vagy onnan valaki, a' ki azt csinálja. Így midön egy szép rendel kézült és jól mivelt kertet látunk, bizonyoson azt állitjuk a' felöl, hogy valami értelmes Ember lakik ahoz közel, a' ki arra vigyáz. Ha a' Termézet Dólgoknak olly fám-talan nagy fokaságában csak egy két szépséget találánk, lehetne ugy gondolkodunk, hogy talám csak történetből vagy az e' képen: de midön azt tapasztaljuk, hogy mindenek szépek a' Termézetben hogy mindenek azon egy Fő *Regula* szerint épültek; nem egyebet hozhat ki abból a' józan okofság, hanem ezt, hogy mind azoknak Bölts Formálójának kell lenni.

CHARITES: Ollyan egyenesen lehet ezt abból ki-hozni annak, a' ki esméri a' Termézetet; melly bizonyoson állithatjuk, hogy közel vagy onnan valaki, midön halljuk annak bezedét. A' mellyre nézve; ugy tettzik nékem, hogy a' Termézet szépségének esmérete leg könnyebb és leg bizonyosabb mód arra, hogy egy Fő valóságnak léteéről meggyözdjék az Ember. Minden egyéb erősségek későn és igen gyengén munkálkodnak ehez képest.

Ha

Ha azért ezen az egyen kívül semmi más hazna nem volna-is a' Termézet vizsgálásának; ugy-is minden okofsággal biró Teremtés előtt kedvesnek kellene annak lenni. Mert mi lehet kívánatosabb óh EUKRATES, mint egy ollyan valóságnak léteéről meg gyözzetenni, a' mellynek minden munkáiban csak szépség és jóság vagy? a' mellynek Böltségsége és jósága a' Termézetnek leg-kisebb részét-is, a' maga Teremtéseinek leg-alább való *Nemét-is*, csak egy szempillantásig sem hagyja-el? Oh melly böldogtalan az ollyan Embernek egész Élete, a' ki ezt nem tudja; ezt a' farkalatos Igazságot, a' melly egyedül alkalmas arra, hogy kellemetes gyönyörűséggel édesítse meg a' mi Életünket! Meg-vallom igazán Tenéked, hogy ennek meg-gondolása annyira megillet engemet, hogy már soha se nézhetem én ugy a' Termézetet, hogy meg ne lenne bennem ez a' vidámitó Érzékenység. Mindenkör ugy fog tétizeni már ezután énnékem, mintha a' Teremtőt füntelen a' maga Teremtéseinek bölldogságán munkálódni látnám.

Melly nagy öröm arról meg-gyözzetettnek lenni, hogy a' mi állapotunk, nem csak egynéhány Éztendőkig; hanem a' véghetetlen örökkévalóságig egy ollyan Mindenható

M 3

való-

gálása az Embernek leg főbb és leg-nemessebb foglalatossága, ha meg-nem állapodik a' szem eleibe tünö külső dolgokban, hanem azokon fellyül a' láthatatlanokig fel emelkedik.

EUKRATES: Mitsoda magosabb dolgot *Az Elmé- nek leg-magosabb foglalatossága* } tehetne tzélül maga eleibe a' mi elménk mint a' leg-Felsőgefebb és leg-tökéletesebb Léleknek munkáit? Azért mondtam olly sokszor, hogy semmi se emeli-fel úgy annyira a' mi Elménket, mint a' Termézetnek ilyen formán való vizsgálása. A' szerént vagy alabb áll, vagy fellyebb emelkedik az elme, a' mint vagy alacsonyabb, vagy magosabb dolgok körül foglalatoskodik az. Midön a' Termézetben lévő Rendet vizsgáljuk, épen olyan az, mint-ha azt hallanok, mi módon itél, elmélkedik, és okoskodik a' leg-tökéletesebb Lélek, a' mellynek okoskodása mindenkör igen helyes. Igen nagy hazna vagy on ennek a' mi Itélet tételünknek nagyobb Tökéletességre való vitelében is. Ha ugyan-is Találmányt, dolgaink előre való el-rendelésében; Böltsétséget, okos-ságot, fel-tételünk véghez vitelében, Nemes-séget és Tudományt akarunk tanulni; mitsoda *Oskolat* találhatunk erre a' végre jobbat, mint a' Termézetet, a' mellyben minden olly tökéletes.

CHA-

CHARITES: Nem tsúdálom már most, miért igazította *Plátó* a' Termézet vizsgálásra az Embereket, ha a' Tudományokban és mesterségekben elő akarnak azok menni. *Jól meg kell vizsgálni, úgy mond egy helyen, a' Termézet tsúdjait ha a' Tudományokban és mesterségekben elő akar valaki menni; mert úgy láttzik, hogy a' Léleknek magosabban való emelkedése, és az Elmének bathatósága némelly tekintetre nézve onnan vették a' magok erejeket, eredeteket.*

EUKRATES: Semmi sints ennél igazabb. A' Teremtésnek meg gondolása majd a' maga Termézetének szabott határán fellyül emeli a' Lelket, és valófágos nagygyá tézi azt. Ha ugyan-is valaki olly igen sok minden módon tökéletes dolgoknak esmeretségére jut, lehetetlen, hogy annak Lelke, és az igaz szépség felöl való esmérte magosabbra ne emelkedjék. Midön észre sem venné, az előtte lévő példák szerént formálja magát. Ha azt gondoljuk egy előzőr, hogy tsak földi és testi szépségek találatnak a' Termézetben; így is lassan-lassan tsak ugyan fel-emelkedik a' Lélek; a' Földi Teremtett dolgok lántz fennem fel-hág épen a' véghetetlenig. Gyakorta tsak egy alá való *Férgetsken* kezdi az elmélkedést,

M 5

kedést, és már a' leg - tetemesebb Igazságokban bé-merült. Midön még azt gondolná, hogy csak valami tsekély dolog körül foglalatoskodik; imé már a' leg Felsőbb Tökéletesség vagy on elötte. Midön ugy tartja, hogy csak külső testi szépségekkel tölti idejét, imé a' leg méltóságosabb gondolatokkal vetett fö-
 verséget, a' mellyek olly föntelen valók ö elötte, mint föntén a' leg - közönségesebbek. Lehetetlen azért a' Termézet munkáit ugy szemlélni, hogy egyfersmind a' Lélek haszná-
 ra való ki terjedését - is ne érezze annak az Ember. Az a' fok fele Találmány, az a' fok fele mesterség fökségesképen meg-világosítja a' Lelket, és könnyebbé teszi az Élmét.

A' miképen pedig az értelem; az elöt-
 A' Szív } te lévő tökéletes példaférent for-
 Oskolája. } máltatik óh CHARITES, ugy föntén
 az indulat és a' Léleknek minden Erköltsbé-
 li Tulajdonságai - is a' Termézet vi'sgálása
 férent formálatnak. Az erköltsökröl való I-
 télet (*Gustus moralis*) förofsan egybe vagy on
 kötve az Elme itéleteivel. A' ki által tudja
 látni, mi szép a' Termézetben, az fokkal
 könnyebben meg esmérheti azt - is, mi szép és
 jó az Erköltsökben, minthogy mindeniknek
 ugyan azon egy eredete vagy on, és ugy tet-
 tzik,

tzik, hogy a' kinek fel emelkedett gondolati
 vagynak a' Termézet szépségröl, annak fövé-
 ben az alaton érzékenységek helyet nem tá-
 lálnak. Az mindenütt a' leg - Föb valóság-
 nak magos Gondolatit, és annak nem csak a'
 közönséges jora, hanem ennek felette min-
 den ö Teremtéseinek - is különös javára rzelo-
 zó nemes végeit szemléli a' Termézetben.
 A' ki csak valamennyire látja - is által a' Ter-
 mézet igazgattatásának módját, az fökséges-
 képen hathatóson meg illettetik, a' minden Jók
 kutfejének mindenekre ki terjedő gondviselése
 és jó volta által; és nints olly meg-romlott föv,
 a' mellyben ez a' meg illetődés hasonlatos in-
 dulatokat nem szerzene.

Gondold-meg továbbá kedves Barátom,
 mitsoda gondolatokra vezérel bennünket a'
 Termézetben minden felé uralkodó szép Rend-
 nek szemlélése? Ha ez által meg-gyözettem
 arról, hogy e' Világ mindenütt jelen való
 Urának semmi sem tetzik egyéb hanem a' jó
 Rend; leg - ottan buzgó indulat fármazik én
 bennem, hogy én - is azzal egészen meg-egye-
 ző Rendet tartsak magamban. Oh melly igen
 utálatos lennék én önnön magam elött, ha
 tudnám azt, hogy én miattam abban a' tö-
 kéletes szép Rendszerben, a' melly a' Világban
 vagy on.

vagyon, hiba esett! Irtóztató gondolat! de a' melly sokkal irtóztatóbb és épen fenvedhetetlen lézen nékem, ha meg-gondolom azt, hogy az én rendeletlenségem miatt, ennek a' minden Tökélletességek eleven példájának kedvében nem lehetek; hogy ennek a' Tökélletes Léleknek az ő leg-kisebb Teremtése - is, a' melly a' maga eredeti Tökélletességében meg-maradott, jobban tettik én nálamnál! És mi lesz végezetre én belöllem, ha ebben a' Termézet szép rendével való ellenkezésbe még tovább tovább megyek? Egyedül csak a' jó Rend által éri-el a' maga feltett végét e' Világnak Igazgatója; nékem tehát ki-kell rekeztetnem a' teremtetett Dólgoknak rendelt bódog állapotból mindaddig, valameddig én is a' Termézetben uralkodó jó rendnek Törvényei szerént nem igazgattatom. Oh kétségbe ejtő gondolatok!

De egészen el-ozlatja ezeket egy más tisztább gondolat. Igyekezem azon hogy érjem el e' Világ Urának, a' ki engemet sokkal tökéletesebbnek lenni kíván, feltett végeit. Ez lesz ezután az én leg-fövebb forgalmatosságom. (*) Nem künnöm-meg-mind addig jobbítani

(*) Lásd a' Termézet munkáiból vétetett II: Erköltsi Elmélkedést, . §. XXV-XXIX. a' 32-33. lev. és másutt-is fok helyeken.

tani magamat; valamig csak leg-kisebb rendeletlenséget érzek - is magamban. E'képpen elő-mozditom a' Teremtő munkáját; részt vétek én-is az egész Teremtésben lévő Tökélletesség elő-mozditásában; mert e' Világ Teremtőjének jósága igazgatja az én dolgaimat-is. Így oztán botlás nélkül valófutással fietek én-is annak fel tett végére, a' melly nem lehet egyéb, hanem egy mi tölünk épen meg foghatatlan Bódogság. Oh Ditsőséges Tzelt mutató perspectiva!

Oh melly áldott *scenakat*, melly kellemetes tekinteteket fedez ez fel távólról az én Elmémnek! Olyanokat; a' mellyekben tökéletes öröm és gyönyörűség vagyon; a' mellyeknek meg-gondolása minden belső rézeimet által járja. Épen olly bizonyoson magam előtt lenni felelem én ezeket, mint éintén a' Termézetben lévő szép Rendet. Illy mézke terjed ki óh CHARITES, a' Termézet vizsgálásának házna.

De ezen kívül más forma háznót-is vézen abból a' mi éivünk. Nem csak a' maga véghetetlen Teremtőjéhez való mélyseges tisztetet és bizodalmat éerez mi bennünk a' Termézet; hanem még ennek felette ollyan éreterre méltó Tulajdonságokat nyom mi belénk

és ekkor-is meg-látván a' kertben bennünket, mindjárt oda jött, és a' Reggeli meg frissítő dolgokat elő hozatta.

A' mint mondám, lassan-lassan el-távóztunk vala elébbeni beszéllgetesünktől; mind-azáltal a' tegnaptól fogva tanult Dólgoknak újsága, akármennyi el-távózás után-is ismét vissza vitt engemet a' Termézettről való beszédre. Így szóllok oztán ekkor ÉMILIAHOZ. Ha ezután semmi féle beszédet nem hallás-is töllem a' Termézetten kívül, engedd-meg ezt nékem EUKRATESÉRT. Mert annyira meg-kedveltetted ő velem ezt a' szépséget, hogy gondolkodni-is alig tudok már egyébről.

ÉMILIA: Ne gondold azt óh CHARITES, hogy ezért leg-kisebb magad mentiségére is, volna székséged. Az a' féle beszédek, nem hogy ellenemre volnának énnékem, mivel már hozzájok szoktam; hogy sőt inkább örömmel hallgatom azokat igen nagy gyönyörüséggem lévén benne. Gondolnád-é azt, hogy EUKRATES, a' maga leg-kedvesebb gyönyörüségeivel élne, és még-se részéltene abban engemet? Éintén ugy a' Termézet szölgálatjára térített engemet - is, mint Tégedet. Gyakran, mikor csak magunkra vagyunk, vagy az erdők árnyékába, vagy pedig a' mezőre viszen engemet

EUKRATES

EUKRATES, és tellyes örömmel beszéli elő nékem, a' mire tanította ötet a' maga szorgalmatos vizsgálódása. A' hol, most a' *Plántáknak* dízes és régula szerént való Formájokat, és azoknak atyafiságokat; majd azoknak különböző tulajdonságokat, és mindeniknek nevedésének módját magyarázza előttem. Néha az *oktalan állatok*' Testének mesterséges alkotványát 's tsúdálatos szokásokat beszéli elő, és melly igen véghetetlen különböző módon munkálkodik mind azokban a' Termézet, ugy mindazonáltal, hogy azoknak tselekedetek mindenkor a' leg-Főbb Böltsétséget mutassa. Néha az egész Termézet alkotványának és böltsen való fenn tartásának meg gondolását terjeszti előmbe; melly szorosán vagynak egymással egybe köttetve az *Ég*, a' *Föld*, a' leg-melzebb lévő *Égi Testekkel* egyetemben; mi módon munkálkodik azoknak leg-kisebb részében-is a' mindenütt jelen való Böltsétség, a' melly mind azoknak mozgásokat egy végre igazgatja. Ezek után, gyakorta ezen fő Böltsétségnek, ezen minden Jók kút-fejének iskolájába viszen engemet, és meg-tanított arra, hogy mind az, valamivel birunk, egyedül csak ettől származik; hogy az Embernek leg-Fővebb Böltsége ezen véghetetlen Léleknek szölgálatjára.

N

latjában áll; és hogy ettől melly nagy Bóldogságot reménylhet még jövendőben az emberi Nemzet.

Sőt már én - is kezdek mátoknak Tanítója lenni. Meg - fogod még ma látni, mint bánik az én kis *Hylásom* és az ő Húga a' *Plántákkal* 's *Bogarakkal*, és mint kezdenek már egymás között azoknak Formájokról 's atyafiságokról beszélgetni. Te is tudj már valamit azokról a' nagy tekintetű Igazságokról, a' mellyekből áll, az EUKRATES értelme szerint, az igaz *Filófia*.

CHARITES: Oh melly bóldog lékez Te óh EMILIA, ha a' Te gyermekeid ilyen kitsinységektől fogva a' Termézet iskolájában neveltetnek! E' szerént az ő szeretetre méltó ártatlanságokkal és együgyűségekkel együtt az igaz szépségnek esméretét, és a' Termézet Bóltsefségét-is bé szívják. Melly nagy az a' szerentse, a' melly minden más gyerekektől megkülönbözteti ezeket az Ártatlanoakat, a' midön ezek gyenge idejektől fogva ilyen iskolában, és ilyen Tanítók által taníttatnak.

EUKRATES: Leg-kedvesebb előttem a' mit ebből reménylhetek, ez, hogy ez által megtanulják az időt kellemetesen töltetni, a' mellyet én leg-nagyobb titoknak lenni tartók az élet-

életben. A' hivalkodó életet el-válthatatlanul követő unalom, keserűséggel vagy alávaló horizontalsággal egészen be-tölti az elmét, a' melly miatt minden jó indulatok meg-veztegeternek. A' foglalatosság ellenben tápláló eledele a' Léleknek, a' melly által épségben meg-tartatik az. Nem egy forma kedves minden féle foglalatosság, fűkség hogy semmi unalom ne kövesse azt; a' minémű a' Termézet körül való foglalatosság. Ugy látom hogy nevezetesebben ez a' fundamentoma a' Régieknek a' ma mondásának; (*) hogy t. i. meg feliditik 's kellemetessé tézik a' Tudományok az embereknek elméjét 's erköltséit; minthogy a' Tudományok által kellemetes Dolgok körül foglalatostkodhatunk. Midön olyan felid és olyan nyájas valamelly gyönyörűség mint az, a' mellyet a' Termézet vizsgálása érez mi bennünk; az egész Lélekre ki-terjed annak munkája. Meg mérsékli az indulatokat, el-vézi azoknak vadságokat és rendetlenségeket, és a' Léleknek minden hajlandóságai között olly nagy meg-egyezést csinál,

N 2

nál,

(*) Artibus ingenuis - - pectora mollescunt, asperitasque fugit.

Adde, quod ingenuas didicisse fideliter artes,
Emollit mores nec finit esse feros.

Ovid. de Ponte.

nál, a' minémüt látunk mindenfelé a' Természetben.

CHARITES: A' midön ezeket beféllené, EUKRATES, egy nyájas tekintést tézen azonban EMILIARA, a' midön az ő vidám ábrázatján sokkal többet láttattam én olvasni, mint sem szóval mondhatott volna az Ő Feleségének szeretetre méltó Természetéről. Igen elevenen képzeltem én azt ebből, a' mit érzett ő maga. A' mellyre EMILIA-IS a' le-menő Napnak szépségéhez hasonlító kellemetes mosolygással felelt. Belső vidámsággal zemlétem mind kettőjüknek megindulásokat, és e'képen állottam. Mindenütt dicsőséges és kellemetes a' Természet; de a' kor láttzik a' leg-felsőbb ponton lenni annak tsalogató szépsége, a' midön a' maga szeretetre méltó voltát az Emberi szívben bé önti. Ott vagyon a' szépségnek leg-felsőbb gradusa, és a' szívet bámúlásra juttató ereje.

EMILIA: Jól láttzik óh CHARITES, hogy sokkal többet érzeék magadban mint sem mondat, és hogy valami titkos óhajtás emelkedik fel a' Te szíved belső rejtekéből.

CHARITES: Fel-szóval-is elő-mondhatom a' én kívánságomat. Oh vajha minden Emberek hasonlatosok volnának a' Természethez, a' minéműnek láttzik az, kivált ezekben a'

Ta-

Tavafi Napokban! Melly nagy paraditsomi gyönyörűségek között lenne ugy az Ember!

EUKRATES: Az élet nélkül való dolgokban-is olyan tsúdálatos, az okatlan állatokban olyan szeretetre méltó a' Természet; mineműnek kellene hát lenni annak az emberekben, a' kik mi hozzánk hasonlatosok, a' kikkel társalkodunk, a' kik a' beféd által a' magok leg-felsőbb titkaikat is ki-nyilatkoztatharjak minemünk és a' kik nemelly nyájas mozdulásokkal a' magok szerelmére hajtának bennünket? Oh mitsoda boldog lakó helyly volna ez a' Föld, ha a' benne lévő Teremtések' leg-nemessebb részének az embernek eredeti szépsége még most is meg volna? Tsak most is meg-homályosítja a' pirosuló Hajnalnak szeretetre méltó ábrázatját, egy olyan nyájas zemellynnek mosolygása, a' mellyből egy ártatlan Lélek néz ki; hát még akkor mi lenne, ha az egész Emberi Nemzet most is abban a' szépségben mutatná magát, a' mellyben teremtette volt az ISTEN? Talám az a' Mindenható Lélek a' ki a' szépségen kívül semmit se kedvell, vizka adja még valaha az emberi Nemzetnek eredeti szépségét. A' midön az egész Természetben mindenfelé, a' mint közönséges szépség, ugy közönséges boldogság-is fog uralkodni.

A' mig pedig az lenne, vezéreljük a' Termézet iskolájába az embereket, hogy figyelmezzenek annak szépségére; éreztessük meg velük a' 'Termézet' vi'sgálásából származó gyönyörűséget; mert így, midőn észre se vennék, annak kellemetes volrának réájok való ki-terjedését-is meg-tapažtadják.

CHARITES: Oh Egek! melly kedvetlen tekintet az előttem, midőn a' nagy Világnak forongató inségei közzé bé nézek, a' hol a' Termézetnek leg-kisebb nyomát se találom.

EMILIA: Fordítsd-el a' 'Te feneidet a' módos Világról, és élj itt inkább az együgyű Termézetnek szabados szemlélésével. Tsak ez a' kis kert-is óh CHARITES, majd minden emlékezetét el óltja bennem a' módos Világnak. Jövel, és a' Fák árnyékai alatt egyet sétálván, ožlafsunk-el minden unalmas gondolatokat.

V É G E.

E'

E' K Ö N Y V N E K
L A I S T R O M A.
E L S Ö B E S Z E L G E T E S.

A' T E R M É S Z E T K Ü L S Ö
S Z É P S É G É I R Ö L.

	Levél.
A' Termézet vi'sgálása hathatós gyönyörűséget hágy maga után	2.
Egy szép Mezőnek leírása	3.
A' reggeli időnek szépsége	4.
Egy elsőben nem minden gyönyörködik a' Termézet szépségeiben	5.
Hathatósabbak és közönlégesebbek a' Termézet gyönyörűségei, mint a' mesterségei	6.
A' meg-fomorodtak, a' Betegek és a' Királyok-is ezekkel vidamitják magokat	7.
Melly nagy különbség vagon a' Termézet' szépségeiben	9.
Mitsoda szépségekre lehet figyelmeznit egy szép Mezőben	10.
A' 'Termézet' vi'ssgálója az új szerelmeshez hasonlittatik	10.
Gyengén illet a' Termézet gyönyörűség	12.
Az igen hathatos érzékenységek nem kedvesek az Emberi Termézetnek	12.
A' Termézet gyönyörűség, a' melly származik az Emberben, egy tiszta patak folyásával hasonlittatik öžve	13.
Nem jobban lehetne-é a' sebes zúgó patakhoz hasonlittani az emberi iróulatokat?	13.
A' Éokas miatt érzéketlen lesz az Ember a' ma-	

ga Termézetéhez illő gyenge gyönyörűségekre	14.
A' ki a Termézet gyenge gyönyörűségeit hathatóson akarja érezni annak, mint az ártatlan gyermeknek, minden unalomtól üresnek kell lenni	14.
Melly kedvesen illetti az Embert a' madarak ének-lése, a' virágok' jó szaga 's a' t.	16.
A' Termézet Urának ditsőségeről való magános Elmélkedés	17.
A' Éokatlan Ember nem láthatja a' Termézet titkos szépségeit	18.
Hasonló a Termézet egy festett képhez, a' melyet más formán néz egy tudatlan, más formán ismét egy ahhoz értő Ember	19.
Szép Rend és Egyesség van annak munkái között	20.
A' leg-hiresebb kép utók; kép faragok, 's Építők, a' Termézet iskolájába készültek	21.
Egy szép erdős Hegyetske szépségének le-írása	22.
Melly szép a' Planták Orzága	23.
Azoknak Familiái	23.
A' Entzian és Liliom példájában meg-műtattatik	24.
Az Élő Állatok Orzáganak szépsége	25.
Mitsoda Nemekre osztatik az	27.
Hasonlóképpen osztatnak el a' Plánták-is	27.
Minden Planták igen szépen meg-egyeznek egymással, de egyszerűmind igen nagyon különböznek - is	28.
Hasonlóképen az Élő Állatok-is	28.
Sok Bölts Emberek gyönyörködtek magokat a' Termézetben	30.
Nem több szépség van-e egy szép Balványban, mint a' Termézetben?	31.
Sokkal több régülakra kell figyelmeznii a' Termézetnek, mint a' kép faragónak	32.
Annál zebb a' kép, minél hasonlóbb a' Termézetben lévő originaljához	32.
Melly	

Melly nagy mesterséggel köttetnek egybe a' Termézet dolgok, 's azoknak Nemei és Familiái.	33.
Minden teremtet: Dolgoknak egy másból folyó-lántza.	34.
Az Emberek és Majmok példájában meg-műtattatik.	34.
Melly erőfősen köttetnek öfve az Élő Állatok Orzága a' Plánták Orzágaival. Zoophytumok.	35.
Ugyan az a' erőfő egybe - köttetés láttzik a' Plánták Orzágaiban levő Nemek és Familiák között is.	35.
Igen jó út vagyon mindenfelé a' Termézet Orzágaiban.	37.
Mint nevededik a' Termézethez való szeretet.	37.
Egy Termézetit ritkaságok kamarájának szépsége.	38.
A' ki nem esmérí a' Termézetet, nem érzi annak szépségét.	39.
Az Emberi Nemzet jól tévői azok, a' kik az Termézet szépségének esmérerére vezérelnek másokat.	40.
Mennyivel elébb való a' mi Idönk a' réginél, az e'féle könyvekkel való bővölködésre nézve.	40.
Melly nehéz meg-válni a' Termézet gyönyörűségeivel való éléstől.	43.

MÁSODIK BESZÉLGETÉS.

A' TERMESZET MESTERSÉGEIRŐL.

Egy Mesterséges Barlang le-írása.	47.
Minden Mesterségek a' Termézetből eredtenek	48.
Mint Éoktak tsúdálni az Emberek az új Talál-mányokat.	49.
A' Termézetnek a' mesterséggel való öfve hasonlítása.	51.
A' Vaucanson enni, uőzni, eméőteni tudó Ré-tzeje.	52.

Carl Kristóf Tappé Tzimbalmozó 's Orgonáló Képe.	51.
Az oktalán állat Teste magában gondoltatván csak Machina.	53.
A' Fa és a' Természeti Rétze között való különbség.	54.
A' Fa Rétze igen kevés mozdulásokat tehet.	54.
A' mesterséggel kezült dolgokat külső erőnek kell mozgatni.	55.
A' Természet munkái magok mozgatják, 's megigazítják magokat.	56.
Ha meg sértetik a' Plánta, vagy ha beteg az élő állat magok meg-orvosolják magokat.	56.
Minden munkái a' Természetnek az ő el rendelt idejekhez alkalmaztattak.	57.
Melly rövid életű állat a' kis <i>Ephemeris</i> .	58.
Minél szorosabban vizsgálják a' mesterség' munkája, annál hiányosabb; a' Természeti pedig annál febb.	59.
Melly tsúdátalos Machina a' Plánta, a' midőn az egészen gondoltatik.	59.
Különösebben pedig annak virága.	60.
A' mag tartó tokja.	60.
Mimódon lesz termékeny a' Plánta.	61.
Az Elmenek kedves maga múlatása.	62.
A' Természet dolgain való bamúlás és magános Elmélkedés.	63.
Nagyobb mesterség vagyon az élő állatokban, mint a' Plántákban.	64.
A' Természetnek a' fémekben való nagy mestersége	64.
A' fém egyszerűs mind perspectiva-is, Microscopium-is.	65.
Még nem tanulhatták-ki eléggé a' Tudósok a' fémnek Természetét.	65.
A' Tyúk fémében való Mesterség mit mivel az az üdvaron.	65.

A'

A' fém leg-mesterségelebb rész a' Testben.	68.
Teli van a' Test e' féle Mesterségekkel.	68.
A' fémnek Természete.	not: 66.
Ennek részeinek bővebb le-írása.	68.
A' Microscopium nélkül nem láttatható kis állatokban-is meg-van az a' Mesterség, a' melly a' nagyobbakba.	70.
A' Természet egy pompás fűzhez hasonlítottatik	73.
A' Természet munkáiban való nagy Böltsétség.	76.
Angyali Elme beszélhetné azt elő.	78.
Hasonlatos a' Természet egy sok Országokból álló Birodalomhoz.	81.
Az egész Föld három Országokra osztatik.	83.
A' Teremtett Dólgok különös Nemeiben való Böltsétség.	83.
Ennek példája a' Vizben élő Madarakban.	84.
Mitsodás Testeknek kell lenni ezeknek.	84.
A' Sas, Tyúk, Gólya 's a' t. meg-doglenének a' Vizbe.	85.
De a' Vizi Madaraknak Testek ahoz képest vagy formáltatva.	86.
Melly hasznos volna egy jó Anatomia comparata	85.
Mitsodások a' Tóból élő Madarak, Gólya, Gém.	87.
Az Epicurus ellenvetése, eztelenség.	88.
Hogy élnek azok az állatok, a' mellyek Télben nem találnak eledelt.	90.
Némellyek Tavázig aludnak.	90.
- idegen Földre mennek.	90.
Hogy élhetnek azok, a' mellyeknek eledeleket csak letétben lehet találni.	90.
Az egész Teremtésben lévő Böltsétség.	91.
A' Természetben mindenek egybe kötettek egymással, a' Tűz, Viz, Levegő Ég; a' kövek, Plánták, 's élő állatok Orzága.	91.
Véghetetlen Böltsétség egyezteteti meg azokat.	92.

Az

Az egész Természetenben lévő egyesség példákban mútatottatik.	-	-	92.
Az élő állatoknak szükséges a' meleg	-	-	94.
-	-	a' Levegő Ég,	95.
-	-	az idők változásaiért.	96.
-	-	az hangra nevezve	97.
-	-	a' Vér folyásra nézve.	97.
Mit neveznek a' Levegő Égben Elasticitásnak.	-	-	97.
Ezen Bőltsefétségnek meg-gondolásából származott érzékenység.	-	-	99.
A' Teremtőnek bámulással való dicsérete.	-	-	99.

HARMADIK BESZÉLGETÉS.

A' TÖRTÉNETRŐL

A' Nap le-menetelének szépsége.	-	-	101.
Estvéli hathatós magános Elmélkedés.	-	-	103.
Tsúdálni lehet azokat a' kik a' Történetet álit- ják.	-	-	104.
Hasonlatosok ezek a' fargaságba lévőkhöz.	-	-	105.
Rözkül vagyon az ő belső állapotjuk.	-	-	105.
Senki se tagadja a' Természetenben lévő szép Ren- det.	-	-	107.
Lehetetlen hogy az Történetből származott lé- gyen.	-	-	107.
Mert ez minden Eftendőben áthatatolon egy formán fordul elő.	-	-	107.
1. Ellenvetés. Ennek ez az oka, mert egyedül csak ez a' Rend lehetséges.	-	-	109.
Erre való felelet.	-	-	110.
2. Ellenvetés. A' Történet sok próbák után fo- kott ehez a' Rendhez.	-	-	112.
Mitsoda lehetséges a' Történetnek.	-	-	113.
Ez a' Plánták példájában adatik elő.	-	-	113.
Mit kelljen érteni a' Történeten.	-	-	114.

Ennek

Ennek képtelensége meg-mútatattatik a' Földre le- vettetett 3. kövek példájában	-	-	115.
Soha se lefé azokból egy bizonyos Triangulum	-	-	117.
Mi a' Triangulum; és annak Nemei.	-	-	116.
Ugyan az egy félyvel hirtetett marok pornak példájában-is meg-mútatattatik.	-	-	119.
Soha se formálódik abból olyan Cylindrus, a' mi némüekből áll a' Plánta.	-	-	120.
Ezen értelemnek balgatagsága az élő állatok pél- dájában-is meg-mútatattatik Reimárusból.	-	-	122.
Mind belső, mind külsőképen lehetetlen az, hogy 363780. betűkből csak Történetből for- máltassék a' Virgilius Eneisse.	-	-	123.
Épen ilyen lehetetlen, hogy élő állat, sőt hogy egy Balha lab-is formáltassék Történetből	-	-	127.
3. Ellenvetés. Melly a' Plánták 's okatlan álla- tok között lévő Idétlenekről vétetik	-	-	128.
Erre való felelet. Bizonyos vég vagyon a' Ter- mészetenben.	-	-	129.
Meg-tettzik ez a' Természeti dolgok között lé- vő egyességből.	-	-	129.
A' ki meg-akarja mutatni, hogy az idétlen Fajzások a' Teremtőnek Tzélja ellen vagy- nak; végzetetlen értelemmel kell annak bírnai.	-	-	132.
4. Ellenvetés, melly a' mérges Plántákból 's élő állatokból vétetik.	-	-	134.
Ennek a' nehézségnek el-igazítása. A' méhek háza.	-	-	137.
5. Ellenvetés. Tsak ugyan talám lehetne még nagyobb egyesség.	-	-	136.
Erre való Felelet. Kevesebbek a' mérges állatok	-	-	138.
6. Ellenvetés. Nem mindenütt láttzik, hogy bi- zonyos vég volna a' Természetenben.	-	-	138.
Erre rész szerint Felelet adatik a' Tojó Bogarak példájában; rész szerint pedig a' mi tudat- lanságunk tétetik ennek okánl.	-	-	139.

Ha

L A I S T R O M.

- Ha egy Plánta vagy élő állat neme el-töröltet-
 nek, többek-is el veznének. - 140.
 A' Plánták és az élő állatok, a' Termézet Chy-
 mica machinái. - 141.

NEGYEDIK BESZÉLGETÉS

A' TERMÉSZET BELSŐ SZÉPSÉGEIRŐL.

- A' váratlan Dolgokon, egészen el-bámúl az Ember 143
 A' Termézetben minden állapotbeli Ember talál
 gyönyörűséget. - 143.
 A' Termézetben lévő különbözőféle szépségek nemei 145.
 Mit csinált eleintén a' Világon az Electrica Ma-
 china váratlan volta. - 146.
 A' Kénesőben lévő tsuda. - 147
 Az Aranyban 's más Minerálékban lévő tsudák. 147
 A' Plánták Országában lévő tsudák. - 150
 Sok nagy emberek Éokták magokat ezekkel gyö-
 nyörködtetni. - 150.
 Midőn megyen véghez a' Plánták Nemzése. 152.
 A' Plánták' Házasságának különböző Nemei 152.
 1) Midőn a' Him és Nyöftény meéke vagy-
 nak egymástól. A' Pálma. - 154.
 Mint Éólgálnak a' Éelek a' Éerelmes feleknek 154.
 2) Midőn mind a' két Nem azon egy Éáron vagyon 155.
 A' Plánták házassága Éép példája az egy pár
 hív Éivnek - 156.
 3) Midőn mind a' két Nem ugyan azon egy
 virágban vagyon - 156.
 Midőn egyesülnek a' virágok, midőn a' Nyöftény
 magosabb helljen vagyon mint a' Him p. o.
 a' TsáÉár Koronája, a' Liliom 's a' t. 157.
 A' Magoknak tsúdátatos formájok. A' Éárnyas
 magok - 158.
 Az élő állatok Nemzésében lévő tsudák - 159.
 A' Polypus. A' Bogarak nemzése - 159.
 A' Bogarak által változások - 160.
 A'

L A I S T R O M.

- A' Légy, Pillango, azok a' Bogarak, a' mel-
 lyek egyÉeri egycsüléssel sok Familiákat
 nemzenek - 161.
 Az oktalan állatok elmésségek - 163.
 Nem rontja meg azokat a' roÉ. nevelés - 164.
 - A' méheknek tsúdátatos Társaságok 's mun-
 kájok - 165.
 - Mitsoda mesterséges az ő pintzéjek - 165.
 - Több bogarak-is vagynak ilyenek - 167.
 A' Kástoroknak az építésben való mesterségek 168.
 - Mitsoda matériából épitenek 's mint hordják
 öÉve - 169.
 - Hogy rekeÉtik a' gátot és hogy tapafÉtják-
 meg - 169.
 - Mint vigyáznak a' gátnak épségére - 169.
 - Mint építik a' kamarájokat, hányat és mitso-
 da commóditafók vagynak benne - 170.
 Mitsoda formájú 's nagyságu az ő épületek 171.
 Minden más Nemekben is bövségelen vagyon a'
 tsúdátatos elmésség - 172.
 Az a' gyönyörűség a' inelly vagyon ezeknek tudá-
 saban, a' Éok féle Népek Éokásának ésmé-
 retével hasonlittatik öÉve - 173.
 Az oktalan állatoknak a' Éeretetre nézve való kü-
 lömbözö magok viseletek - 174.

ÖTÖDIK BESZÉLGETÉS.

A' TERMÉSZET LEG-FELSÖBB SZÉPSÉGEIRŐL.

- Felkeléskori gyönyörűség és tsúdalkozas - 176.
 A' Teremtö Felségéről való hathatós magános
 Beszélgetés. - 177.
 A' Termézet szépségében láttzik az ISTEN -
 Mennyivel hathatólabb erősségeket lehet venni a'
 Termézetből, mint a' Filozofiából, az IS-
 TEN lételének meg-mútatására. - 179.
 A' Termézet egy Éép kerthez hasonlittatik. - 180.
 A'

L A I S T R O M.

A' Termézet vizsgálásának haszna az ISTEEN meg- elmerésében.	180.
Melly igen boldog egy bölts Király alatt lévő Ország.	182.
A' Termézet a' Teremtőnek Charactereit ki-mú- tatja	182.
Többen értik a' Termézetből vétetett erősségeket az Isten lételének megmútatására, mint a' Metafizikából valókat.	183.
A' Termézetből az Isten gondolatit lehet olvasni	183.
A' Termézet a' Léleknek leg-felsőbb foglalatossága	184.
Meg-jobbittatik az által a' mi ítélet tételünk	184.
A' Termézet az elme iskolája.	185.
Mint emelkedik a' Lélek a' Termézeteki külső dol- gokról magosabb szépségekre.	185.
A' Termézet a' Éiv' iskolája	186.
Jobban esméri az erköltsi szépséget, a' ki a' Ter- mézetben lévő elméri.	186.
Melly útálatos ö'nön maga előtt, a' ki a' Ter- mézeteki szép rendet meg-zavarja.	187.
Mitsoda gondolatok vigasztalják az Embert ilyen állapotjában.	188.
A' Termézet vizsgálása meg-alázza a' kevély embert	190.
Gyalázat, hogy illy fok gyönyörűségek között-is unalomban élnek az emberek.	191.
Másutt keresik azt az emberek, a' mi előttök vagyon.	
Melly fok gyönyörűségekre lehet másokat taní- tani.	192.
Jókor meg-kell szerettetni a' gyermekekkel a' Termézetet.	194.
Ez által szüntelen való foglalatossághoz foknak,	195.
Az egymást szerető hív párban ki-tettző szépség	196.
Sokkal febb volna a' Világ, ha a' maga eredeti szépségében volna.	197.
A' Termézet gyönyörűségére kell tanítani az Em- beréket.	198.

V É G E.

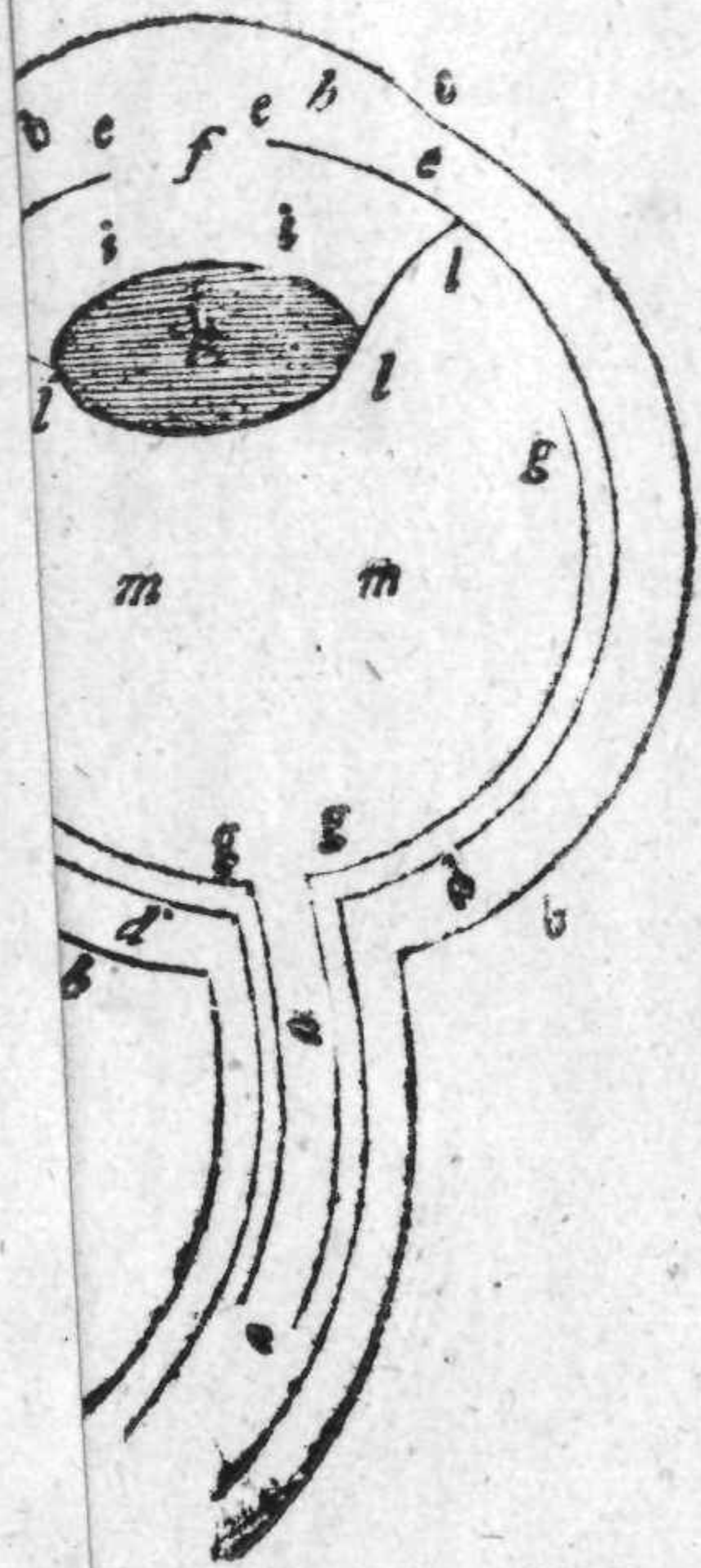
K E G Y E S O L V A S O.

E' Munkátskában a' leveleknek allyán lévő
nóták között, a' mellyeket maga írt az Au-
ctor e'zel a' jeggyel, (*) a' mellyeket pe-
dig a' Fordító adott hozzá, kereszttel (+)
vagynak meg-jegyeztetve. A' melly nyom-
tatásbéli hibákat észre vehettünk, azo-
kat e'képen jobbitsad-meg.

Az	Olvasd
5-dik Levélben 18-dik mit	mint énekelget.
7. 23. gondoltatott.	fundáltatott
10. 20. érež	érzezfz
11. 2. elméivel	elméjével.
14. képitó	kép-iró.
15. 24. a' Termézetedet.	a' te femeidet.
17. 3. én femeimnek.	az én éivemnek.
18. 21. nevezezett	nevezet.
23. engemet Tivának	egy olyan Tírónak.
20. a' élin való jegyzésben	Rendes rend és
25. a' nótában 9. rend. a' melly a' mellyek	állat
26. 5. állapot	állat
31. 8. embertől-is	embertől
28. mesterségben	mesterségében.
32. 13. pegig	pedig.
33. 5. kép-formákat	szép formákat.
35. 4. a' nemből való állásokkal más Nemből	való állatokkal.
- - - - -	való állatokkal.
37. 10. találmányokat	találmányokat.
42. a' nótában 8. Justinus Cap. add hozzá.	
43. 25. CHARITES	EVCRATES.
44. 21. Éollaná add hozzá : EVCRATES az ő kertje	ajtájához 's a' t.
- - - - -	ajtájához 's a' t.
45. 6. reggeli beželgetésem. add hozzá : olly hat- hatósan munkálkodott az én elmémben	
46. 7. e' nékem	énnékem.

<i>Levél.</i>	<i>rend.</i>	<i>olvasd.</i>
47.	8. mukar.	muhar
	9. hasdékit	hasadekit
50.	2. ektendön	minden ektendöre.
51.	5. Vauconfon	a' Vaucanfon.
52.	a' nótában 7. mesterségekhez	mesterségéhez.
	12. Vauconfon	Vaucanfon.
53.	4. Vauconfon	Vaucanfon.
57.	19. tovább	tovább pag. 66. nót.
63.	13. (képen)	töröld-el.
	29. elő beállései	elő beállése.
69.	a' nótában 17. tihtitogafsák	tihtogafsák.
73.	a' nótában 13. pergamena ki-terjedése,	pergamena
	- - - - -	forma ki-terjedése.
	Ibid. 16. a' külső felét	csak a' külső felét
80.	5. mellyben	mellyen.
84.	22. éaglalni	éaglani.
99.	10. egyzet	egyzer.
100. nót.	9. Felségednek	Felségének.
101.	13. ezt femléltük	azt femléltük.
102.	20. imádságokban	imadásában.
106.	4. óltalmazását hallani	add hozzá: kívánnám
107.	7. kin meg-maradhatunk.	kinn maradhatunk
	- - - - -	még.
	11. v vakogása	töröld-el.
	14. kéréfemet	kéréfemre.
109.	9. követné	követne.
	22. e'nek lehetetlen	a'nak lehetetlen.
122.	a' nótában 5. mellyeket elmélkedésekbe mellye-	
	- - - - -	ket X. Elmélkedésekbe foglalt 's a' t.
126.	a' nótában 31. Termézet	Történet.
129.	18 már reggel	ma reggel.
131.	27. figyelmezzél-is	figyelmezzél-is.
144.	16, a'ról	a'ról.
147.	13. formája	formája
149.	a' nótában 3. Boerhve	Boerhave.
	22. Indulatok-is	indulatok-is
150.	a' nótában 1. mesterségeket.	mesterségét.

<i>Levél</i>	<i>rend.</i>	<i>olvasd.</i>
155.	a' nótában 4. ennk	ennek.
157.	23. Tsáfár koronáje némü	nevü.
166.	a' nótában 6. kamarnak	kamarának.
169.	a' nótában 3. fák héjából	fa-héjából.
170.	5. pedid	pedig.
172.	8. CHARITE	Charites.
	24. figyelmezzünk	figyelmezzünk.
174.	a' nótában 7. fellyül	fellyül.
185.	12. a' magok erejeket	eredeteket.
188.	13. egyedül	egyedül.
	a' nótában 3.	28.
		38.
193.	27. fáimazik	fármazik.
	a' Laistromban.	
4.	16-dik rendben ejekhez	idejekhez.
8.	19. Nimódon	Mimódon.
9.	16. Nint	Mint.

172. 8. Carina
 173. 9. Foveola
 174. 10. Nidus
 175. 11. Nidus
 176. 12. Nidus
 177. 13. Nidus
 178. 14. Nidus
 179. 15. Nidus
 180. 16. Nidus
 181. 17. Nidus
 182. 18. Nidus
 183. 19. Nidus
 184. 20. Nidus
 185. 21. Nidus
 186. 22. Nidus
 187. 23. Nidus
 188. 24. Nidus
 189. 25. Nidus
 190. 26. Nidus
 191. 27. Nidus
 192. 28. Nidus
 193. 29. Nidus
 194. 30. Nidus
 195. 31. Nidus
 196. 32. Nidus
 197. 33. Nidus
 198. 34. Nidus
 199. 35. Nidus
 200. 36. Nidus
 201. 37. Nidus
 202. 38. Nidus
 203. 39. Nidus
 204. 40. Nidus
 205. 41. Nidus
 206. 42. Nidus
 207. 43. Nidus
 208. 44. Nidus
 209. 45. Nidus
 210. 46. Nidus
 211. 47. Nidus
 212. 48. Nidus
 213. 49. Nidus
 214. 50. Nidus
 215. 51. Nidus
 216. 52. Nidus
 217. 53. Nidus
 218. 54. Nidus
 219. 55. Nidus
 220. 56. Nidus
 221. 57. Nidus
 222. 58. Nidus
 223. 59. Nidus
 224. 60. Nidus
 225. 61. Nidus
 226. 62. Nidus
 227. 63. Nidus
 228. 64. Nidus
 229. 65. Nidus
 230. 66. Nidus
 231. 67. Nidus
 232. 68. Nidus
 233. 69. Nidus
 234. 70. Nidus
 235. 71. Nidus
 236. 72. Nidus
 237. 73. Nidus
 238. 74. Nidus
 239. 75. Nidus
 240. 76. Nidus
 241. 77. Nidus
 242. 78. Nidus
 243. 79. Nidus
 244. 80. Nidus
 245. 81. Nidus
 246. 82. Nidus
 247. 83. Nidus
 248. 84. Nidus
 249. 85. Nidus
 250. 86. Nidus
 251. 87. Nidus
 252. 88. Nidus
 253. 89. Nidus
 254. 90. Nidus
 255. 91. Nidus
 256. 92. Nidus
 257. 93. Nidus
 258. 94. Nidus
 259. 95. Nidus
 260. 96. Nidus
 261. 97. Nidus
 262. 98. Nidus
 263. 99. Nidus
 264. 100. Nidus

